

**Організаційно-економічні засади
формування системи обліково-аналітичної
інформації на підприємствах**

Миколаїв 2016

УДК 65. 012. 45
Б93

*Затверджено до друку Вченою радою Миколаївського національного
університету імені В.О.Сухомлинського (протокол № від 2016р.)*

Рецензенти:

Маренич Т. Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Харківського національного технічного університету імені Петра Василенка;

Прокопенко Н. С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та банківської справи ПВНЗ «Європейський університет»

Бурова Т. А., Ужва А. М., Гнатенко Є. П., Полторак А. С., Мікрюкова Л.В., Волошина В. В., Терлецька І. В., Соболева І. В., Млінцова О. С., Євдокимчик Г.Ф.

Організаційно-економічні засади формування системи обліково-аналітичної інформації на підприємствах: [монографія] / За ред. Т. А. Бурової. – Миколаїв: МНУ, 2016. – 385 с.

У монографії розглянуто формування обліково-аналітичного забезпечення активів, звітності підприємств та установ в сучасних умовах господарювання. Запропоновано методичні підходи аналізу активів як інструменту підвищення ефективності діяльності підприємства. Розроблено механізм формування та ефективного використання оборотних активів підприємств у системі електронного адміністрування, моніторинг активів і зобов'язань промислових підприємств. Досліджено внутрішньогосподарський контроль в системі інформаційного забезпечення зобов'язань суб'єктів господарювання.

Монографія призначена для студентів, магістрів, аспірантів, спеціалістів, керівників підприємств, установ тощо.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВІВ, ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА УСТАНОВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	7
1.1. Організаційно-економічні основи формування системи обліково-аналітичного забезпечення в бюджетних установах (Мікрюкова Л. В.).....	7
1.2. Євроінтеграційні вектори формування фінансової звітності підприємств в сучасних умовах розвитку економіки (Ужва А. М.).....	34
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ АНАЛІЗУ АКТИВІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	64
2.1. Алгоритм аналізу дебіторської заборгованості - елемент механізму контролю фінансових результатів підприємства (Гнатенко Є. П.).....	64
2.2. Перспективні напрями удосконалення аналізу як інструменту управління дебіторською заборгованістю на підприємстві (Гнатенко Є. П.).....	82
РОЗДІЛ III. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ У СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРУВАННЯ.....	102
3.1. Обліково-аналітичний механізм формування та ефективного використання оборотних активів на підприємствах АПК України (Полтораєк А. С.).....	102
3.2. Механізм обліково-аналітичного забезпечення управління	

поточними активами підприємств (Волошина В. В.)	127
3.3. Заходи щодо удосконалення системи електронного адміністрування розрахункових операцій на підприємстві (Терлецька І. В.).....	152
РОЗДІЛ IV. ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	174
4.1. Система внутрішнього контролю розрахунків за виплатами працівникам на підприємстві та напрями її удосконалення (Соболева І. В.).....	174
4.2. Методика внутрішньогосподарського контролю операцій з виплат працівникам установи (Млінцова О. С.).....	194
РОЗДІЛ V. МОНІТОРИНГ АКТИВІВ І ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ (Бурова Т. А., Євдокимчик Г. Ф.).....	208
5.1. Методика моніторингу і діагностики економічної стійкості підприємства.....	208
5.2. Алгоритм вибору стратегії обліково-аналітичного забезпечення розвитку підприємств в умовах нестабільного середовища.....	230
5.3. Оцінка рівня суттєвості при проведенні аудиту.....	237
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	245
ДОДАТКИ.....	262

ПЕРЕДМОВА

Для ефективного розвитку підприємництва в Україні необхідна адекватна ринковим відносинам система подання інформації, що дасть змогу формувати релевантну інформацію, аналізувати її і приймати раціональні управлінські рішення. Питання реформування бухгалтерського обліку, економічного аналізу, аудиту залишаються невирішеними, насамперед через недотримання вимог системності, комплексного підходу до розвитку фінансового і управлінського обліку, аналізу й контролю в концептуальному плані орієнтації на вимоги управління матеріальними і фінансовими ресурсами. Переважна більшість наукових праць пропонує окремі методологічні підходи до цих проблем, при цьому відсутній інтегрований підхід до формування обліково-аналітичного забезпечення як джерела інформації в сучасних умовах євроінтеграції бухгалтерського обліку й фінансової звітності. Важливість та необхідність розробки теоретико-методологічних і практичних засад створення та функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення поточних активів і зобов'язань, що відповідає б вимогам різних рівнів користувачів інформації, зумовлюють актуальність теми наукового дослідження та її економічне значення.

Проблема місця обліково-аналітичної інформації в системі управління підприємством неодноразово висвітлювалися у працях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: М. Т. Білухи, В. В. Сопка, С. Ф. Голова, Г. Г. Кірейцева, А. Г. Загороднього, Є. В. Калюги, В. П. Пантелєєва, М. Ф. Ван Бреда, К. Друрі, Б. Ніддза, Б. Райана, Ж. Ришара, Д. Стоуна, К. Уорда, Д. Хана, Р. Холта, Дж. К. Шанка та інших. Враховуючи те, що дана проблематика потребує подальшого дослідження здійснено комплексне дослідження організаційно-економічних засад формування системи обліково-аналітичної інформації на підприємствах України. В основу науково-дослідної роботи покладено результати власних попередніх досліджень та розробок, які викладені в наукових працях виконавців та колективної монографії кафедри: «Обліково-аналітичне забезпечення активів і зобов'язань підприємств і установ в системі фінансово – економічної інформації» (2013 р.).

Метою дослідження являється розробка теоретико-методологічних та фундаментальних засад формування й функціонування організаційно-економічних механізмів обліку, аналізу та аудиту поточних активів, зобов'язань господарської діяльності промислових підприємств, установ шляхом розробки практичних рекомендацій, що ґрунтуються на засадах соціально-орієнтованої економіки і спрямовані на забезпечення інформаційних потреб функціонування підприємства та установи. Виконавцями науково-дослідної роботи проаналізовано стан обліково-аналітичного забезпечення поточних активів і зобов'язань. Запропоновано механізм інформаційного забезпечення оборотних активів та поточних зобов'язань виробничих підприємств та установ. Здійснено моніторинг і діагностику економічної стійкості підприємств. Монографія є результатом науково-практичних досліджень викладачів кафедри обліку та оподаткування Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського і містить п'ять розділів:

Розділ I. Економічні засади формування обліково-аналітичного забезпечення активів, звітності підприємств та установ в сучасних умовах господарювання.

Розділ II. Теоретико-методичні підходи аналізу активів як інструменту підвищення ефективності діяльності підприємства.

Розділ III. Механізм формування та ефективного використання оборотних активів підприємств у системі електронного адміністрування.

Розділ IV. Внутрішньогосподарський контроль у системі обліково-аналітичного забезпечення зобов'язань суб'єктів господарювання.

Розділ V. Моніторинг активів і зобов'язань промислових підприємств.

Структура і зміст монографії «Організаційно-економічні засади формування системи обліково-аналітичної інформації на підприємствах» (держ.реєстр.номер 0112U007589 від 29.10.2012р.) підпорядковані головній меті наукового дослідження. Результати досліджень спрямовані на використання в практичній діяльності та в процесі формування у студентів знань з обліку, аналізу та аудиту. Монографія розрахована на студентів, магістрів, аспірантів, спеціалістів, керівників підприємств, установ тощо.

РОЗДІЛ І

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВІВ, ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА УСТАНОВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Організаційно-економічні основи формування системи обліково-аналітичного забезпечення в бюджетних установах

З метою реформування бухгалтерського обліку в державному секторі, гармонізації нормативно – правового забезпечення системи управління фінансами з нормами і правилами, прийнятими в державах – членах Європейського союзу, була розроблена і затверджена постановою КМУ від 16.01.2007 р. №34 Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007 – 2015 роки [135]. Завдання Стратегії полягали в удосконаленні методології та переході на єдині методологічні основи бухгалтерського обліку та звітності, а також створенні уніфікованого організаційного та інформаційного забезпечення бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік в бюджетних установах має свої особливості, а саме – здійснюється в розрізі кодів економічної класифікації видатків (КЕКВ) і суворо регламентується чинною нормативною базою. Відсутнє таке поняття як «професійне судження», що спричиняє його відмінності від обліку на підприємствах, та пояснює доцільність розробки на основі Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для державного сектору (IPSAS) та запровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП(С)БОДС).

Відповідно до Стратегії модернізації було прийнято повний пакет НП(С)БОДС, який містить 19 стандартів (в міжнародній практиці ведення бухгалтерського обліку та складання звітності в державному секторі регулюється 32 стандартами). Чотири із 19 прийнятих НП(С)БОДС регулюють питання фінансової звітності, інші п'ятнадцять НП(С)БОДС регулюють питання

бухгалтерського обліку. Всі зазначені положення повинні були набрати чинності з 01.01.2015 р., але в дію вступили лише дев'ять НП(С)БОДС (зі змінами), впровадження інших планується з 01.01.2016 р. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі представлено в Додатку А.

Структура всіх НП(С)БОДС однакова: вони мають загальні положення, у яких визначено термінологічну базу. НП(С)БОДС, які стосуються бухгалтерського обліку, включають положення щодо:

- визначення об'єктів обліку;
- групування об'єктів обліку, яке має ув'язуватися із планом рахунків;
- визнання в бухгалтерському обліку, тобто момент відображення об'єктів обліку, операцій;
- відображення об'єкта обліку у фінансовій звітності.

Специфічною складовою для таких НП(С)БОДС є методика визначення або групування всіх складових елементів, які відносяться до об'єкта обліку.

Оскільки НП(С)БОДС розроблені на основі Міжнародних стандартів обліку, базовим методом яких є метод нарахування, надзвичайно важливим являється його запровадження у вітчизняній практиці. Цей метод передбачає:

- визнання операцій на момент їх здійснення;
- відображення операцій у звітності того періоду, у якому вони були здійснені;
- формування інформації про зобов'язання до оплати і зобов'язання до отримання, а не тільки про фактично здійснені платежі та отримані доходи.

Застосування методу нарахувань дозволяє відображати доходи і видатки в міру виникнення економічних вигід і в міру споживання, що дає великі можливості для складання прогнозу впливу господарських операцій на фінансову стійкість, а також надає повну інформацію про державні активи і зобов'язання.

На наш погляд, відповідно до НП(С)БОДС доходи і витрати доцільно згрупувати за двома ознаками: доходи і витрати від обмінних та доходи і

витрати від необмінних операцій. За діючою методологією такого групування немає: групування доходів і витрат здійснюється відповідно до бюджетної класифікації. Групування доходів визначено положеннями Бюджетного кодексу, тоді як групування витрат відбувається за економічною класифікацією видатків бюджету.

Крім НП(С)БОДС, відповідно до Стратегії модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007 – 2015 роки, наказом МФУ від 31.12.2013р №121 було затверджено План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, який мав набрати чинності з 01.01.2015 року [108]. Зазначений План рахунків є переліком рахунків і субрахунків для узагальнення інформації про факти діяльності суб'єктів державного сектору в бухгалтерському обліку. У ньому за десятковою системою наведені коди (номери) й найменування синтетичних рахунків й субрахунків. Перша цифра балансового рахунку визначає клас рахунків, друга - номер синтетичного рахунку, третя - ідентифікатор суб'єкта державного сектору (1 - розпорядники бюджетних коштів; 2 - державні цільові фонди; 3 - державний бюджет; 4 - місцеві бюджети, 5 - рахунки органів Казначейства), четверта цифра - номер субрахунку (крім рахунків класу 9 та класу 0). План рахунків включає розділ I «Балансові рахунки» (класи 1-8) та розділ II «Позабалансові рахунки» (клас 9 та клас 0). Суб'єкти державного сектору мають право вводити аналітичні рахунки до субрахунків цього Плану рахунків. Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади у межах своєї компетенції відповідно до галузевих особливостей в разі потреби мають право розробляти методичні рекомендації стосовно порядку застосування Плану рахунків в установах, які їм підпорядковані, з урахуванням специфіки їх діяльності.

У зв'язку з тим, що План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі почне діяти тільки з 01.01.2016 року, а частина НП(С)БОДС – вже діє з 01.01.2015 року, були внесені зміни в діючий План рахунків для бюджетних установ, затверджений наказом МФУ від 26.06.2013 р. № 611 [107]: введені

нові рахунки та субрахунки, які враховують зміни в обліку суб'єктів державного сектору.

Крім зазначених нормативних актів з метою деталізації вимог чинних національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі, наказом МФУ від 23.01.2015 року №11 були прийняті Методичні рекомендації щодо облікової політики суб'єкта державного сектору [84], Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору [87], Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору [85] та Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів суб'єктів державного сектору [86].

Таким чином, можна констатувати, що з 01 січня 2015 року бухгалтерський облік в бюджетних установах зазнав суттєвих змін, при цьому в нормативній базі залишаються ще невирішені питання та деякі протиріччя. Розглянемо більш детально найбільш суттєві зміни, що відбулися в організації самого облікового процесу в бюджетних установах, у тому числі в обліку необоротних активів та запасів.

Для ефективного виконання завдань, поставлених перед бухгалтерським обліком в бюджетних установах, необхідною є раціональна організація бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей діяльності бюджетних установ. Слід зазначити, що до 01.01.2015 року власної облікової політики бюджетні установи не мали, оскільки її визначала Державна казначейська служба України. У зв'язку з існуванням можливості вибору форми ведення бухгалтерського обліку, рішення бюджетної установи щодо обраної форми ведення обліку, нами запропоновано розпорядженням (наказом) керівника бюджетної установи визначати облікову політику, встановлювати: розподіл обов'язків робітників бухгалтерії, графік документообігу, робочий план рахунків тощо.

На даний час облікова політика бюджетних установ формується відповідно до Методичних рекомендацій щодо облікової політики суб'єкта

державного сектору, затверджених наказом МФУ від 23.01.2015 р. №11 [84], в яких зазначено, що суб'єкт державного сектору самостійно на основі національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі та інших нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку в державному секторі за погодженням з головним розпорядником бюджетних коштів визначає облікову політику, а також зміни до неї. Суб'єкти державного сектору нижчого рівня передають розпорядчий документ про облікову політику на погодження за відомчою підпорядкованістю суб'єктам державного сектору вищого рівня. Для суб'єктів державного сектору, що мають подвійну підпорядкованість, погодження здійснюється суб'єктом державного сектору вищого рівня, який затверджує кошторис. Головні розпорядники бюджетних коштів самостійно затверджують облікову політику на підставі розпорядчого документа керівника.

У розпорядчому документі про облікову політику визначаються принципи, методи і процедури, які використовуються суб'єктом державного сектору для ведення бухгалтерського обліку, складання і подання фінансової звітності та щодо яких нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку передбачено більш ніж один їх варіант, а також строки корисного використання груп основних засобів та нематеріальних активів. Одноваріантні методи оцінки, обліку і процедур до такого розпорядчого документа включати недоцільно.

Облікова політика може враховувати галузеві особливості діяльності суб'єкта державного сектору. В межах головного розпорядника бюджетних коштів застосовуються єдині підходи до облікової політики. Розпорядчий документ про облікову політику суб'єкта державного сектору повинен визначати, зокрема [84]:

- одиницю аналітичного обліку запасів;
- порядок аналітичного обліку запасів, форми первинних документів, що використовуються для оформлення руху запасів, розроблені суб'єктом державного сектору самостійно;
- методи оцінки вибуття запасів;

- періодичність визначення середньозваженої собівартості одиниці запасів;

- порядок обліку і розподілу транспортно-заготівельних витрат, застосування окремого субрахунку або аналітичного рахунку обліку транспортно-заготівельних витрат;

- перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг);

- строки корисного використання груп основних засобів;

- строки корисного використання груп нематеріальних активів.

Суб'єкти державного сектору зазначають у розпорядчому документі про облікову політику введені ними нові субрахунки (рахунки другого, третього порядків) із збереженням кодів (номерів) субрахунків плану рахунків бухгалтерського обліку, затвердженого в установленому законодавством порядку.

На основі принципу послідовності облікова політика суб'єкта державного сектору має передбачати постійне (із року в рік) застосування прийнятої стабільної облікової політики. Змінити облікову політику суб'єкт державного сектору може у виняткових випадках, прямо встановлених в національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку в державному секторі. Перегляд облікової політики має бути обґрунтований. Облікова політика може бути змінена, як правило, з початку року, у випадках, якщо:

- змінюються вимоги органу, який здійснює функції з державного регулювання методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності;

- зміни облікової політики забезпечать більш достовірне відображення подій (операцій) у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності.

Суттєві зміни відбулися в обліку необоротних активів та запасів бюджетних установ, зумовлені набранням чинності з 01.01.2015 року відповідних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП(С)БОДС). Відповідно до п. 4 розділу I НП(С)БОДС 121 «Основні засоби» [96] суб'єкти державного сектору – це розпорядники бюджетних

коштів, Державна казначейська служба України та фонди загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування.

В НП(С)БОДС 121 «Основні засоби» з'явилися нові терміни, не характерні раніше для суб'єктів державного сектору. Так, систематичний розподіл вартості необоротних активів бюджетних установ отримав назву «амортизація», а от суму накопиченої амортизації об'єкта основних засобів від початку його використання вважають зносом основних засобів. Крім того, для необоротних активів бюджетних установ віднині існує ліквідаційна вартість, тобто установа може наперед приблизно визначити, скільки коштів планується одержати від продажу (ліквідації) такого активу після завершення строку його корисного використання. Але слід зазначити, що визначати ліквідаційну вартість об'єктів необоротних активів – здебільшого право, а не обов'язок установи.

До 01.01.2015 року капітальними інвестиціями в бюджетних установах мова йшла у випадку довгострокового (більше місяця) будівництва, виготовлення, реконструкції, модернізації необоротних активів. З набранням чинності НП(С)БОДС 121 «Основні засоби» капітальні інвестиції здійснюють також і при придбанні необоротних активів.

Об'єкт основних засобів визнається активом, якщо одночасно виконуються дві умови:

- є ймовірність того, що бюджетна установа отримає в майбутньому економічні вигоди від використання цього об'єкта та/або цей об'єкт має потенціал корисності для суспільства;
- можна визначити вартість об'єкта основних засобів.

Вартісні критерії для визнання необоротних активів основним засобом чи малоцінним необоротним матеріальним активом теж не змінилися: до складу основних засобів відносяться предмети вартістю більше 2500 грн за одиницю (без ПДВ) зі строком корисного використання більше одного року, а також сценічно – постановочні засоби вартістю понад 5000 грн.

Змінилася класифікація основних засобів – в їх складі виділяють не 9 груп, а тільки 8. У складі інших необоротних матеріальних активів виділяють також 8 груп. Тимчасові нетитульні споруди та матеріали довгострокового використання для наукових цілей в окремі групи тепер не виокремлюють. Детальна інформація по кожній групі наведена в Методичних рекомендаціях щодо обліку основних засобів [85]. При цьому зазначається, що білизну, постільні речі, одяг та взуття зараховують до однойменної групи інших необоротних матеріальних активів тільки тими установами, які одержують їх систематично й у значному обсязі. В іншому випадку їх рекомендується обліковувати у складі інших необоротних матеріальних активів.

Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби» передбачено декілька видів вартостей, за якими відображаються необоротні активи:

- первісна вартість – історична (фактична) вартість активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих, витрачених) для придбання (створення) активів;

- залишкова вартість – різниця між первісною (переоціненою) вартістю необоротного активу і сумою його накопиченого зносу;

- ліквідаційна вартість – сума коштів або вартість інших активів, яку суб'єкт державного сектору очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією);

- переоцінена вартість – вартість активів після їх переоцінки;

- справедлива вартість – сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату;

- чиста вартість реалізації необоротного активу – справедлива вартість необоротного активу за вирахуванням очікуваних витрат на його реалізацію.

При цьому слід зазначити, що кардинально змінився підхід до формування первісної вартості необоротних активів. Так, до 01 січня 2015 року усі супутні витрати, пов'язані з придбанням основних засобів, відносили на

фактичні видатки установи, а з набранням чинності НП(С)БОДС 121 їх необхідно відносити до первісної вартості основних засобів, при цьому суму копійок необхідно було списувати під час зарахування об'єкту до основних засобів. Однак наказом МФУ «Про затвердження Змін до деяких нормативно – правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» від 23.07.2015 р. № 664 [97] було виключено вимогу про облік основних засобів та необоротних активів в цілих гривнях (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Зміни у формуванні первісної вартості основних засобів
бюджетних установ**

№	Показник	До 01.01.2015 р.			з 01.01.2015 р.			Згідно наказу МФУ від 23.07.2015р. № 664		
		Первісна вартість	Фактичні видатки	Податковий кредит	Первісна вартість	Фактичні видатки	Податковий кредит	Первісна вартість	Фактичні видатки	Податковий кредит
1	Вартість придбання, створення (без ПДВ)	X			X			X		
2	Вартість доставки, налагодження		X		X			X		
3	Сума ПДВ (установа не є платником ПДВ)		X		X			X		
4	Сума ПДВ (установа є платником ПДВ)			X						X
5	Сума копійок		X			X		X		

Крім того, зазначеним наказом внесені зміни в НП(С)БОДС 121 «Основні засоби» та НП(С)БОДС 122 «Нематеріальні активи», згідно яких первісною вартістю безоплатно отриманого активу може бути та, що вказана в доданих до нього первинних документах. Так, до 01.01.2015 року бюджетні установи нараховували знос необоротних активів, а не їх амортизацію. Сума нарахованого зносу визначалась в останній робочий день грудня в цілих гривнях без копійок і відображала зменшення залишкової вартості активу та

фонду у необоротних активах. Відповідно до НП(С)БОДС 121 [99] та Методичних рекомендацій щодо обліку основних засобів [85] амортизацію нараховують на первісну (переоцінену) вартість основних засобів, зменшену на суму його ліквідаційної вартості, щокварталу на дату балансу. В той же час, наказом МФУ від 23.07.2015 р. № 664 [97] бюджетним установам надано право вибору: амортизувати необоротні активи щокварталу чи раз на рік. Але якщо бюджетна установа вирішить нараховувати амортизацію раз на рік, це необхідно зазначити в обліковій політиці.

Оскільки при зарахуванні на баланс об'єктів основних засобів копійки більше не списують, амортизацію нараховують у гривнях з копійками – вимогу про нарахування амортизації в цілих гривнях відмінили. Об'єкт основних засобів починають амортизувати з місяця, наступного за місяцем, у якому він став придатним для використання та введений в експлуатацію. Таке уточнення ліквідувало неоднозначні формулювання самого НП(С)БОДС 121 «Основні засоби». Узагальнимо зміни в нарахуванні амортизації в таблиці 1.2.

Для правильного обліку основних засобів, зокрема для нарахування амортизації, потрібно визначити їх ліквідаційну вартість. Зробити це повинна комісія, створена за наказом керівника бюджетної установи. Ліквідаційну вартість приймають у сумі, яку установа очікує одержати від реалізації чи ліквідації активу після завершення строку його корисного використання, за мінусом витрат, пов'язаних з його реалізацією чи ліквідацією. Механізм визначення ліквідаційної вартості основних засобів в НП(С)БОДС 121 не наведений. Коли ж достовірно оцінити суму надходжень від майбутньої ліквідації (реалізації) об'єкта основних засобів не вдається, можна встановити йому нульову ліквідаційну вартість, про що зазначено в Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору [85]. При визначенні строку корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів нами запропоновано враховувати наступні чинники:

- очікуване використання об'єкта основних засобів суб'єктом державного сектору;

- очікуваний фізичний знос, який залежить від інтенсивності використання об'єкта основних засобів, якості сервісного обслуговування;
- моральний знос, який виникає внаслідок зміни ринкового попиту на продукт чи послуги, що надаються об'єктом основних засобів;
- правові або подібні обмеження на використання об'єкта основних засобів.

Таблиця 1.2

**Зміни в нарахуванні амортизації (зносу) необоротних активів
бюджетних установ**

Ознака порівняння	До 01.01.2015 р.	З 01.01.2015 р.	Згідно наказу МФУ від 23.07.2015р. №664
Об'єкт для нарахування	Первісна (переоцінена) вартість необоротних активів	Вартість, яка амортизується (первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості)	
Періодичність нарахування	В останній робочий день грудня за повну кількість місяців експлуатації об'єкта	Щокварталу на дату балансу, починаючи з місяця, наступного за місяцем, в якому об'єкт став придатним для корисного використання	За рішенням бюджетної установи: щокварталу чи раз на рік
Завершення нарахування	При зношенні 100% вартості необоротних активів	Нарахування амортизації припиняється, починаючи з місяця, що настає за місяцем вибуття об'єкта	
Вимога розраховувати амортизацію в цілих гривнях без копійок	+	+	-

Типові строки корисного використання груп основних засобів суб'єктів державного сектору наведено у Додатку Б до Методичних рекомендацій щодо облікової політики суб'єкта державного сектору [84].

Методи нарахування амортизації (зносу) необоротних активів, в т.ч. і основних засобів, не змінилися (табл. 1.3). Первісну вартість збільшують на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта основних засобів [85]:

- реконструкція (реставрація);
- модернізація;

- добудова;
- дообладнання.

Таблиця 1.3

Методи нарахування амортизації

Необоротні активи	Методи нарахування амортизації
Основні засоби	Застосовують прямолінійний метод
Інші необоротні матеріальні активи: - музейні фонди - бібліотечні фонди - малоцінні необоротні матеріальні активи - білизна, постільні речі, одяг та взуття - природні ресурси - необоротні матеріальні активи спеціального призначення - інші необоротні матеріальні активи	Нараховують 50% первісної вартості об'єкта необоротних активів – в першому місяці передачі у використання Решта 50% первісної вартості – у місяці вилучення з активів (списання з балансу)

Нарахування амортизації здійснюється з місяця, наступного за місяцем, у якому об'єкт став придатним для використання. Припиняється нарахування амортизації із місяця, що настає за місяцем вибуття об'єкта основних засобів, переведення його на реконструкцію, модернізацію, добудову, дообладнання, консервації, а поновлюється — починаючи з місяця, що настає за місяцем введення об'єкта в експлуатацію після реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації. До 01.01.2015 р. відлік повного місяця перебування в експлуатації починався від дати введення об'єкта в експлуатацію, тому тепер буде простіше вести облік періоду експлуатації об'єктів основних засобів.

До даного часу для нарахування зносу бюджетні установи використовували Відомість нарахування зносу на основні засоби ф. № ОЗ-12 (бюджет). Однак, враховуючи суттєві зміни в нарахуванні амортизації основних засобів, бюджетна установа може обрати один з варіантів:

1) на основі Відомості ф. № ОЗ-12 (бюджет) розробити нову форму, враховуючи специфіку конкретної бюджетної установи, при цьому не вказувати номер форми та гриф затвердження;

2) взяти за основу розрахунки амортизації основних засобів (типові форми № ОЗ-14, № ОЗ-15, № ОЗ-16), затверджені наказом Мінстату від 29.12.1995 р. № 352, для госпрозрахункових підприємств, і розробити нову форму, пристосовану для бюджетних установ;

3) розробити «з нуля» власну форму (відомість, розрахунок).

Вважаємо, що в зазначених первинних документах необхідно передбачити графи для первісної (переоціненої) вартості, ліквідаційної вартості, вартості, що амортизується, строку корисного використання (експлуатації) основних засобів, річної суми зносу, квартальної суми зносу, кількості місяців об'єкта використання (експлуатації) основного засобу, суми зносу за звітний квартал залежно від кількості місяців перебування в експлуатації. Однак така форма має містити усі необхідні реквізити первинного документа, її варто затвердити наказом керівника бюджетної установи (вона також може бути додатком до наказу по організації обліку в бюджетній установі). Удосконаленню підлягають основні первинні та зведені документи, за допомогою яких оформлюються операції з необоротними активами бюджетних установ.

На підставі розрахунку амортизаційних відрахувань складають меморіальний ордер ф. №274 (бюджет). Сам розрахунок обов'язково додають до меморіального ордера. Суму оборотів з меморіального ордера переносять до книги «Журнал - головна».

Для накопичення сум нарахованої у звітному періоді амортизації Міністерством фінансів України до Плану рахунків було включено новий субрахунок 841 «Витрати на амортизацію необоротних активів», на якому ведеться облік сум нарахованої амортизації основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів, що використовуються в процесі організації та надання послуг, виготовлення

продукції (робіт). За дебетом даного субрахунку відображається сума нарахованих амортизаційних відрахувань, за кредитом - списання на субрахунок 401 «Фонд у необоротних активах за їх видами». В бухгалтерському обліку бюджетних установ сума нарахованої амортизації збільшує відповідні витрати й суму зносу основних засобів:

1) нараховують амортизацію:

Д-т 841 К-т 131 «Знос основних засобів» (132 «Знос інших необоротних матеріальних активів»);

2) одночасно зменшують фонд у необоротних активах:

Д - т 401 «Фонд у необоротних активах» К- т 841.

Однак, під час зарахування придбаного об'єкта основних засобів до капітальних інвестицій його вартість одразу відноситься на витрати бюджетної установи. Тому систематичний розподіл вартості об'єкта основних засобів протягом строку його корисного використання подвоює витрати бюджетної установи. Враховуючи наведену схему нарахування амортизації, вважаємо за доцільне коригування порядку відображення в бухгалтерському обліку придбання об'єктів основних засобів, так як не зрозумілим залишається відкриття транзитного субрахунку 841 «Витрати на амортизацію необоротних активів».

Визначаються витратами звітного періоду, в якому вони були понесені, витрати на утримання об'єкта основних засобів, які здійснюються для відновлення або отримання майбутніх економічних вигід або потенціалу корисності:

- проведення технічного огляду;
- технічного обслуговування;
- ремонту.

На випадок, коли установа вирішить ліквідувати об'єкт основних засобів, придатні деталі та матеріали, одержані від списання об'єкта основних засобів, оцінюють за правилами Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку запасів [87], тобто, їх оприбутковують за чистою вартістю реалізації або в

оцінці можливого використання (її визначають відповідно до вартості подібних запасів на балансі установи з урахуванням ступеня придатності). Одночасно суму одержаних від ліквідації основних засобів запасів, які установа залишає для ремонту чи інших потреб, вважають доходом спеціального фонду бюджетної установи [99].

З 01.01.2015 року облік нематеріальних активів в бюджетних установах регулюють НП(С)БОДС 122 «Нематеріальні активи» [99] та Методичні рекомендації з обліку нематеріальних активів [86]. Найсуттєвіші зміни торкнулися:

- порядку визнання нематеріальних активів в обліку;
- правил формування первісної вартості нематеріальних активів;
- оцінки нематеріальних активів на дату балансу;
- порядку нарахування амортизації нематеріальних активів.

Визначення терміну нематеріального активу, наведене в НП(С)БОДС 122, нічим не відрізняється від існуючого раніше – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми й може бути ідентифікований. Ми вважаємо, що нематеріальний актив визнається активом при одночасному виконанні двох умов (критеріїв визнання) [99]:

- 1) його можливо ідентифікувати, тобто виділити, або відділити від інших активів;
- 2) існує ймовірність одержання установою майбутніх економічних вигід, пов'язаних із його використанням, та/або нематеріальний актив має потенціал корисності і його вартість можна достовірно визначити.

Одночасно поповнився перелік витрат, які нематеріальними активами не визнаються, а саме витрати на [99]:

- дослідження;
- підготовку й перепідготовку кадрів;
- створення, реорганізацію й переміщення суб'єкта державного сектору або його частини.

Такі видатки відносять до витрат періоду, в якому їх здійснено. Первісна вартість нематеріальних активів визначається аналогічно основним засобам і формується за рахунок капітальних і поточних видатків відповідно до кодів економічної класифікації видатків [86].

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 123 «Запаси» [99] замінило Положення з бухгалтерського обліку запасів бюджетних установ, затверджене наказом МФУ від 14.11.2013 р. № 947 [104]. Поряд з цим, Міністерством фінансів України наказом від 23.01.2015 р. № 11 були затверджені Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору [87]. Зміни відбулися в:

- порядку формування первісної вартості запасів;
- оцінці запасів на дату балансу;
- підходів до оцінки вибуття запасів.

Визначення терміну «запаси» з 01.01.2015 р. не змінилося, але чітко визначені критерії визнання запасів. Згідно НП(С)БОДС 123 запаси визнають активом, якщо [99]:

- вартість запасів можна достовірно визначити;
- існує ймовірність одержання суб'єктом бухгалтерського обліку в державному секторі майбутніх економічних вигід, пов'язаних з їхнім використанням, та/або вони мають потенціал корисності.

У зв'язку з цим в Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку запасів зазначено, що запаси, які надійшли від постачальника й не відповідають критеріям визнання активу у зв'язку з невідповідністю стандартам, умовам договорів, технічним умовам, тощо, відображають на позабалансових рахунках до узгодження ціни з постачальником за справедливою вартістю або ціною, зазначеною в документах постачальника. Зазначимо, що чинний План рахунків не містить спеціального рахунка для обліку таких запасів, відповідно пропонуємо відкрити для цього окремий рахунок або пристосувати один із наявних рахунків, відкривши окремий субрахунок. При цьому обраний варіант необхідно зазначити в обліковій політиці установи.

Найбільш суттєві зміни в обліку запасів стосуються формування їх первісної вартості. Відповідно до НП(С)БОДС 123 первісна вартість запасів - це вартість, за якою придбані (отримані) або виготовлені запаси зараховуються на баланс. Нами розроблено алгоритм визначення первісної вартості запасів в залежності від того, як запаси надійшли в установу (Додаток Б).

Згідно НП(С)БОДС 123, запаси, що надійшли від постачальників і не відповідають критеріям визнання активу у зв'язку з невідповідністю стандартам, умовам договорів, технічним умовам тощо, відображаються на позабалансових рахунках до узгодження ціни з постачальником за справедливою вартістю або ціною, вказаною в документах постачальника.

Бухгалтерський облік на позабалансових рахунках пропонується здійснювати, зокрема, у разі:

- надходження і використання (повернення) давальницької сировини;
- надходження та рух запасів, отриманих від постачальника, і в оплаті яких відмовлено внаслідок порушення договірних зобов'язань (невідповідність асортименту, якості, строкам поставки запасів, технічним умовам тощо) або поломки та псування запасів;
- одержання запасів, які згідно з договором заборонено використовувати до оплати їх вартості;
- якщо оплачені та прийняті покупцем у підприємства – постачальника запаси на території (на складі, в цеху) останнього тимчасово залишаються у підприємства – постачальника за згодою (зверненням) покупця у зв'язку із відстроченням відвантаження (вивозу, відправки) запасів покупцеві;
- перевищення кількості фактично одержаних запасів над кількістю, зазначеною у видаткових документах постачальника;
- якщо право власності на запаси, що надійшли суб'єкту державного сектору, не переходить до суб'єкта державного сектору з інших причин;
- прийняття запасів на відповідальне зберігання;
- одержання від замовника підрядними організаціями устаткування і будівельних матеріалів для монтажу і виконання будівельних робіт;

- виключення із активів запасів, які зіпсовані, або наявність яких інвентаризацією не підтверджена та їх відсутність, або псування не обґрунтовані нормами природного убутку, а рішення щодо відшкодування їх вартості винними особами ще не прийнято.

Як зазначено в НП(С)БОДС 123, до первісної вартості запасів в бюджетних установах з 01.01.2015 р. входять транспортно – заготівельні витрати (ТЗВ), які включають витрати на заготівлю запасів, оплату тарифів (фрахту) за вантажно – розвантажувальні роботи і транспортування запасів усіма видами транспорту до місця їх використання, включаючи витрати зі страхування ризиків транспортування запасів.

В Методичних рекомендаціях з обліку запасів [87], вказано, що ТЗВ можуть враховуватися у складі первісної вартості запасів двома способами:

1) якщо можна вірогідно визначити суми витрат, які безпосередньо належать до придбаних запасів, то вони включаються до первісної вартості запасів одразу при їх оприбуткуванні;

2) якщо ТЗВ пов'язані з доставкою декількох найменувань, груп, видів запасів, то їх сума може узагальнюватися за окремими групами запасів на окремому субрахунку чи аналітичному рахунку. Сума транспортно-заготівельних витрат, що узагальнюється на окремому субрахунку рахунків обліку запасів, щомісяця розподіляється між сумою залишку запасів на кінець звітного місяця і сумою запасів, що вибули (використані, реалізовані, безоплатно передані тощо) за звітний місяць. Сума транспортно-заготівельних витрат, яка відноситься до запасів, що вибули, визначається як добуток середнього відсотка транспортно-заготівельних витрат і вартості запасів, що вибули, з відображенням її на тих самих рахунках обліку, у кореспонденції з якими відображено вибуття цих запасів.

Наказом МФУ «Про затвердження Змін до деяких нормативно – правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» від 23.07.2015 р. № 664 [97] уточнено порядок розподілу транспортно – заготівельних витрат, які обліковуються на окремому субрахунку. Установа може, як і раніше,

розподіляти їх між сумою залишку запасів станом на кінець місяця і сумою списаних у цьому місяці запасів, або щомісяця пропорційно відносити такі витрати на суму списаних запасів (метод «прямого списання»). Так, ТЗВ списують разом із тими запасами, з якими вони безпосередньо пов'язані. Зауважимо, що використовувати його установа зможе, тільки якщо буде створена надійна система аналітичного обліку ТЗВ за кожною конкретною партією запасів.

Цим же наказом внесені зміни в Порядок бухгалтерського обліку окремих активів та зобов'язань бюджетних установ, затвердженому наказом МФУ від 02.04.2014 р. № 372 [114].

У зв'язку з тим, що змінено назву субрахунку 221 на «Малоцінні та швидкозношувані предмети», відкориговано бухгалтерські записи в Типовій кореспонденції рахунків, які пов'язані з оприбуткуванням МШП: всі витрати, які включають до первісної вартості такого типу запасів, рекомендується показувати окремою бухгалтерською проводкою. Крім того, бюджетні установи, які купують бензин у талонах, повинні обліковувати їх у складі запасів на субрахунку 235 «Паливо, горючі і мастильні матеріали», а не як інші кошти установи.

Наступне нововведення стосується оцінки запасів при їх вибутті. Положенням з бухгалтерського обліку запасів бюджетних установ, затвердженим наказом МФУ від 14.11.2013 р. № 947 [112] рекомендувалося два методи оцінки вибуття запасів: балансової вартості та середньозваженої собівартості. З 01 січня 2015 р. в НП(С)БОДС 123 [99] передбачена можливість застосування одного з трьох методів оцінки запасів при їх вибутті:

- ідентифікованої собівартості;
- середньозваженої собівартості;
- собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО).

За методом ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів (аналогом старого методу балансової вартості) оцінюються запаси, що

відпускаються, і послуги, що надаються, для спеціальних замовлень і проектів, а також запаси, які не замінюють один одного.

При застосуванні методу середньозваженої собівартості запасів при їх вибутті можливі два способи оцінки:

1) оцінка за щомісячною середньозваженою собівартістю здійснюється щодо кожної одиниці запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на початок звітної місяця і вартості одержаних у звітному місяці запасів на сумарну кількість запасів на початок звітної місяця і одержаних у звітному місяці запасів;

2) оцінка за періодичною середньозваженою собівартістю запасів здійснюється діленням сумарної вартості таких запасів на дату операції на сумарну кількість запасів на дату операції.

До 2015 року Положенням бухгалтерського обліку запасів бюджетних установ № 947 передбачалося використання тільки методу щомісячної середньозваженої собівартості одиниці запасів, що визначається на кінець звітної періоду.

Метод ФІФО – новий метод для бюджетних установ оцінки запасів. Він базується на припущенні, що запаси використовуються в тій послідовності, у якій вони надходили до бюджетної установи (відображені в бухгалтерському обліку). В якості його удосконалення пропонуємо вартість реалізованих (переданих, розподілених) запасів відображати в обліку:

- якщо вони придбані в поточному році, визнається витратами того періоду, у якому визнається пов'язаний із ними дохід;

- якщо вони придбані в минулих роках, зменшує накопичений фінансовий результат виконання кошторису.

Якщо вибуття запасів не пов'язано з одержанням доходу, балансова вартість таких запасів у періоді їх вибуття слід відносити на витрати.

Основним нормативним документом, що визначає порядок проведення інвентаризації на підприємствах, а також в бюджетних установах, являється

Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затверджене наказом МФУ від 02.09.2014 р. № 879 [110].

Положення № 879 встановлює наступні обов'язкові випадки проведення інвентаризації:

- 1) перед складанням річної фінансової звітності;
- 2) у разі передачі майна державного підприємства або бюджетної установи в оренду, приватизації майна державного підприємства, перетворення державного підприємства, передачі державного підприємства (його структурних підрозділів) або бюджетної установи до сфери управління іншого органу управління. Інвентаризацію можна не проводити, якщо йдеться про передачу майна в межах одного органу управління;
- 3) у разі зміни матеріально відповідальних осіб;
- 4) у разі встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей;
- 5) за судовим рішенням або на підставі належно оформленого документа органу, який відповідно до закону має право вимагати проведення інвентаризації;
- 6) у разі техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха;
- 7) у разі відмови постачальника задовольнити претензію щодо недовантаження товарів або одержання від покупця претензії щодо недовантаження товарів;
- 8) у разі припинення діяльності підприємства, установи;
- 9) у разі переходу на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами;
- 10) в інших випадках, передбачених законодавством.

Терміни проведення та обсяги обов'язкової інвентаризації активів, власного капіталу і зобов'язань державного сектору узагальнено в Додатку В.

Обов'язково проводиться інвентаризація також в ситуації, якщо до бюджетної установи прийшли представники органів Держфінінспекції і вимагають від керівника установи провести інвентаризацію активів [123]. У

разі відмови інспектори можуть опечатати склади, каси та архіви і через суд вимагати проведення інвентаризації.

Крім того, якщо матеріально відповідальна особа бюджетної установи йде в щорічну відпустку, не пізніше останнього робочого дня перед відпусткою необхідно здійснити інвентаризацію матеріальних цінностей, доручених цій особі для зберігання. На час відпустки такі цінності передають на зберігання іншій матеріальній особі. Перевіряти наявність матеріальних цінностей необхідно в присутності обох матеріально відповідальних осіб.

Інвентаризація проводиться також у разі передачі майна державних підприємств, їх цілісних майнових комплексів в оренду та повернення після її закінчення [123]. При цьому :

а) до передачі в оренду за наказом орендодавця створюють комісію, до якої включають керівника і головного бухгалтера установи, яка передає майно в оренду; інвентаризацію проводять станом на останнє число місяця одночасно з оцінкою майна;

б) до повернення майна з оренди інвентаризацію проводять не раніше ніж за три місяці до дня закінчення строку дії договору оренди (завершити її необхідно не пізніше цієї дати); при цьому до складу інвентаризаційної комісії включають також керівника й головного бухгалтера орендаря.

1. Крім активів, що значаться на балансових рахунках, бюджетні установи також інвентаризують цінності, які їм не належать, однак знаходяться в їх розпорядженні [110]: орендовані активи, цінності, прийняті на відповідальне зберігання, переробку та ін. Такі об'єкти записують в окремих звіряльних відомостях, копії яких надсилаються власникам активів. При здійсненні інвентаризації розрахунків бухгалтер бюджетної установи повинен на просто звірити всі суми дебіторської заборгованості, а й дослідити, коли та як вони виникли. Це зумовлено тим, що дебіторська заборгованість зумовлена здебільшого попередньою оплатою, а ця процедура жорстко регламентована [115] і недотримання її вимог означає порушення бюджетного законодавства [28], що веде до призупинення операцій з бюджетними коштами та стягнення

адміністративних штрафів з керівників установи. Інвентаризація кредиторської заборгованості означає не тільки дослідження достовірності сум, а й перевірку, чи не перевищують узяті зобов'язання встановлених асигнувань.

Усі інвентаризаційні матеріали складають не менше як у двох екземплярах. Бюджетні установи для оформлення результатів перевірки користуються не тільки встановленими наказом МФУ від 17.06.2015 р. № 572 [98] типовими формами, а й іншими таблицями (табл. 1.4). Типові форми для відображення бюджетними установами результатів інвентаризації: інвентаризаційні описи необоротних активів, запасів, матеріальних цінностей, прийнятих на відповідальне зберігання; звіряльні відомості результатів інвентаризації необоротних активів або інвентаризації запасів; акт про результати інвентаризації грошових коштів; акт інвентаризації наявності грошових документів, бланків документів суворої звітності, фінансових інвестицій, розрахунків з дебіторами і кредиторами, дебіторської або кредиторської заборгованості, строк позовної давності якої минув і яка планується до списання; розрахунків щодо відшкодування матеріальних збитків, протокол інвентаризаційної комісії.

Результати інвентаризації узагальнюють у Протоколі інвентаризаційної комісії, в якому інвентаризаційна комісія фіксує точні дані про причини та осіб, винних у нестачах, втратах, а також надлишках, зазначають заходи, вжиті до винуватців, а також висновки та пропозиції за результатами інвентаризації. Якщо під час інвентаризації виявлені надлишки активів, причина може бути в облікових помилках:

- актив своєчасно не оприбуткували чи оприбуткували, але не на той рахунок;
- об'єкт основних засобів не перевели зі складу капітальних інвестицій;
- актив помилково списали в бухгалтерському обліку та ін.

Якщо не оприбуткований актив не значиться на балансі установи через облікову помилку й на нього є підтвердуючі документи, оприбуткування в бухгалтерському обліку показують як виправлення помилок.

Документи, у яких фіксують результати інвентаризації

Об'єкт інвентаризації	Назва документа
1	2
Необоротні активи (крім прав інтелектуальної власності)	Інвентарний опис необоротних активів
	Звіряльна відомість результатів інвентаризації необоротних активів
Об'єкти права інтелектуальної власності	Інвентарний опис об'єкти права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів
Фінансові інвестиції	Акт інвентаризації наявності фінансових інвестицій
Запаси	Інвентаризаційний опис запасів
	Звіряльна відомість результатів інвентаризації запасів
Матеріальні цінності на відповідальному зберіганні	Інвентаризаційний опис матеріальних цінностей, прийнятих на відповідальне зберігання
Готівка	Акт про результати інвентаризації наявних коштів
Грошові документи, бланки суворої звітності	Акт інвентаризації наявності грошових документів, бланків документів суворої звітності
Розрахунки з дебіторами та кредиторами (у т.ч. з підзвітними особами)	Акт інвентаризації розрахунків з дебіторами та кредиторами
	Довідка до акта інвентаризації розрахунків з дебіторами та кредиторами про дебіторську і кредиторську заборгованість, щодо яких минув строк позовної давності
	Акт інвентаризації дебіторської або кредиторської заборгованості, 0 строк позовної давності якої минув і яка планується до списання
	Акт інвентаризації розрахунків щодо відшкодування матеріальних збитків
Держмайно (необоротні активи), яке планують списати	Акт інвентаризації об'єктів державної власності, що пропонують до списання
Держмайно (необоротні активи), яке продають	Акт інвентаризації основних фондів (засобів), які пропонуються до відчуження

Якщо підтверджуючих документів не виявлено, об'єкт основних засобів беруть на баланс за справедливою вартістю, а запаси відносять на баланс за чистою вартістю реалізації, якщо їх продаватимуть, чи за ціною можливого використання, якщо установа сама буде їх використовувати [8]. Оцінити виявлені активи установа може самостійно, тобто проводити незалежну оцінку не обов'язково. Результати оцінки фіксують в акті довільної форми, в якому вказують найменування, кількість і вартість цінностей. Разом з іншими матеріалами інвентаризації цей документ буде підставою для оприбуткування виявлених активів.

2. Виявлені під час інвентаризації надлишки поповнюють підгрупу 4 першої групи власних надходжень бюджетних установ [28], при цьому необхідно:

1) відкоригувати планові показники спеціального фонду кошторису. Для цього складають Довідку про зміни до кошторису.

2) скласти Довідку про надходження у натуральній формі. Разом із Довідкою про зміни до кошторису її необхідно подати до органу Казначейства не пізніше останнього робочого дня звітного місяця.

3) показати оприбуткування в регістрах бухгалтерського обліку (заповнити відповідні меморіальні ордери).

4) зафіксувати зазначені активи в аналітичному обліку.

Виявлені лишки активів показують у Звіті про надходження й використання коштів, отриманих як плата за послуги (форми № 4-1д, № 4-1м). у річній звітності бюджетної установи інформацію про виявлені надлишки наводять у Пояснювальній записці, а також:

- необоротні активи – рядку 760 «Інші надходження» Звіту про рух необоротних активів (ф. №5);

- запаси – у рядку 222 Звіту про рух матеріалів і продуктів харчування (ф. № 6).

Причиною фактичної відсутності активів, які значаться на балансі бюджетної установи, може теж бути облікова помилка, тому передусім слід перевірити документи. Якщо нестачі дійсно є:

1) виявлені під час інвентаризації нестачі основних засобів списують з балансу тільки після відшкодування їх вартості, крім випадків, коли відшкодування неможливе; суму нестачі відносять на рахунок винної особи;

2) в межах природного убутку списання запасів, придбаних в поточному році, списують на фактичні видатки установи, а придбані в минулих роках зменшують результат виконання кошторису;

3) нестачу запасів понад норми природного убутку, а також викрадені матеріальні цінності списують з балансу установи, а суму нестачі відносять на винну особу;

4) суму збитків визначають за правилами Порядку № 116;

5) якщо винуватця не знайшли чи він не погоджується з розміром збитків, нестачі списують з балансу й зараховують на позабалансовий рахунок 072 «невідшкодовані нестачі і втрати від псування цінностей».

Відповідно до Порядку № 116 [122], існують два можливих варіанти визначення збитків від нестач:

- провести незалежну оцінку, тобто залучити відповідного експерта;
- самостійно оцінити збитки за стандартизованою оцінкою.

Ми вважаємо, що останній варіант для бюджетної установи найвірогідніший, так як коли незалежний експерт не може особисто оглянути пошкоджене майно та оцінити його стан, для визначення суми збитків саме й використовують стандартизовану оцінку. Під час стандартизованої оцінки для визначення розміру збитків залишкову вартість активу на останню звітну дату балансу множать на коефіцієнт, який обчислюють як добуток індексів цін виробників промислової продукції за галузями економіки (їх визначають органи Державної статистики) за період від дати, на яку обчислено залишкову вартість, до дня оцінки збитків. Якщо інформація про залишкову вартість

відсутня, або вона нульова, суму збитків приймають у розмірі 50% первісної (переоціненої) вартості активу.

Днем оцінки збитків вважають [110]:

- дату фактичного відшкодування в ситуації коли винуватець добровільно виконує свої зобов'язання ;
- дату подання позову про стягнення збитків до суду в ситуації коли винна особа відмовилася добровільно погасити нестачу.

Результат оцінки фіксують в Акті оцінки збитків, які завдано суб'єкту господарювання. Акт рецензують відповідно до законодавства про оцінку, і тільки за наявності позитивного висновку рецензента акт оцінки затверджує орган держави (місцевого самоврядування).

В Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей № 116 [122] зазначено, що частину суми, що залишилася після відшкодування збитків, слід направляти в дохід державного бюджету. Але, оскільки збитки в більшості випадків обчислюють на основі залишкової вартості активу, коштів для перерахування до бюджету може не лишитися.

Інформацію про всі виявлені нестачі наводять у Пояснювальній записці, а також у:

- рядку 184 «Розрахунки з відшкодування завданих збитків» ф. № 1 «Баланс» - записують дебіторську заборгованість за сумою нестач, віднесеною на рахунок винної особи;
- рядку 10 Звіту про заборгованість за бюджетними коштами (форми №7д, № 7м);
- рядку 080 «Заборгованість за сумою збитків, яка підлягає перерахуванню до бюджету тощо» Довідки про дебіторську та кредиторську заборгованість за операціями, які не відображаються у формі № 7д, № 7м «Звіт про заборгованість за бюджетними коштами», - якщо після відшкодування збитків залишаються кошти, які будуть перераховані до бюджету;

- рядку 030 «Списані недостачі» (загальний фонд) та/або 500 «Списані недостачі» (спецфонд) Звіту про результати фінансової діяльності (форми №9д, № 9м);

- Звіті про недостачі та крадіжки грошових коштів і матеріальних цінностей (ф. № 15);

- рядку 870 «Інші вибуття» Звіту про рух необоротних активів (ф. № 5) – якщо списано необоротні активи, або в рядках 320 – 322 Звіту про рух матеріалів і продуктів харчування (ф. № 6).

Таким чином, впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі визначає нові підходи до бухгалтерського обліку в бюджетних установах, сприяє гармонізації нормативно – правового забезпечення системи управління фінансами з нормами і правилами, прийнятими в державах – членах Європейського союзу. Запропонований нами механізм формування системи обліково-аналітичного забезпечення в бюджетних установах, сприяє підвищенню якості та ефективності обліку в даних структурах у сучасних умовах господарювання.

1.2. Євроінтеграційні вектори формування фінансової звітності підприємств в сучасних умовах розвитку економіки

Глобальні зміни в економічному середовищі, інформаційно-місткий вектор розвитку постіндустріального суспільства, світові процеси стандартизації бухгалтерського обліку зумовлюють необхідність перегляду теоретичних основ, подальшого розвитку методологічних підходів та методичних положень формування фінансової звітності вітчизняних підприємств. У сучасних умовах господарювання, коли наша держава має наміри співпрацювати з якомога більшою кількістю європейських країн, питання щодо складання прозорої та достовірної фінансової звітності залишається досить актуальним. Сучасна наукова література підтверджує те, що дослідженням проблеми формування фінансової звітності в Україні

займаються багато провідних вчених. Численні праці присвячено зближенню фінансової звітності вітчизняних підприємств зі звітністю за міжнародними стандартами.

Якісна економічна інформація, зібрана та опрацьована в межах облікової системи господарюючого суб'єкта за звітний період, має забезпечувати можливість прийняття зважених управлінських рішень, спрямованих на оптимізацію функціонування підприємства і його подальший розвиток. Інформація щодо фінансового стану і результатів діяльності суб'єкта господарювання представляє інтерес для широкого кола учасників ринкових відносин. На основі вивчення відкритої звітної інформації її користувачі приймають важливі управлінські рішення щодо намірів інвестування, надання кредиту, укладання договору постачання. Основним інструментом для обґрунтування таких рішень виступає аналіз фінансової звітності, за допомогою якого можна об'єктивно оцінити внутрішні і зовнішні відносини аналізованого підприємства, визначити його ліквідність і платоспроможність, фінансову стійкість, ефективність і прибутковість діяльності, з'ясувати перспективи розвитку. Посилення впливу зовнішнього середовища на роботу підприємства, а отже і залежності фінансового стану суб'єкту господарювання від зовнішніх економічних процесів, надійності контрагентів (постачальників і покупців), можливості залучення позичкового капіталу викликає потребу в поглибленні інформативності аналітичного забезпечення з метою посилення ґрунтовності процесу прийняття управлінських рішень та ефективності їх результату. Це потребує удосконалення методів і прийомів аналізу фінансової звітності. Водночас для зменшення ризиків користувачів інформації фінансових звітів при прийнятті управлінських рішень інформаційне забезпечення аналізу фінансової звітності має бути максимально достовірним, що зумовлює нові вимоги до аудиту, оскільки саме аудит покликаний надати гарантію достовірності, об'єктивності і надійності інформації, що розкрита у фінансовій звітності, широкому колу користувачів.

Проблематика перебудови вітчизняної облікової системи в цілому та фінансової звітності, зокрема, досліджується в наукових працях М. І. Бондаря, В. М. Добровського, С. Ф. Голова, Л. М. Кіндрацької, В. М. Костюченко, Ю. А. Кузьмінського, С. О. Левицької, Л. Г. Ловінської, М. Р. Лучка, А. В. Озеран, О. М. Петрука, С. В. Свірко, В. В. Сопка, В. Г. Швеця. Питання аналізу фінансової звітності розкриваються в роботах вітчизняних вчених О. М. Галенко, А. М. Герасимовича, І. Д. Лазаришиної, Є. В. Мниха, В. Я. Поповича, Ю. С. Цал-Цалка, М. Г. Чумаченка. Питання методики й організації аудиту висвітлені в працях вітчизняних науковців М. Т. Білухи, З. В. Гуцайлюка, Г. М. Давидова, Н. І. Дорош, С. В. Івахненкова, Л. П. Кулаковської, М. Р. Лучка, О. А. Петрик, О. Ю. Редька, В. С. Рудницького, В. Я. Савченка, Б. Ф. Усача, В. О. Шевчука. На дослідження питань формування, аналізу та аудиту фінансової звітності підприємств суттєво вплинули загальнотеоретичні положення, висвітлені у працях зарубіжних науковців та практиків, зокрема у роботах М. І. Баканова, В. В. Ковальова та Віт. В. Ковальова, М. В. Мельник, Г. В. Савицької, А. Д. Шеремета, Р. А. Алборова, Ю. О. Данилевського, В. І. Подольського, В. В. Скобари, Я. В. Соколова, Л. О. Сухаревої, В. П. Суйца, Д. Александера, М. Ван - Бреда, Д. Ж. Вейганта, П. Гейка, П. Джексона, Г. Карлін, Д. І. Кізо, А. Макмін, Е. Хендріксона, Т. Д. Уорфилда, Р. Адамса, Е. А. Аренса і Дж. Л. Лоббека, Р. Монтгомері, Дж. К. Робертсона. Праці вказаних вище науковців склали основу поглиблення теоретичних засад, методологічних та методичних положень формування фінансової звітності підприємств, аналізу й аудиту її статей. Втім, питання стандартизації фінансової звітності підприємств, методичного забезпечення аналізу й аудиту фінансової звітності підприємств потребують подальшого опрацювання. Визначено, що важливе значення у формуванні показників фінансової звітності має цілеспрямованість окремих звітів. Теорії звітності трактують її задачі, форму і зміст. Вивчення цих теорій показало: відмінною їх ознакою є те, що вони незалежно від законодавчих норм

намагаються вивести значення і цілеспрямованість фінансової звітності, її концепцію і зміст, виходячи із загальних економічних міркувань.

Існує багато різних теорій, які впливають на формування показників сучасної фінансової звітності. Найбільший інтерес представляють так звані класичні теорії звітності: статична; динамічна; органічна; камеральна; актуарна; податкова; макроекономічна; конфіденційна та інші. Узагальнення змісту наведених вище теорій звітності, дозволило констатувати той факт, що в сучасних умовах суворої регламентації бухгалтерського обліку в Україні, не всі вказані теорії можуть бути реалізованими. Враховуючи важливість інформаційних можливостей фінансової звітності, а саме даних про фінансове положення підприємства і даних про фінансові результати його діяльності, була встановлена максимальна цінність двох теорій звітності: статичної та динамічної. У зв'язку з цим розглянуто зміст вищезгаданих теорій та їх вплив на сучасну фінансову звітність.

На основі дослідження економічних інтересів сучасних користувачів фінансової звітності проведено групування їх у певні блоки відповідно до інформаційних потреб, використовуючи концепції статичної і динамічної інтерпретації балансу. З'ясовано, якщо переслідується мета визначення платоспроможності підприємства, то, як правило, вдаються до системи статичного балансоведення. Вона дозволяє відносно правильно оцінити майнове положення, але з неминучістю перекручує фінансовий результат. Статичне балансоведення необхідне кредиторам і тому, хто розглядає гарантії повернення вкладених коштів. Саме така система поглядів потрібна аудиторам, але не адміністрації. Якщо необхідно оцінити ефективність роботи підприємства, його економічні (фінансові) результати, що особливо важливо для адміністрації і власників підприємства, то вдаються до зовсім іншої системи поглядів, іменованої динамічним балансоведенням. При цьому оцінка майнового стану підприємства перекручується.

Результати дослідження впливу різних теорій звітності на сучасну модель звіту дали можливість визначити, що кожна побудова й методологічні підходи

до формування системи бухгалтерського обліку залежать від мети тих, хто організовує бухгалтерське спостереження і тим самим аргументувати необхідність застосування одночасно двох теорій звітності (статичної і динамічної), оскільки в Україні обов'язкові форми фінансової звітності носять змішаний характер.

Сьогодні фінансова звітність господарюючих суб'єктів є основним засобом комунікації і найважливішим елементом інформаційного забезпечення управління. Не випадково концепція зіставлення і публікації звітності є наріжним каменем системи національних стандартів в більшості економічно розвинутих країн. Тому формування інформаційної системи на підприємстві повинне враховувати всі аспекти його фінансово-господарської діяльності і забезпечити оптимізацію взаємозв'язків і залежності між всіма основними функціями управління, що дасть можливість використовувати дані для досягнення поставленої мети. У цьому напрямку широко використовується процесний підхід. Відповідно до нього процес управління є системою її загальних функцій. При цьому окремі стадії управлінського процесу логічно зв'язані у відповідному циклі, для якого характерний прямиий та зворотній рух, що постійно повторюється. На основі економічних характеристик функцій управління можна виділити з них 5 загальних: планування; організація; мотивація; облік; контроль. Вказані функції поєднані сполучними процесами: комунікації та рішення. При цьому під комунікацією слід розуміти процес обміну інформацією. Вищенаведене дозволило представити організаційно-циклічну модель взаємозв'язку та послідовності реалізації функцій в загальній системі управління підприємством відповідно до процесного підходу.

Роль і значення фінансової звітності в інформаційному забезпеченні підприємства визначається ступенем запитуваності інформації, яка формується системою управління. Встановлено, що звітна інформація – це основа для прийняття важливих управлінських рішень як у середині підприємства, так і поза ним. Особливу важливість при цьому має саме фінансова звітність, оскільки нею можуть користуватися як внутрішні користувачі, так і зовнішні.

Фінансова звітність як підсистема інформаційного забезпечення управління підприємством має ряд недоліків, які обмежують його інформаційну місткість. До таких недоліків слід віднести: грошовий вид всіх активів. Інформація за межами грошового віддзеркалення випадає зі сфери уваги фінансової звітності; несвоечасність надання інформації користувачам з причини періодичності її складання відповідно до законодавства (квартал, рік). Даний недолік розв'язується за допомогою комп'ютеризації облікового процесу, тобто інформація може бути отримана у будь-який час. Недоліком фінансової звітності також можна вважати: нестабільність грошової одиниці, особливо під час інфляційних процесів. Тому, відпрацьовуючи стратегію розвитку господарства, треба прогнозувати грошове визначення активів з урахуванням індексу інфляції; оцінку необоротних і оборотних активів за цінами їх придбання, яка не завжди відповідає ринковій (поточній) ціні. Цей недолік пов'язаний з попереднім, а також з кон'юнктурними явищами на ринку товарів і послуг.

Існує і такий недолік, як нереальне представлення інформації, що є наслідком суб'єктивізму тих, хто її складає. Часто фінансова звітність показує ту інформацію, яка є вигідною для власника. Особливо це стосується тих власників, у яких значна частина економічного потенціалу їх підприємств знаходиться в тіні.

Дослідження питань суб'єктивізму при складанні фінансової звітності дозволило встановити, що існує два види її перекручування: вуалювання та фальсифікація. Під вуалюванням слід розуміти всі перекручування фінансової звітності в межах, дозволених законодавством, тобто в рамках самостійно розробленої підприємством облікової політики. Під фальсифікацією треба розуміти застосування таких облікових прийомів, які не передбачені законодавчими документами. Вуалювання і фальсифікація можуть привести до різних наслідків відносно об'єктивності інформації фінансової звітності. Результати аналізу формування інформації фінансової звітності 44 досліджених нами підприємств наступні: у 15% підприємств знайдено і фальсифікація, і

вуалювання; у 12 % - тільки вуалювання; 10 % - тільки фальсифікація. Ці дослідження дозволили прогнозувати основні напрями вуалювання і фальсифікації даних фінансової звітності, що дає можливість в перспективі одержувати об'єктивну інформацію.

Проте, не можна не відзначити той факт, що якщо при формуванні фінансової звітності навіть не вдавалися ані до вуалювання, ані до фальсифікації, то все одно неможливо досягти об'єктивності звітних даних, оскільки чим більш точно виміряно кількісно один показник, тим менш точно обчислено інший показник, пов'язаний з ним. Це можна підтвердити на прикладі віддзеркалення у фінансовій звітності інформації про реалізовані товари: намагаючись найбільш реально відобразити в звітності отриманий фінансовий результат шляхом використання одного з методів оцінювання, рекомендованих П(С)БО 9 "Запаси" для визначення собівартості реалізованих товарів при їх списанні, підприємства занижують, або завищують оцінку товарних залишків, збільшують, або зменшують собівартість і тим самим перекручують фінансовий результат.

Проведене дослідження фундаментальних основ формування фінансової звітності, а саме: принципів обліку, якісних характеристик та оцінки статей з точки зору їх впливу на інформаційну місткість. Для підвищення ступеню довіри користувачів до даних фінансової звітності, вона повинна відповідати загальноприйнятим принципам бухгалтерського обліку. При розробці вимог до якості інформації виникає ряд проблемних питань: по-перше, які принципи слід вважати загальноприйнятими; по-друге, хто повинен визнати їх загальноприйнятність; по-третє, чому їм надається таке важливе, майже, першорядне значення.

Дослідження питань сутності принципів дозволяє визначити, що принципи бухгалтерського обліку і фінансової звітності – це положення, які неможливо створити, але які витікають з певних правил бухгалтерського обліку, можуть змінюватися відповідно до змін цих правил і є базою для встановлення стандартів. Тобто це те, що само собою розуміється в певних

умовах. Але для того, щоб принципи неухильно дотримувалися, їм необхідно додати статус закону, тобто їх треба сформулювати на законодавчому рівні. Звідси витікає відповідь на перше питання: які принципи вважати загальноприйнятими. Загальноприйнятими принципами обліку і складання звітності є принципи, які застосовуються на інтернаціональному рівні, тобто, передбачені міжнародними стандартами фінансової звітності. Логічною відповіддю на наступне питання: хто повинен визнати загальноприйнятість принципів, буде – ті організації, які беруть участь в ухваленні загальноприйнятих принципів, і ті країни, які керуються МСФЗ або національними стандартами, розробленими на їх основі. Відповідь на питання, чому принципам додається таке важливе значення витікає з перших двох відповідей. Оскільки інформацію фінансової звітності, що складена на основі загальноприйнятих принципів, використовуватимуть на міжнародному рівні, то універсальність показників дозволить користувачам ухвалити вірне економічне рішення.

В спеціальній літературі щодо складання фінансової звітності простежується застосування в основному індуктивних і дедуктивних методів обґрунтування принципів, але є й інші, а саме: законодавчо-дедуктивний та герменевтика. Доведено, що доцільно використовувати метод інтерпретації – герменевтику. Згідно цього методу критерії тлумачення положень бухгалтерського обліку визначатимуться на основі загальноприйнятих логічних правил. Застосування методу герменевтики при інтерпретації принципів дозволило обґрунтувати, що: принцип "повного освітлення" в редакції Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" за змістом майже повністю співпадає з принципом істотності, що широко вживається; принцип "неприпустимості згортання статей активів і зобов'язань" прямо не сформульований; необхідність ідентичності показників балансу попереднього і наступного років є правилом складання балансу; принцип обачності, як він сформульований у Законі, на нашу думку, є не принципом, а дією бухгалтера, що не одне й те ж; такий принцип, як історична собівартість (ст. 4 Закону), по

суті, не розповсюджується на всі активи, не вносить нічого нового в оцінку статей балансу, а по назві ніяк не пов'язаний ані з історією бухгалтерського обліку, ані з історією формування витрат виробництва, що спричиняє необхідність переглянути його назви. Не можна також віднести до принципів обліку і звітності “періодичність” – можливість розділення діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання звітності. Він сформульований нечітко, без вказівки конкретного зовнішнього періоду. Періодичність складання звітності повинна бути передбачена іншими законодавчими документами.

Враховуючи економічне середовище і на основі виявленої закономірності (чим більше принципів мають статус закону, тим ширше межа облікової політики підприємств і тим менше можливостей для вуалювання і фальсифікації фінансової звітності), пропонується: уточнити, доповнити й видозмінити систему принципів обліку і фінансової звітності, яка всебічно характеризуватиме організаційні і методологічні основи української системи бухгалтерського обліку і дасть можливість ефективно управляти підприємством.

Дослідження питань впливу якісних характеристик на формування інформації у фінансовій звітності дозволило нам представити систему властивостей і взаємозв'язку корисності інформації фінансової звітності залежно від спрямованості, а саме:

- а) спрямованої на користувача;
- б) спрямованої на рішень (Додаток Д).

Представлення якісних характеристик як систему властивостей корисності інформації фінансової звітності дозволило розробити рекомендації щодо удосконалення П(С)БО з урахуванням запропонованого складу якісних характеристик. Пропонується додатково включити до складу П(С)БО такі елементи: надійність, перевіряємість, нейтральність, своєчасність, істотність, які сприятимуть здійсненню функцій передбачуваності та зворотного зв'язку.

Встановлено, що вибір методів оцінки залежить від її цілей. Оскільки оцінка використовується для мети бухгалтерського обліку і звітності, то останні в значній мірі її визначають. Суттєвим же недоліком вітчизняної системи звітності є те, що вона не забезпечує достатньої, до того ж оперативної інформації для управлінців різного ієрархічного рівня. З іншого боку, інформація, сформована за традиційною системою звітності, важкозрозуміла для менеджерів, які здебільшого є спеціалістами-технологами, через свою надмірну специфічність. Тому вона не піддається безпосередній інтерпретації і трансформації в обґрунтовані управлінські рішення, які б унеможливлювали, або хоч суттєво зменшували ризики промахів. Тому актуальність проблеми поглиблення інформативності звітності важко переоцінити. Вона є неперехідною, виникла давно, але не вирішена до цього часу, хоча треба зазначити, що постійно була головною як в науці, так і на практиці. Інтенсивно проводились наукові дослідження, спрямовані на пошук раціональної системи звітності, яка б відповідала, крім критеріїв точності, повноти, об'єктивності, запитам користувачів інформації щодо поглиблення її інформативності.

Дослідженнями встановлено, що в даний час не існує такого методу оцінки активів підприємства, який був би прийнятним і для представлення фінансового положення підприємства, і для визначення його прибутку, і для інформаційного забезпечення процесу рішень всіма користувачами фінансової звітності. З позиції структурного підходу ідеальною є оцінка активів за собівартістю, оскільки базується на системі подвійного запису, у відповідності з якою реєструються всі зміни ресурсів підприємства, і здійснюється їх подальша ідентифікація. Але і для інших методів оцінок можна розробити формальні структури.

Таким чином, бухгалтерський облік, вдаючись в одних випадках до оцінки вибуття, в інших – придбання, по своїй суті еkleктичний. Не дивлячись на те, що для фінансової звітності більш змістовною представляється оцінка вибуття, нерідко більш прийнятною є оцінка придбання, якщо відображає максимальну оцінку для фірми або доступна в умовах відсутності ринкових цін

вибуття. Дослідження у цьому напрямку дозволило визначити методи оцінок окремих статей фінансової звітності, які дозволяють одержувати найбільш реальну інформацію про майновий стан, розрахунки і зобов'язання, використання власних і позикових коштів, і в цілому – фінансовий стан підприємства, а також показати зв'язок означених методів оцінки з принципами обліку і фінансової звітності й з її якісними характеристиками.

Розглядаючи питання співвідносності звітності та бухгалтерського обліку суто в інформаційній площині обґрунтовано, можна вважати, що перша є підметом, а другий – присудком. Не надто віддаляється така постановка залежності і з позиції контрольної функції бухгалтерського обліку, бо все ж таки для того, щоб вказана функція була здійснюмою, розрізнені господарські операції мають бути систематизовані. Обіги і сальдо за рахунками у своїй глибинній сутності є звітною інформацією вже на рівні зведених, а тим більше аналітичних чи синтетичних реєстрів. Слід зазначити, що донедавна превалюючим був термін “бухгалтерська” звітність. Його за останні роки у вітчизняній літературі майже витіснив термін “фінансова” звітність. Проте нерідко вони вживались як синоніми. Лише з прийняттям НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” обидва згадані терміни визначені як самостійні. Зокрема, терміном “бухгалтерська звітність” її визначено як таку, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів. Таким чином, за цим визначенням статистична, фінансова й податкова, а також внутрішня звітність є складовими частинами бухгалтерської звітності.

Статистична звітність відображає в деталізованому вигляді окремі сторони виробничих процесів. Статистична звітність, яка опрацьовується у державних статистичних органах називається централізованою. Державна статистична звітність, яка не опрацьовується в органах державної статистики, називається нецентралізованою. Статистична звітність, яку подають підвідомчі підприємства органам управління, що розробили і опрацьовують окремі форми такої звітності, називаються відомчою.

Фінансова звітність відображає виробничі процеси і господарські засоби в узагальненому вигляді. Обидва ці види звітності існують давно, хоч термін "фінансова звітність" в Україні є новим, бо у 70-і рр. він практично не застосовувався. У зарубіжній же практиці взагалі термін звітність розглядається як фінансові відомості. Так, у пояснювальних примітках до доповіді Міжурядової робочої групи з міжнародних стандартів обліку та звітності зазначається, що альтернативним терміном до фінансових відомостей, який використовується в інших країнах, є назва «річний звіт». Альтернативною назвою відомості результатів діяльності є «Звіт про прибутки і збитки», а відомості змін у фінансовому відношенні – «Відомість руху і використання засобів». Відрадно є те, що законодавчо цей термін нарешті закріплено і в Україні.

Облікова політика підприємства розглядається як організаційно-методична основа формування фінансової звітності, що має вплив на її показники. Ефективність ведення бухгалтерського обліку характеризується можливістю одержувати повну, точну, достовірну та оперативну інформацію з фінансової звітності про стан підприємства і про зміни, що відбуваються. Проте цифри, що представлені у фінансовій звітності, не несуть ніякої інформації про те, за допомогою яких методичних прийомів вони були отримані і, отже, прийняте на їх основі рішення не завжди може бути достатньо об'єктивним. Дійсно, збільшення запасів в балансі не обов'язково є наслідком їх придбання, але може бути наслідком зміни їх оцінки. Також і зниження прибутку звітного періоду не обов'язково викликано зниженням ефективності діяльності підприємства, а може бути наслідком зміни підходів до створення резервів (Додаток Е).

Визначення дійсних причин конкретних змін і правильного управлінського рішення можливо тільки за умови ознайомлення з обліковими принципами, якісними характеристиками і оцінкою, за допомогою яких сформована інформація фінансової звітності, тобто обліковою політикою підприємства.

Облікова політика підприємства повинна забезпечити своєчасне формування фінансової і управлінської інформації, її достовірність, об'єктивність, доступність і корисність для економічних рішень. Тому пропонується таке визначення облікової політики: “сукупність принципів і правил (варіантів) організації і технології реалізації методу (способів) бухгалтерського обліку на підприємстві з метою формування повної, об'єктивної і достовірної фінансової звітності”. Доведено, що облікова політика унаслідок різних обставин може відрізнятися на однакових підприємствах, і це необхідно враховувати, аналізуючи їх фінансову звітність з метою прийняття рішень. Слід мати на увазі, що динаміка співвідношень витрат і доходів залежить не тільки від ефективності використання ресурсів підприємством, але й від вживаних правил обліку. Дійсно, в рамках прийнятої облікової політики підприємство сьогодні має нагоду збільшувати або зменшувати розмір прибутку за рахунок вибору способу оцінки активів, встановлення терміну використання і порядку їх списання, а також вибору порядку віднесення на собівартість реалізованої продукції окремих видів витрат шляхом безпосереднього їх списання на виробництво або шляхом зарахування їх до складу майбутніх витрат і платежів.

Фінансова звітність підприємства є структурованим фінансовим відображенням фінансового стану підприємства і операцій, що здійснюються ним. Річна звітність характеризує всі сторони господарської діяльності та фінансові результати роботи підприємства за рік. Фінансові звіти також демонструють результати того, як керівництво підприємства використовує ресурси, що знаходяться у його розпорядженні.

Аналіз економічних джерел інформації дозволяє зробити висновок, що основною вимогою фінансової звітності в Україні повинна бути її адекватність сучасним вимогам, тобто відповідність визначеним параметрам суспільно-господарського розвитку. При цьому досить важливу роль в удосконаленні відіграє модифікація складових звітності, оскільки вони віддзеркалюють методологічний аспект самої системи звітності.

Під обліковою оцінкою розуміється результат професійного судження стосовно ймовірного розрахунку вартості активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат або їх характеристик та властивостей з урахуванням невизначеності наявних умов чи майбутніх очікувань та неможливості їх абсолютного визначення. Точність розрахункових вимірів забезпечує математична процедура, а не впевненість, що результати економічних явищ або подій достовірно відображені у фінансовій звітності. Відповідно до змісту облікових оцінок розроблено їх класифікацію: за ступенем досягнення первісних умов; за характером невизначеності; за мірою невизначеності; за періодом відображення у фінансовій звітності; за термінами перегляду; за складністю; за методом формування.

Для систематизації облікових оцінок здійснено їх групування на запрограмовані і незапрограмовані. Запрограмовані облікові оцінки пов'язані з рутинними, часто повторюваними рішеннями, результати і способи впровадження яких можуть бути наперед визначеними. Незапрограмовані облікові оцінки ґрунтуються на нетипових, ексклюзивних рішеннях, які не чітко структуровані.

Обсяг і надійність інформації, доступної менеджменту при формуванні облікових оцінок, мають високу міру невизначеності, яка впливає на ступінь точності облікових оцінок при їх розрахунку. Як правило, міра невизначеності залежить від методів вимірювання, тривалості прогнозованого періоду та актуальності даних, отриманих у минулому, для прогнозу майбутніх подій, ступеня залежності облікових оцінок від підтверджених і непідтверджених даних, надійності даних із зовнішніх джерел, залежності облікової оцінки від професійного судження, чутливості облікової оцінки до змін у припущеннях.

Дослідження суті облікових оцінок свідчить, що кінцевий результат облікового оцінювання залежно від характеру оцінки визначається припущеннями розрахункових значень для кількісної оцінки або обраними характеристиками та висновками для якісних оцінок, взаємозв'язок та взаємозумовленість яких ілюструє рис. 1.1 [76].

Для достовірної оцінки основних засобів обліковими стандартами передбачена справедлива вартість. На підставі аналізу фактів визначення справедливої вартості встановлено, що на практиці домінують розрахункові методи оцінки над цінами активного ринку, тому для ідентифікації подібних оцінок їх запропоновано позначити терміном «позабіржова розрахункова справедлива вартість», яку доцільно класифікувати як облікову оцінку основ вимірювання.

Зміни критеріїв, на яких базувалася розрахункова оцінка справедливої вартості, потребують глибинного комплексного контролю. На цьому фоні мінливість ринкових цін наочна і підтверджується результатами торгів на активних ринках.

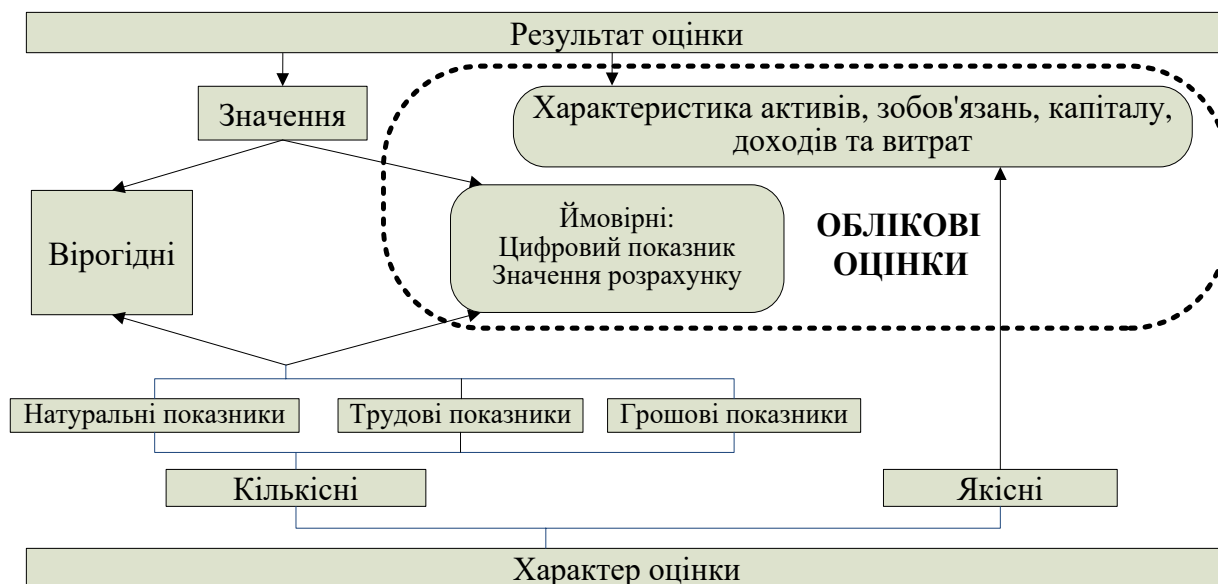

Рис. 1.1. Зв'язок кількісних та якісних облікових оцінок

Аналіз наукової літератури свідчить, що в методах вимірювання та при формуванні суджень і припущень у методиках обліку витрат і калькулюванні продукції застосовуються облікові оцінки управлінського обліку, зокрема: норми витрат (матеріальні та трудові); база розподілу; перелік і склад загальновиробничих витрат; нормальний операційний цикл; критерії розподілу за окремими етапами формування доходів і витрат під час виконання робіт та послуг, при перегляді яких слід ураховувати помилки від змін облікових оцінок, які впливають на результати фінансової діяльності.

Облікові оцінки управлінського обліку пов'язані з відбором суджень, характеристик і розрахунком кількісної або грошової величини об'єкта витрат, методи вимірювання якого не мають вірогідного обґрунтування, а залежать від ступеня невизначеності такого вибору. Результати цих оцінок в узагальненому вигляді відображаються у фінансовому обліку та узагальнюються у фінансовій звітності.

Під час складання звітності українські підприємства повинні дотримуватися відповідних принципів, які встановлені на законодавчому рівні. Крім цього, складені фінансові звіти повинні відповідати певним вимогам, які визначаються як якісні характеристики фінансової звітності.

Принципи бухгалтерського обліку – це правила, якими слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності [61]. Відомо, що Закон України „Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” виділяє десять принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності:

- обачність – застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань і витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

- повне висвітлення – фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні й потенційні наслідки господарських операцій і подій, здатних вплинути на рішення, прийняті на її основі;

- автономність – кожне підприємство розглядається як юридична особа, відособлене від його власників, у зв'язку, із чим особисте майно й зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства;

- послідовність – постійне рік у рік застосування підприємством обраної облікової політики;

- безперервність – оцінка активів і зобов'язань підприємства здійснюється виходячи із припущення, що його діяльність буде тривати далі;

- нарахування й відповідність доходів і витрат – для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного

періоду з витратами, які були здійснені для одержання цих доходів. При цьому доходи й витрати відображаються в бухгалтерському обліку й фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати коштів;

- превалювання сутності над формою – операції враховуються відповідно до їх сутності, а не тільки виходячи з юридичної форми;

- історична (фактична) собівартість – пріоритетною є оцінка активів підприємства виходячи з витрат на їх виробництво й придбання;

- єдиний грошовий вимірник – вимір й узагальнення всіх господарських операцій підприємства в його фінансовій звітності здійснюється в єдиній грошовій оцінці;

- періодичність – можливість розподілу діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності [76].

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” виділяє чотири якісні характеристики фінансової звітності, які вимагають, щоб інформація, яка відображається у фінансовій звітності була:

- 1) зрозумілою й розрахованою на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання й зацікавлені у сприйнятті цієї інформації;

- 2) доречною, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає можливість своєчасно оцінити минулі, теперішні й майбутні події, підтвердити й скоректувати їх оцінки, виконані в минулому;

- 3) достовірною, тобто не містити помилок й викривлень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності;

- 4) порівнюваною або зіставною, що передбачає можливість користувачам порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди та звіти різних підприємств між собою [96].

Доходливість означає, що інформація, яка надається у фінансових звітах, повинна бути розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за

умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації.

Доречність означає, що фінансова звітність повинна містити лише таку інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому.

Достовірність означає, що інформація, яка наведена у фінансовій звітності не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності.

Порівнюваність дозволяє здійснювати порівняння:

- фінансових звітів підприємства за різні періоди;
- фінансових звітів різних підприємств.

Передумовою зіставності є наведення відповідної інформації попереднього періоду та розкриття інформації про облікову політику і її зміни. Установлення і зміни облікової політики підприємства здійснюються за рішенням власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи).

Якісні характеристики фінансової звітності, згідно з Концептуальною основою МСФЗ, є рисами притаманними звітам, завдяки яким інформація, викладена у фінансовій звітності, стає корисною для користувачів [94]. Тобто, якісні характеристики фінансової звітності можна вважати вимогами до інформації, яку надають фінансові звіти українських підприємств. Вимоги до фінансової звітності можна розділити на кілька груп, відповідно до об'єкта зацікавленості того, хто формує цей перелік. Кожен має свої особливі вимоги до фінансової звітності: законодавці, науковці, суб'єкти господарювання, що власне формують і подають звітність, зовнішні користувачі, контролюючі органи тощо. Фінансова звітність, за цим положенням, розглядається як частина бухгалтерської, яка містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Варто відмітити таку особливість, що у визначенні фінансової звітності згадується лише три види з п'яти фінансової звітності, яку подають підприємства. Чомусь

у цьому визначенні обділеними увагою залишились звіт про власний капітал та примітки до фінансової звітності, хоча надалі в документі вони згадуються як складові елементи фінансової звітності. Формуючи фінансову звітність, перш за все, необхідно чітко визначити, яким вимогам вона повинна відповідати. Законодавство цьому питанню присвятило НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». У ньому розглядаються склад та елементи фінансової звітності, її якісні характеристики, принципи підготовки та порядок розкриття інформації в ній. Окрім зазначення десяти основних принципів формування фінансової звітності, в цьому стандарті також зазначається, що інформація, яка надається у фінансовій звітності, має бути дохідливою, доречною, достовірною та давати можливість порівнювати показники як різних підприємств, так і одного підприємства за різні періоди. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», визначаючи мету складання фінансової звітності, виділяє три її основні характеристики, на яких вона повинна бути сформована: повнота, правдивість та неупередженість. Своєю чергою, міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» основними загальними характеристиками щодо формування фінансової звітності визначає:

- достовірність;
- безперервність;
- складання звітності на основі принципу нарахування;
- виділення суттєвих статей в окремі класи;
- заборона згортання доходів і витрат або активів і зобов'язань;
- періодичність;
- можливість порівняння інформації стосовно попереднього періоду.

Виділяють дієвість, економічність, обов'язковість подання, гостроту, методологічну єдність розрахунків показників, державну регламентацію, практичність інформації, своєчасність подання, доступність і гласність, раціональність [71]. Міжнародні стандарти поділяють принципи складання фінансової звітності на 2 групи: основні припущення та якісні характеристики

фінансової звітності. Основні припущення складаються з 2 базових припущень – обліку за методом нарахування та безперервності діяльності підприємства. Принцип нарахування свідчить про те, що результати операцій та минулих подій визнаються, коли вони здійснюються (а не тоді, коли отримуються або сплачуються грошові кошти або їх еквіваленти), і відображаються в бухгалтерських реєстрах та наводяться у фінансових звітах тих періодів, до яких відносяться. Фінансові звіти, складені згідно з принципом нарахування, інформують користувачів не тільки про минулі операції, які містили виплату або отримання грошових коштів, але і про зобов'язання виплатити грошові кошти в майбутньому і про ресурси, які представлені грошовими коштами, що їх буде одержано у майбутньому. Таким чином, вони надають саме той тип інформації щодо минулих операцій та минулих подій, який є найбільш корисним для користувачів під час прийнятті ними економічних рішень.

Крім цього, згідно з міжнародними стандартами, фінансові звіти складаються виходячи з припущення, що підприємство є безперервно діючим і залишатиметься діючим в осяжному майбутньому. Таким чином, припускається, що підприємство не має ні наміру, ані потреби ліквідуватися або суттєво звужувати масштаби своєї діяльності, тому активи підприємства відображаються за первісною вартістю без урахування ліквідаційних витрат. Якщо ж у підприємства виникає потреба у скороченні масштабів діяльності, або необхідність ліквідації, фінансові звіти можуть складатися з дотриманням іншого принципу, в такому випадку має розкриватися застосований принцип.

Крім вказаних принципів, МСФЗ виділяють чотири основні якісні характеристики: зрозумілість, доречність, достовірність, зіставність. Зрозумілість інформації не означає її максимальне спрощення, а навпаки – ґрунтується на тому припущенні, що переважна частина користувачів цієї інформації має певні знання з бухгалтерського обліку, економіки і прагне її вивчати достатньо ретельно. Проте доречна для прийняття користувачами рішень інформація не повинна виключатися зі звітності тільки на тій підставі,

що певним користувачам буде важко її зрозуміти. Доречність інформації виражається в її відповідності потребам користувачів під час прийняття рішень.

Інформація є доречною, якщо вона впливає на економічні рішення користувачів шляхом надання допомоги в оцінці ними минулих, нинішніх чи майбутніх подій або ж вона допомагає їм підтвердити чи виправити їхні минулі оцінки. Більш детально доречність інформації розкривається через додаткову характеристику – суттєвість. Інформація є суттєвою, якщо її відсутність або неправильне відображення може вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів. Тобто суттєвість ніби відсікає ту інформацію, яка є надлишковою, а залишає достатню для прийняття рішень. Достовірність інформації є свідченням того, що вона вільна від суттєвих помилок та упередженості і користувачі можуть покластися на неї тою мірою, якою вона відображає або, як очікується, буде відображати дійсний стан справ. В свою чергу, достовірність інформації розкривається за допомогою наступних додаткових характеристик: повноти, нейтральності, обачності, превалювання сутності над формою та правдивого подання.

Інформація фінансових звітів повинна бути повною в межах суттєвості та втрат на її отримання, щоб не бути хибною та недостовірною.

Звітність повинна містити інформацію вільну від упередженості, не налаштовану заздалегідь на визначений результат. Обачність інформації – це необхідна умова до складання звітності за міжнародними стандартами, адже для прийняття рішень важливо, щоб вартість активів та доходи не були завищені, а зобов'язання чи витрати – занижені. Сутність операцій або інших подій не завжди відповідає тому, що впливає з їх юридичної або розробленої форми. Тому під час складання фінансових звітів згідно з міжнародними стандартами ця обставина також повинна враховуватися. Щоб бути достовірною, інформація має правдиво відображати операцій інші події, які вона розкриває або, як очікується, зможе розкрити.

Слід зауважити, що згідно з Концептуальною основою складання та подання фінансових звітів, доречність та достовірність інформації мають певні

обмеження – своєчасність, співвідношення вигоди і витрат й збалансованість якісних характеристик. Остання якісна характеристика фінансових звітів згідно міжнародним стандартам – це зіставність. Користувачі повинні мати змогу порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди для того, щоб визначати тенденції у його фінансовому стані та результатах діяльності. Користувачі також повинні мати змогу порівнювати фінансові звіти різних підприємств, щоб оцінити їх відносний фінансовий стан, результати діяльності та зміни у фінансовому стані.

Далі звернемо увагу на принципи, якими користуються під час складання звітності компанії США. Ці принципи діляться на такі групи: якісні характеристики інформації, тобто основні вимоги до якості підготовленої інформації; припущення стосовно складання звітності; власне основні принципи (методи) обліку та звітності; вимоги до складання звітності; та інші принципи. Якісні характеристики складаються з наступних: релевантність, надійність (достовірність), зіставність та послідовність (постійність). Припущення включають такі: єдиного ізольованого підприємства, безперервності, використання грошового вимірника та періодичності. Під час складання звітності американські компанії керуються наступними принципами: собівартості, нарахування, відповідності та повного розкриття інформації. Вимоги, або як їх ще називають, обмеження до процесу підготовки фінансових звітів включають: співвідношення витрати-вигоди, суттєвості, консерватизму (обачності). Крім вищевказаних принципів існує ряд принципів, які можна окремо віднести до інших, це такі як: принцип превалювання сутності над формою та принцип подвійного запису.

Концептуальна модель фінансової звітності, що відповідає вимогам міжнародних стандартів базується на взаємодії складових: меті фінансової звітності і формування у зв'язку з метою обліково-аналітичного забезпечення, принципах і якісних характеристиках фінансової звітності, концепції капіталу, яка забезпечує його відображення в частині формування, збереження капіталу та визначення прибутку.

Фінансова звітність забезпечує інформаційні потреби користувачів щодо придбання, продажу та володіння цінними паперами; участі в капіталі підприємства; оцінки якості управління; оцінки здатності підприємства своєчасно виконувати свої зобов'язання; забезпеченості зобов'язань підприємства; визначення суми дивідендів, що підлягають розподілу; регулювання діяльності підприємства; інших рішень.

Фінансова звітність повинна задовольняти потреби тих користувачів, які не можуть вимагати звітів, складених з урахуванням їх конкретних інформаційних потреб.

Проаналізувавши положення міжнародних стандартів фінансової звітності та наукові думки вчених, пропонується доповнення принципів формування фінансової звітності принципами значимості та принципами вартісної оцінки [152]. Принцип значимості обумовлений використанням поняття «суттєвості» в обліковій практиці. При цьому значимість повинна виділятися на основі якісних і кількісних ознак. Якісні ознаки можуть бути представлені фактами господарської діяльності, які мають велике значення для суб'єкта господарювання. Кількісний вимір значимості фактів господарського життя може здійснюватися через ряд критеріїв (абсолютне значення в грошових коштах, сума витрат, понесена з укладанням угод, величина фактично понесених та очікуваних витрат тощо). Принцип вартісної оцінки обумовлюється необхідністю відображення інформації у вартісному виразі. Також певного коригування і удосконалення потребує зміст самих форм фінансової звітності. Так, баланс не має чіткого розмежування поточних і непоточних активів і зобов'язань. Діюча форма пасиву балансу на сьогодні затрудняє здійснення аналізу фінансового стану, оскільки завжди виникає питання стосовно того, як класифікувати забезпечення наступних витрат і платежів та доходи майбутніх періодів. Така ситуація впливає на те, щоб переглянути підхід до порядку розкриття облікової інформації у фінансовому звіті. Вітчизняна практика передбачає суворе регламентування обсягів та рівня деталізації інформації в кожній формі фінансової звітності. Другий підхід, що

передбачає визначення мінімальних обсягів та рівня інформації, яка повинна бути представлена у кожному звіті з наданням підприємствам права додаткової деталізації інформації, впроваджений в міжнародну практику.

Враховуючи це, для більш повного відображення інформації у звітності, слід надати можливість вітчизняним підприємствам додатково її доповнювати необхідними статтями, які можуть суттєво вплинути на рішення користувачів.

Аналіз вимог, які необхідно ставити до фінансової звітності, проводять і чимало науковців. Так, В. Г. Швець, аналізуючи систему вимог до фінансової звітності, розділяє їх на правові аспекти та якісні характеристики [152]. Правовими аспектами фінансової звітності є:

- обов'язковість подання – підприємства зобов'язані подавати звітність органам, до сфери управління яких вони належать, власникам, органам державної виконавчої влади та іншим користувачам;

- державна регламентація – враховуючи необхідність узагальнення показників звітності підприємств різних видів економічної діяльності державні органи встановлюють єдині правила та форми складання і показників фінансової звітності;

- відповідальність засвідчення – фінансова звітність складається на основі даних бухгалтерського обліку, за достовірність якого несуть відповідальність керівник і головний бухгалтер підприємства. Ця обставина зумовлює засвідчення даних фінансової звітності підписами керівника і головного бухгалтера [152].

Науковець Г. Г. Кірейцев акцентуючи увагу в першу чергу на тому, що інформація, яка подається зовнішнім користувачам, повинна бути в першу чергу корисною, виділяє п'ять основних вимог до фінансової звітності:

- зрозумілість і адекватність тлумачення;
- достовірність;
- зіставність;
- доречність;
- доступність [71].

Кандидат економічних наук П. Я. Хомин виділяє такий особливий і надзвичайно важливий для фінансової звітності аспект, як багатогранність інформації, яка повинна бути відображена у звітності. Різні споживачі інформації потребують різну інформацію, яка б забезпечувала задоволення їх інтересів саме у тому напрямі, що цікавить користувача – інші ділянки звітності для них мають практично нульову цінність. Потенційні акціонери цікавляться, як правило, лише інформацією про загальний стан підприємства, його потужність, розміри; інвестори – прибутковістю виробництва, дивідендами на акції; кредитори – можливостями підприємства погасити позику; постачальники – платоспроможністю підприємства тощо [149].

Порядок подання звітності, їх форми, перелік показників, що до них включаються, є одними із найбільш змінюваних елементів сучасної української звітності. Бажання якомога краще вдосконалити звітність, зробити її більш оперативнішою, детальнішою і якіснішою інколи призводило до того, що фактичні відображення змін не встигали за змінами, які впроваджувались нормативними актами й не могли застосовуватися на практиці з моменту їх опублікування в офіційних виданнях. Розглядаючи фінансову звітність як складну інформаційну систему, яка складається з підсистем, О. Левицька зазначає, що «найважливішою з них є система обліку чистого прибутку, що інтегрує всі дані про доходи й витрати суб'єкта господарювання, результатом зіставлення яких є фінансовий результат» [76].

При формуванні інформації у звітності зіштовхуються інтереси різних суб'єктів господарювання. Зовнішні користувачі (потенційні інвестори, кредитори, можливі майбутні контрагенти тощо) зацікавлені в тому, щоб отримувана інформація зі звітності була якомога точнішою і відповідала дійсному стану доходів, витрат, активів, пасивів і зобов'язань підприємства. Приймаючи рішення про співпрацю з підприємством, звітність якого аналізується, зовнішні користувачі мають на меті звести до мінімуму свої ризики у можливій майбутній спільній діяльності, тому їх перш за все цікавить точність наданих даних.

Дещо інше бачення процесу формування показників фінансової звітності у суб'єктів господарювання, що її складають. Вони зацікавлені в тому, щоб показники розмірів активів та прибутковості у звітах були якомога більшими, що, своєю чергою, робило б їх привабливішими для зовнішніх користувачів, а розмір зобов'язань, відповідно, занижувати. Тому, за наявності можливості коригування показників у бік збільшення привабливості підприємства, в більшості випадків, керівництво підприємства цією можливістю скористається. Ще однією стороною, яку можна виділити в окрему групу зовнішніх користувачів, що має свої специфічні інтереси в значеннях показників звітності, виступає державна податкова служба. Маючи планові завдання з наповнення бюджету, ця структура зацікавлена в тому, щоб звітність, яка стосується податків, мала якомога більші додатні значення (тобто, щоб платник податку постійно мав суми податкових зобов'язань).

Слід зазначити, що міжнародними стандартами передбачено дві альтернативні форми аналізу витрат: за методом характеру витрат або за методом функції витрат. Такі розбіжності впливають на виникнення окремого показника в Звіті про прибутки і збитки за міжнародними стандартами – прибутку за вирахуванням фінансових витрат та нарахованих податків. Його впровадження у вітчизняну практику надасть користувачам фінансової звітності інформацію про вплив на діяльність підприємства діючої системи оподаткування та фінансової системи. Крім того, фінансова звітність не забезпечує інформацією користувачів про інтелектуальний капітал, вплив вартості якого на ринкову вартість підприємства є суттєвим.

Як зазначає М.С. Пушкар, «система фінансової звітності, яку використовують у діловому світі не може відобразити всієї складності бізнесу в економіці знань, коли основна роль належить нематеріальним активам, до складу яких потрібно віднести також інформаційні ресурси підприємства» [126].

Також в останній час виникає необхідність забезпечення бухгалтерської звітності більш надійною інформацією про такі невідчутні активи як людський

капітал та його вплив на майбутню дохідність компанії. За цих умов є доречним перехід до інтегрованої звітності, яка традиційно повинна містити показники, що характеризують фінансовий стан та фінансові результати діяльності підприємства. В той же час за допомогою такої звітності може бути забезпечено отримання висновків користувачами про ефективність використання людських ресурсів, рівень соціальної відповідальності її власників і керівників.

Фінансова звітність розглядається як інструмент для об'єктивної та достовірної оцінки фінансово-майнового стану, результатів діяльності та руху грошових коштів підприємства. Удосконалення принципів складання, змісту форм фінансової звітності, можливість додаткового розкриття інформації забезпечить підвищення її інформативності та значення.

Донедавна більшість господарюючих суб'єктів в Україні формували фінансову звітність за Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. Однак у зв'язку із переходом низки підприємств на Міжнародні стандарти фінансової звітності виникла потреба в узгодженні форм фінансової звітності за П(С)БО та МСФЗ. Вирішення даного завдання стало можливим із прийняттям НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», у якому затверджені нові оновлені відповідно міжнародним стандартам форми фінансової звітності. Модель фінансової звітності, що відповідає вимогам міжнародних стандартів базується на взаємодії складових: меті фінансової звітності і формування у зв'язку з метою обліково-аналітичного забезпечення, принципах і якісних характеристиках фінансової звітності, концепції капіталу, яка забезпечує його відображення в частині формування, збереження капіталу та визначення прибутку.

Форма і склад статей фінансової звітності вітчизняних підприємств визначаються Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 року № 73. Оновлена фінансова звітність складається з: балансу (звіту про фінансовий стан), звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід), звіту про рух грошових

коштів, звіту про власний капітал і приміток до фінансової звітності. Також при складанні фінансових звітів підприємства можуть включати до фінансових звітів додаткові статті у порядку, визначеному Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», у разі якщо стаття відповідає таким критеріям:

- інформація є суттєвою;
- оцінка статті може бути достовірно визначена;

Форма №1 баланс (звіт про фінансовий стан) – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. У балансі відображаються активи, зобов'язання та власний капітал підприємства. У випадках, передбачених нормативно-правовими актами, складається окремий баланс. Досліджуючи форму № 1 робимо висновок, що вона практично не змінилась і має ту ж саму структуру, однак є деякі нюанси, а саме:

- у даній звітній формі виключені окремі розділи з представлення витрат та доходів майбутніх періодів. Дана інформація знаходить своє відображення в якості статей у складі розділів: «Оборотні активи» та «Поточні зобов'язання». МСФЗ, в свою чергу, взагалі не передбачають окремого виділення даних статей;

- дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги відображається на нетто основі, тобто по залишковій вартості. А інформація про резерв суми боргів має бути розкрита у примітках до фінансової звітності, що повністю відповідає вимогам МСФЗ;

- у оновленій формі звітності №1 передбачається окремий розділ активу для груп вибуття та окремий розділ в пасиві – для зобов'язань, пов'язаних з реалізацією необоротних активів та груп вибуття. Якщо звернутися до МСФЗ, то вони не передбачають відображення даної інформації в окремих розділах звітної форми;

- статті статутний капітал та пайовий капітал об'єднанні в нову статтю зареєстрований капітал.

Форма №2 Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) – це звіт про доходи, витрати, фінансові результати та сукупний дохід, метою складання якого є надання користувачам повної, правдивої і неупередженої інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки та сукупний дохід підприємства за звітний період. У звіті про фінансові результати наводяться доходи і витрати, які відповідають критеріям, визначеним в національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку. Порівнявши попередню та оновлену форму звіту про фінансові результати, можна зробити такі висновки:

- оновлена назва форми №2 «Звіт про сукупний дохід» відповідає Міжнародним стандартам фінансової звітності;

- в оновленому звіті відсутня категорія «надзвичайних доходів та витрат»;

- дана звітна форма доповнюється додатковим розділом «Сукупний дохід», в якому відображається інформація щодо дооцінки (уцінки) необоротних активів та фінансових інструментів, накопичених курсових різниць, іншого сукупного доходу, податку на прибуток, пов'язаного з іншим сукупним доходом, іншого сукупного доходу після оподаткування та загальної суми сукупного доходу.

Висвітлення таких статей надає більшої інформативності звіту про фінансові результати, що в свою чергу підвищує його якісні характеристики для внутрішніх та зовнішніх користувачів та максимально наближує до міжнародних стандартів. Форма № 3 звіт про рух грошових коштів – це звіт, який відображає надходження і вибуття грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності [71].

У звіті про рух грошових коштів наводяться дані про рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Стосовно самих статей даної звітної форми, то суттєвих змін вони не зазнали, однак надзвичайні статті було виключено з метою наближення до МСФЗ. При складанні фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності підприємства можуть обрати спосіб складання звіту про

рух грошових коштів за прямим або непрямим методом із застосуванням відповідної форми звіту. В більшості випадків перевага надається прямому методу, але в тому випадку коли підприємство має закордонних партнерів або ж має іноземних інвесторів – на їх вимогу може використовувати непрямий метод. Форма № 4 Звіт про власний капітал – це звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду [71]. У звіті про власний капітал розкривається інформація про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. У графах звіту про власний капітал, призначених для наведення складових власного капіталу, зазначаються показники, наведені у розділі I «Власний капітал» балансу. Для забезпечення порівняльного аналізу інформації звіту про власний капітал підприємства повинні додавати до річного звіту звіт про власний капітал за попередній рік.

В результаті структурних змін Звіту про фінансові результати, можна відзначити другорядність Звіту про власний капітал. Це пояснюється тим, що Баланс та звітна форма № 2 вже містять інформацію про складові власного капіталу підприємства, а форма № 4 деталізує інформацію про зміни даних складових. Уніфікованої форми представлення Приміток до фінансової звітності немає, однак її не відмінено, тому в Примітках обов'язково необхідно представити: загальну інформацію про підприємство, базу підготовки фінансової звітності, інформацію про бухгалтерські оцінки, принципи бухгалтерського обліку, фактичні та потенційні зобов'язання, події після дати балансу.

Отже, в результаті оновлення структури та сутності, фінансова звітність стала більш наближена до міжнародних стандартів ведення обліку, що є безумовним позитивним фактором. Адже економіка України є відкритою до євроінтеграційного процесу та міжнародної співпраці, яка базується на застосуванні усіма її суб'єктами однотипних форм звітності. І рано чи пізно всі підприємства України будуть змушені перейти до ведення обліку за міжнародними стандартами. Та, попри це, на даний момент часу фінансова звітність в Україні за своїми формами та сутністю не є досконалою.

РОЗДІЛ II

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ АНАЛІЗУ АКТИВІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Алгоритм аналізу дебіторської заборгованості – елемент механізму контролю фінансових результатів підприємства

В процесі здійснення різноманітних виробничих та комерційних операцій на підприємствах виникає дебіторська заборгованість за розрахунками з покупцями послуг, персоналом, власниками, бюджетом та позабюджетними фондами тощо. Господарська практика свідчить, що на розрахунки з покупцями за відвантажену продукцію (виконані роботи і послуги) припадає більш як 80 % загального обсягу дебіторської заборгованості підприємств, що робить її основним об'єктом фінансового управління [9].

Дебіторська заборгованість здатна активно впливати на об'єм і структуру грошової маси, платіжного обороту, швидкість обігу коштів. Різке збільшення дебіторської заборгованості та її частки в поточних активах може свідчити про необачну кредитну політику підприємства стосовно покупців або неплатоспроможність і банкрутство їх частини [10]. Довготривале неповернення дебіторської заборгованості сприяє формуванню дефіциту грошових ресурсів, що впливає на зниження платоспроможності підприємства, погіршує його фінансовий стан. Організацією розрахунків з дебіторами на підприємстві займається обліково-аналітична служба. Обов'язками даної служби є: планування допустимого розміру дебіторської заборгованості; збір інформації про фінансове положення дебіторів; контроль за величиною дебіторської заборгованості, який передбачає порівняння фактичних даних обліку з плановими чи бюджетними; аналіз дебіторської заборгованості, в ході якого досліджуються і виділяються фактори, вплив яких призвів до появи відхилень фактичних параметрів стану дебіторської заборгованості від

планових; розробка альтернативних рішень та вибір оптимального рішення з метою доведення рівня заборгованості до нормативного; реалізацію прийнятих альтернативних рішень. На підприємстві при організації розрахунків з дебіторами особливу увагу звертають на стан та структуру дебіторської заборгованості.

Мета аналізу дебіторської заборгованості полягає в тому, щоб встановити якість і ліквідність дебіторської заборгованості, її вплив на фінансовий стан підприємства та визначити шляхи підвищення її ефективності. На основі результатів такого аналізу підприємство може сформулювати політику управління дебіторською заборгованістю (кредитну політику), яка забезпечить збільшення попиту на продукцію та знизить ймовірність непогашення заборгованості. Мета аналізу поточної дебіторської заборгованості – оцінювання рівня, структури дебіторської заборгованості, ефективності інвестування в дебіторську заборгованість фінансових засобів, визначення фактично непогашеної заборгованості за попередні періоди. Так аналіз дебіторської заборгованості потребує постійного вдосконалення, розробки його алгоритму, нових показників стану та якості дебіторської заборгованості, які б відповідали сучасним ринковим відносинам та допомагали підприємству приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Джерелом аналізу дебіторської заборгованості є баланс підприємства, примітки до фінансових звітів, дані аналітичного та синтетичного обліку, нормативно-методичні документи з обліку, інвентаризації, звітності, контролю, внутрішня звітність. Особливу увагу в процесі аналізу дебіторської заборгованості приділяють статті «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги» (товарна дебіторська заборгованість Додаток Ж), яка має найбільшу питому вагу в загальній сумі дебіторської заборгованості. Згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку ця дебіторська заборгованість відображається в балансі за чистою реалізаційною вартістю, тобто як сума дебіторської заборгованості за мінусом сумнівних та безнадійних

боргів. В результаті дослідження нами запропоновано наступний алгоритм аналізу дебіторської заборгованості підприємства (рис.2.1):

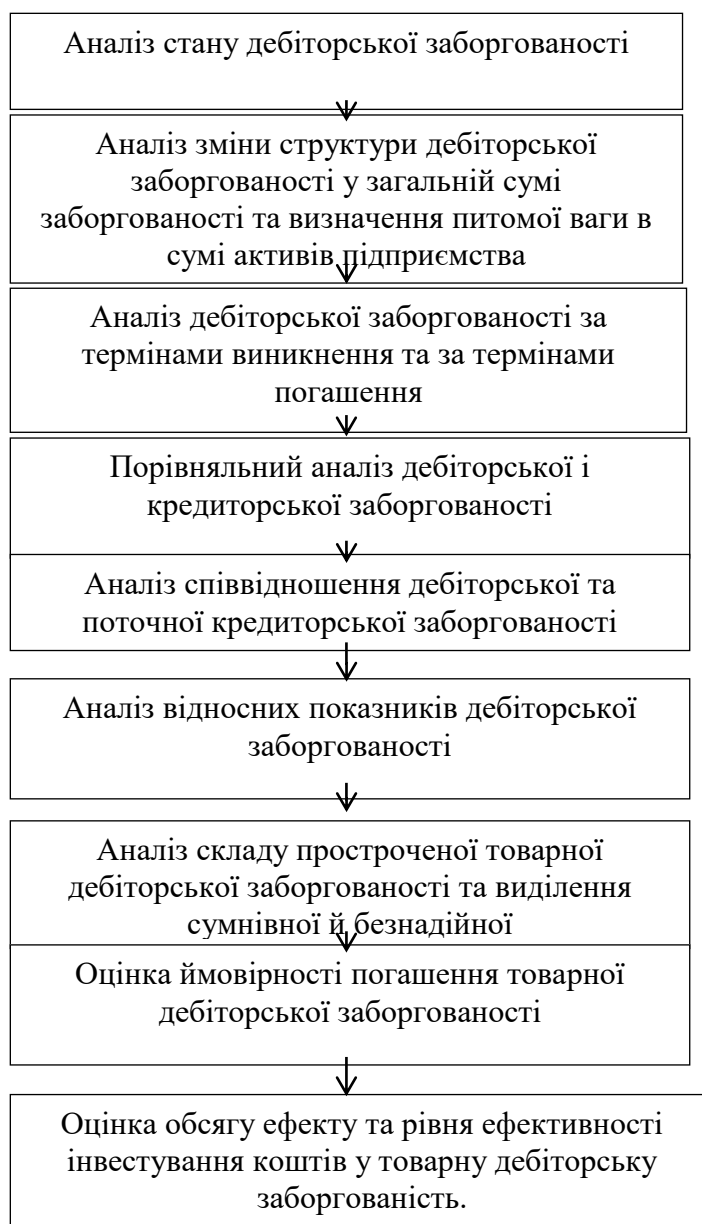

Рис. 2.1. Схема алгоритму аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві

Розроблено автором Гнатенко Є. П.

Для застосування запропонованого алгоритму аналізу дебіторської заборгованості обрано ПАТ «УКРТРАНСГАЗ». Аналіз розпочинається з оцінки стану дебіторської заборгованості (табл. 2.1), при цьому визначимо тенденції змін заборгованості (відхилення). Дані аналізу свідчать про зростання

дебіторської заборгованості підприємства на 2 820 123 тис. грн тобто у 2,2 рази. На даний показник вплинуло зростання дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, яка збільшилася на 2 855 996 тис. грн, або у 2,3 рази. Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом та позабюджетними фондами знизилася на 10 578 тис. грн, що становить 15,3%, а інша поточна заборгованість знизилася на 25 295 тис. грн, або на 30,5 %. Такий стан дебіторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» суттєво впливає на його фінансовий стан.

Таблиця 2.1

**Аналіз стану дебіторської заборгованості на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ»,
тис. грн**

Показник	2013р.	2014р.	Відхилення	
			Абсолютні +,- тис. грн	Відно сні, %
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	2 090 627	4 946 623	2 855 996	136,1
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом та позабюджетними фондами	68 972	58 394	-10 578	-15,3
Інша поточна заборгованість	82 911	57 616	-25 295	-30,5
Усього дебіторська заборгованість	2 242 510	5 062 633	2 820 123	125,8

Важливим при дослідженні дебіторської заборгованості є аналіз оцінки зміни структури дебіторської заборгованості у загальній сумі заборгованості та визначення питомої ваги в сумі активів підприємства, що здійснюється на другому етапі аналізу дебіторської заборгованості. Аналіз структури дебіторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» за 2013-2014 роки представлено у табл. 2.2. За даними таблиці можна зробити висновок, що у 2014 році відбулося зростання питомої ваги дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги у розрізі заборгованості на 4,5%, а питома вага дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги у розрізі заборгованості

у активах зросла на 8,7%. Даний показник свідчить про зростання частини оборотних засобів підприємства, яка зосереджена в розрахунках, що є негативним явищем. Такий склад дебіторської заборгованості впливає на фінансовий стан підприємства. Значне збільшення дебіторської заборгованості та її частки в оборотних активах свідчить про неефективну кредитну політику підприємства до покупців, а також про неплатоспроможність частини покупців.

Таблиця 2.2

**Аналіз структури дебіторської заборгованості
ПАТ «УКРТРАНСГАЗ»**

Показник	Питома вага у розрізі заборгованості, %		Питома вага у активах, %		Зміна структури, пункти	
	2013р.	2014р.	2013р.	2014р.	у розрізі заборгованості,±	у активах,±
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	93,2	97,7	8,7	17,4	+4,5	+8,7
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом та позабюджетним и фондами	3,1	1,2	0,3	0,2	-1,9	-0,1
Інша поточна заборгованість	3,7	1,1	0,3	0,2	-2,6	-0,1
Усього дебіторська заборгованість	100	100	9,3	17,8	-	-8,5

ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» зацікавлено надавати послуги замовникам, які своєчасно сплачують рахунки, незалежно від контролюючих заходів, розроблених підприємством з метою запобігання надання послуг неплатоспроможним покупцям і замовникам. Ці рахункові реєстри містять необхідну інформацію для аналізу якості дебіторської заборгованості –

третього етапу – аналізу дебіторської заборгованості за термінами виникнення та за термінами погашення. На основі відомості цілеспрямовано здійснюють ранжування цієї заборгованості за термінами сплати рахунків. Метод ранжування допомагає керівництву товариства раціонально керувати дебіторською заборгованістю (активами) й усіма розрахунковими операціями. До виправданої належить заборгованість, термін погашення якої не настав або становить менше одного місяця. До невиправданої заборгованості належить протермінована заборгованість покупців і замовників. Чим більший термін протермінування, тим імовірніша невикплата за рахунком. Використання коштів для покриття цієї заборгованості створює реальну загрозу неплатоспроможності самого ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» і послаблює ліквідність його балансу.

Рахунки не оплачені покупцями, називають сумнівними боргами (безнадійними). Безнадійні борги означають, що з кожної гривні, вкладеної у дебіторську заборгованість, певна частина не буде отримана (повернена). Наявність сумнівної дебіторської заборгованості свідчить про нераціональну політику підприємства щодо надання від термінування у розрахунках з покупцями. Для з'ясування реальності стягнення боргів з покупців і боргів, що мають сумнівний характер, перевіряють, чи наявні акти звірення розрахунків або листи, в яких дебітори визнають свою заборгованість, чи пропущені терміни позивної давності.

В ході дослідження дебіторської заборгованості встановлено, що Товариство регулярно перевіряє стан дебіторської заборгованості, передплат, здійснених постачальникам, та інших сум до отримання на предмет зменшення корисності заборгованості. Товариство використовує своє компетентне судження для оцінки суми будь-яких збитків від зменшення корисності у випадках, коли контрагент зазнає фінансових труднощів. Резерв знецінення дебіторської та іншої заборгованості створюється за умови, якщо дебіторська заборгованість є непогашеною більше, ніж один рік з дати її виникнення, та існують істотні обґрунтовані сумніви в її погашенні.

Резерв сумнівних боргів на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» визначається шляхом застосування до суми заборгованості відповідного відсотка, а саме:

- для дебіторської заборгованості, не погашеної більше 3 років, резерв встановлюється на рівні 100% від суми заборгованості;
- для дебіторської заборгованості, не погашеної від 2 до 3 років, резерв встановлюється на рівні 80% від суми заборгованості;
- для дебіторської заборгованості, не погашеної від 1 до 2 років, резерв встановлюється на рівні 50% від суми заборгованості;
- для заборгованості, не погашеної до 1 року, резерв сумнівних боргів не нараховується.

Отже, аналіз показників, які характеризують стан та структуру дебіторської заборгованості за звітний та попередній період, дає змогу визначити основні завдання політики управління дебіторською заборгованістю. Ефективне управління грошовими потоками передбачає облік руху коштів, аналіз потоків коштів та поширюється на основні аспекти управління діяльністю підприємства, серед яких значне місце займає дебіторська заборгованість. Поява великої дебіторської заборгованості призводить до зниження платоспроможності підприємства. Таким чином, важливим завданням ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» є управління грошовими потоками, що забезпечить ефективне управління дебіторською заборгованістю, яке спрямоване на оптимізацію обсягів дебіторської заборгованості та забезпечення її своєчасного повернення.

Дебіторська та кредиторська заборгованість є природними складовими бухгалтерського балансу ПАТ «УКРТРАНСГАЗ». Вони виникають у результаті розбіжності дати появи зобов'язань з датою платежів по них. На фінансовий стан ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» впливають як розміри балансових залишків дебіторської та кредиторської заборгованості, так і період оборотності кожної з них.

Однак балансові залишки дебіторської і кредиторської заборгованості можуть служити лише відправною точкою для дослідження питання про вплив

розрахунків з дебіторами та кредиторами на фінансовий стан. Якщо дебіторська заборгованість більше кредиторської, це є можливим фактором забезпечення високого рівня коефіцієнта загальної ліквідності. Одночасно це може свідчити про більш швидку оборотність кредиторської заборгованості порівняно з оборотністю дебіторської заборгованості. У такому випадку протягом певного періоду борги дебіторів перетворюються на грошові кошти через більш тривалі часові інтервали, ніж інтервали, коли підприємству необхідні грошові кошти для своєчасної сплати боргів кредиторам. Відповідно виникає нестача грошових коштів в обороті, що супроводжується необхідністю залучення додаткових джерел фінансування. Останні можуть приймати форму простроченої кредиторської заборгованості, або банківських кредитів [48].

Таким чином, оцінка впливу балансових залишків дебіторської та кредиторської заборгованості на фінансовий стан ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» здійснюється з урахуванням рівня платоспроможності (коефіцієнта загальної ліквідності) і відповідної періодичності перетворення дебіторської заборгованості в грошові кошти та періодичності погашення кредиторської заборгованості.

По суті, виручка від продажів є єдиним засобом для погашення всіх видів кредиторської заборгованості. Надходження грошових коштів від продажу визначає можливість ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» щодо погашення боргів кредиторам. Як правило, велика частина дебіторської заборгованості формується як борги покупців. Встановлення з покупцями таких договірних відносин, які забезпечують своєчасне і достатнє надходження коштів для здійснення платежів кредиторам – головне завдання управління рухом дебіторської заборгованості.

Управління рухом кредиторської заборгованості - це встановлення таких договірних взаємовідносин з постачальниками, які ставлять терміни та розміри платежів підприємства останнім у залежність від надходження грошових коштів від покупців [74].

Отже, одночасне управлінні рухом як дебіторської, так і кредиторської заборгованості передбачає наявність інформації про реальний стан дебіторської та кредиторської заборгованості та їх оборотності, тобто оцінка руху дебіторської та кредиторської заборгованості в даному періоді. Тому в якості вихідних даних для такої оцінки досліджують прийняті борги, пов'язані саме до цього періоду. Іншими словами, із балансових залишків дебіторської та кредиторської заборгованості виключають довгострокову і прострочену, тобто ті елементи боргів, перетворення яких у грошові кошти відносяться до інших часових періодів. Частина дебіторської та кредиторської заборгованості, що залишилася після цього, – є основою для оцінки періодичності надходження боргів покупців, достатнього погашення кредиторської заборгованості, а також балансових залишків дебіторської та кредиторської заборгованості на кінець періоду за умови їх оборотності відповідно до договірних умов або встановленим порядком розрахунків. У кінцевому рахунку, все це дозволяє відповісти на питання, чи забезпечують договірні умови розрахунків з покупцями і постачальниками потребу підприємства в грошових коштах і достатній рівень його платоспроможності.

Четвертим етапом аналізу дебіторської заборгованості є порівняльний аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості. Метою порівняльного аналізу дебіторської і кредиторської заборгованості є виявлення суми виправданої і невиправданої заборгованості; зміни за аналізований період, реальність сум дебіторської та кредиторської заборгованості, причини і давність утворення дебіторської заборгованості. У зв'язку з цим аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості є важливою частиною фінансового аналізу на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» і дозволяє виявляти не лише показники поточної (на даний момент часу) і перспективної платоспроможності підприємства, але і фактори, що впливають на їх динаміку, а також оцінювати кількісні і якісні тенденції зміни фінансового стану ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» в майбутньому.

У процесі виробничо-господарської діяльності ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» здійснює придбання матеріалів, інших запасів, а також з реалізацію послуг. Якщо розрахунки за надані послуги проводяться на умовах наступної оплати, в цьому випадку можна говорити про одержання підприємством кредиту від своїх постачальників і підрядників. У той же час саме ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» виступає кредитором своїх покупців і замовників, а також постачальників у частині виданих їм авансів під майбутню поставку продукції. У цих умовах необхідно стежити за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською означає відволікання коштів з господарського обороту і в подальшому може призвести до необхідності залучення дорогих кредитів банку і позик для забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності ПАТ «УКРТРАНСГАЗ». Значне перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською створює загрозу фінансовій стійкості підприємства.

Порівняльна оцінка дебіторської та кредиторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» станом на кінець 2014 року, використовуючи дані балансу, представлена в табл. 2.3.

Дані таблиці свідчать, про перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською за станом на кінець 2014 року на суму 5 360 350 тис. грн (5367558 - 7208). Перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською спостерігалось за такими позиціями:

- заборгованість за товари, роботи, послуги 5251946 тис. грн;
- заборгованість за розрахунками з бюджетом і позабюджетних платежів 115 612 тис. грн.

Винятком стало перевищення дебіторської заборгованості над заборгованістю перед іншими кредиторами і за авансами, відповідно на суму 7208 тис. грн. Розрахунки з постачальниками матеріально-технічних ресурсів та покупцями послуг займають найбільшу питому вагу у складі дебіторської та кредиторської заборгованостей і є результатом взаємних неплатежів. Слід зазначити, що ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» активно використовує стратегію

товарних позичок, реалізуючи споживачам свою продукцію з розстрочкою в платежі, а також використовує безпроцентні позикові кошти для придбання матеріально-виробничих ресурсів та здійснення інших розрахунків.

Таблиця 2.3

**Порівняльний аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості
ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» станом на кінець 2014 року, тис. грн**

Показники	Дебіторська заборгованість	Кредиторська заборгованість	Перевищення заборгованості	
			Дебіторської	Кредиторської
Заборгованість за товари, роботи, послуги	4 946 623	10 198 569	-	5251946
Заборгованість за розрахунками з бюджетом і позабюджетних платежів	58 394	174 006	-	115 612
Інша поточна заборгованість	57 616	50 408	7208	-
Разом	5 062 633	10 422 983	7208	5 367 558

У практиці виробничої діяльності часто трапляються випадки, коли кредиторська заборгованість значно перевищує дебіторську, так відбулося і на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ». Порівняння стану дебіторської та кредиторської заборгованості дозволяє зробити такий висновок: для підприємства переважає сума кредиторської заборгованості. Внаслідок цього нижча швидкість її оборотності в порівнянні з дебіторською заборгованістю. Оскільки дебіторська заборгованість обертається швидше кредиторської, у підприємства можуть з'являтися вільні кошти.

Працівники обліково-аналітичної служби підприємства мають постійно стежити за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості, оскільки значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості підприємства і потребує залучення додаткових коштів, а

перевищення кредиторської заборгованості може призвести до неплатоспроможності підприємства.

Ми вважаємо, що при аналізі коефіцієнтів, які характеризують дебіторську заборгованість, необхідно дотримуватися наступних принципів:

- порівнювати їх із середньогалузевими і з коефіцієнтами підприємства цієї ж галузі. Велика розбіжність із вказаними показниками у будь-який бік потребує уваги;

- враховувати циклічність бізнесу, тобто розраховувати коефіцієнти окремо для періодів зростання і для періодів спаду;

- порівнювати їх значення при зміні кредитної політики, яка проводиться підприємством, і тим самим визначати ефективність цієї політики;

- розрізняти продаж в кредит і за готівку. Якщо у підприємства переважає продаж за готівку, а за продажем в кредит мають місце постійні затримки і середній період сплати занадто високий, то можливо варто припинити продаж в кредит взагалі і продавати товари та послуги тільки за готівку;

- прагнути до балансу між кредиторською заборгованістю і дебіторською, адже кредиторська заборгованість є безкоштовним джерелом фінансування.

П'ятим етапом аналізу дебіторської заборгованості є визначення оптимального співвідношення дебіторської та поточної кредиторської заборгованостей є розрахунок коефіцієнта, що дозволяє визначити, скільки припадає дебіторської заборгованості на 1 гривню кредиторської, причому оптимальне значення даного коефіцієнта варіюється від 0,9 до 1,0, тобто кредиторська заборгованість повинна лише на 10 % перевищувати дебіторську.

Розрахунок коефіцієнта ведеться за такої формули:

$$КСДК = R_a / R_p \quad (2.1)$$

де КСДК – коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості;

R_a – дебіторська заборгованість;

Рр – кредиторської заборгованості.

Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» за три роки – 2012-2014 та I півріччя 2015 року представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості
ПАТ «УКРТРАНСГАЗ»**

Роки	Загальна сума дебіторської заборгованості	Загальна сума кредиторської заборгованості	Рекомендоване значення	Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Відхилення від рекомендованого значення
2012	3 617 573	5 419 109	0,9 – 1,0	0,67	-0,33
2013	2 242 510	6 838 275	0,9 – 1,0	0,22	-0,78
2014	5 062 633	10 248 977	0,9 – 1,0	0,49	-0,51
I півріччя 2015	9 386 079	16 377 110	0,9 – 1,0	0,57	-0,43

З даних таблиці, маємо:

- коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості у 2012 р. становив 0,67, тобто кредиторська заборгованість перевищує дебіторську на 0,33;

- коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості у 2013 р. становив 0,22, тобто на 0,78 кредиторська заборгованість перевищує дебіторську;

- коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості у 2014 р. становив 0,49 на 0,51 кредиторська заборгованість перевищує дебіторську;

- коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості у I півріччі 2015 р. становив 0,57, кредиторська заборгованість перевищує дебіторську на 0,43.

Отже, таке співвідношення є нераціональним, оскільки кредиторська заборгованість не повинна перевищувати дебіторську заборгованість більше ніж на 10%. Так, ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» необхідно постійно здійснювати аналіз співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості і докладати всіх зусиль зниження даних показників. Зменшення заборгованостей за рахунок скорочення періоду її погашення, а не за рахунок зменшення обсягів реалізації позитивно характеризує управління дебіторською заборгованістю.

В практиці роботи ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» основним є не фіксація того, що сталося, а перш за все передбачення фінансової ситуації, яка може статися в найближчий період, особливо, якщо вона негативно вплине на фінансовий стан підприємства. А тому обліку дебіторської заборгованості як одному з основних майбутніх джерел поповнення грошових коштів ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» повинна приділятися досить серйозна увага. Дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Робота на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» повинна направлятися на недопущення виникнення сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, або на зменшення її величини.

Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Так при виникненні невпевненості її повернення боржником виникає сумнівний борг, який негативно вплине на господарську ситуацію і в подальшому її повернення необхідно буде здійснити низку заходів, включаючи подачу позову до господарського суду, що для підприємства є негативним та клопітким явищем.

Недотримання договірної і розрахункової дисципліни, несвоєчасне пред'явлення претензій щодо боргів, що виникають, призводять на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» до значного зростання невиправданої дебіторської

заборгованості, а отже, до нестабільності фінансового стану підприємства. Чим швидше обертається дебіторська заборгованість, тобто, чим частіше поступають платежі від дебіторів, тим менші балансові залишки дебіторської заборгованості на кожну дату. Щоб забезпечити життєздатність підприємства в сучасних умовах керівничому персоналу необхідно перш за все вміти реально оцінювати фінансовий стан як свого підприємства так і конкурентів.

Фінансовий стан – це найважливіша характеристика економічної діяльності підприємства, вона визначає конкурентоспроможність, потенціал у діловому співробітництві, оцінює, у якій мірі гарантовані економічні інтереси самого підприємства та його партнерів у фінансовому та виробничому відношенні. Фінансовий стан підприємства – це ступінь забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями. У фінансовому стані знаходять відображення у вартісній формі загальні результати роботи підприємства, в тому числі і роботи з управління фінансовими ресурсами, тобто фінансової роботи. Найбільш зримо фінансовий стан підприємства визначається такими елементами його економічної діяльності:

- прибутковість;
- наявність власних фінансових ресурсів;
- раціональне розміщення основних і оборотних коштів;
- платоспроможність;
- ліквідність;
- інше.

Для зовнішніх користувачів інформації також дуже важливий стан дебіторської заборгованості підприємства, так як її зростання завжди свідчить про фінансову нестабільність. За даними бухгалтерської звітності можна визначити низку відносних показників, що характеризують оборотність дебіторської заборгованості її частку в сумі виручки від реалізації і обсязі поточних активів. До цих показників належать: оборотність дебіторської

заборгованості, період погашення дебіторської заборгованості, рівень дебіторської заборгованості у сумі виручки від реалізації, частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів. Аналіз відносних показників дебіторської заборгованості характеризує фінансовий стан підприємства і є шостим етапом аналізу дебіторської заборгованості.

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» має наступне значення:

2013 р.

$$\hat{E}i\acute{a}_{\acute{A}C} = \frac{17317646}{2242510} = 7,7\acute{i}\acute{a}\acute{a}\acute{d}\acute{o}\acute{s}\acute{a} ;$$

2014 р.

$$\hat{E}i\acute{a}_{\acute{A}C} = \frac{16460213}{5062633} = 3,3\acute{i}\acute{a}\acute{a}\acute{d}\acute{o}\acute{s}\acute{a} .$$

Період погашення дебіторської заборгованості на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» становить:

2013 р.

$$\acute{O}i\acute{a}_{\acute{A}C} = \frac{360}{7,7} = 46,8\acute{i}\acute{i} .$$

2014 р.

$$\acute{O}i\acute{a}_{\acute{A}C} = \frac{360}{3,3} = 109,1\acute{i}\acute{i} .$$

Рівень дебіторської заборгованості у сумі виручки від реалізації складає:

2013 р.

$$\acute{D}^3\acute{a}\acute{a}\acute{i}\acute{i}_{\acute{A}C} = \frac{2242510}{17317646} * 100\% = 12,9\% ;$$

2014 р.

$$\acute{D}^3\acute{a}\acute{a}\acute{i}\acute{i}_{\acute{A}C} = \frac{5062633}{16460213} * 100\% = 30,8\% .$$

Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів становить:

2013 р.

$$\times\grave{\alpha}\tilde{\eta}\grave{\delta}\grave{\epsilon}\grave{\alpha} \grave{\alpha}\grave{\zeta} = \frac{2242510}{8246179} * 100\% = 27,2\% ;$$

2014 р.

$$\times\grave{\alpha}\tilde{\eta}\grave{\delta}\grave{\epsilon}\grave{\alpha} \grave{\alpha}\grave{\zeta} = \frac{5062633}{11312685} * 100\% = 44,8\% .$$

Частка сумнівної дебіторської заборгованості в загальному обсязі заборгованості складає:

2013 р.

$$\times\grave{\alpha}\tilde{\eta}\grave{\delta}\grave{\epsilon}\grave{\alpha} \grave{\eta}\grave{\alpha}\grave{\zeta} = \frac{152491}{2242510} * 100\% = 6,8\% ;$$

2014 р.

$$\times\grave{\alpha}\tilde{\eta}\grave{\delta}\grave{\epsilon}\grave{\alpha} \grave{\eta}\grave{\alpha}\grave{\zeta} = \frac{617641}{5062633} * 100\% = 12,2\% .$$

Аналіз відносних показників дебіторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» за 2013-2014 роки представлено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Аналіз відносних показників стану оборотності дебіторської заборгованості на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ»

Показники	2013р.	2014р.	Абсолютне відхилення (+, -)	Темп приросту, %
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, оберти	7,7	3,3	-4,4	-57,1
Період погашення дебіторської заборгованості, дні	46,8	109,1	62,3	132,9
Рівень дебіторської заборгованості у сумі виручки від реалізації, %	12,9	30,8	17,9	138,8
Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів, %	27,2	44,8	17,6	64,7
Частка сумнівної дебіторської заборгованості в загальному обсязі заборгованості, %	6,8	12,2	5,4	79,4

За даними таблиці можна зробити висновок, що на ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» у 2014 році існує негативна динаміка всіх показників: коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості знизився на 4,4 обороти, період погашення дебіторської заборгованості зріс на 62,3 дня, рівень дебіторської заборгованості у сумі виручки від реалізації зріс на 138,8%, рівень дебіторської заборгованості в сумі поточних активів зріс на 64,7%, частка сумнівної дебіторської заборгованості в загальному обсязі заборгованості зросла на 79,4%. На підприємстві зросла сумнівна дебіторська і зросла загальна частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів, можна зробити висновок про зниження ліквідності поточних активів у цілому, і отже, погіршення фінансового стану підприємства. Таке негативне зрушення даних показників свідчить про збільшення частки грошових коштів, що вилучаються у підприємства з обігу і тимчасово виконують свої функції на інших підприємствах. В цей же час підприємству не вистачає грошових коштів для виробничо-господарської діяльності і воно вимушене звертатися за кредитами, а це потребує додаткових коштів для сплати відсотків і ще більше погіршує фінансовий стан підприємства. Довготривале неповернення дебіторської заборгованості викликає дефіцит грошових ресурсів, що відповідно здатне знизити фінансову активність підприємства.

Методика аналізу складу простроченої товарної дебіторської заборгованості та виділення сумнівної й безнадійної, оцінки ймовірності погашення товарної дебіторської заборгованості, оцінки обсягу ефекту та рівня ефективності інвестування коштів у товарну дебіторську заборгованість представлені у підрозділі 2.3, як етапи процесу реструктуризації дебіторської заборгованості на підприємстві.

Отже, здійснений аналіз дебіторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» дав можливість отримали споживачам узагальнену інформацію щодо руху грошових коштів від покупців та замовників. Інформацію щодо заборгованості окремих покупців, замовників і строків її

виникнення можна отримати і аналізувати в процесі оперативного управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.

2.2. Перспективні напрями удосконалення аналізу як інструменту управління дебіторською заборгованістю на підприємстві

Від початку формування ринкових відносин в Україні і донині існує чимало актуальних нерозв'язаних питань, пов'язаних з обліком та аналізом дебіторської заборгованості. Це відповідно обумовлює постійний перегляд нормативних актів і регламентуючих документів, вироблення нових шляхів удосконалення організації та методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості. Стан розрахунків з дебіторами на вітчизняних підприємствах є напруженим, що виявляється у значних сумах заборгованості і тривалих термінах її погашення. Надання економічним суб'єктам повної господарської самостійності у виборі ринків збуту продукції, постачальників і підрядників, у пошуку джерел фінансування змушує особливу увагу приділяти розрахунками з різними контрагентами.

Облік дебіторської заборгованості є одним з найбільш складних та суперечливих питань, що зумовлено проблемою неплатежів. Крім того, процес проходження господарських розрахунків стримується недосконалим законодавством. Відсутні гарантії на своєчасне одержання грошей за відвантажений споживачам товар у відповідності з договором. З обороту виводяться величезні грошові маси, що породжує дефіцит грошей. Така ситуація паралізує діяльність підприємства. У зв'язку з тим, що безнадійна заборгованість на сьогоднішній день в Україні посідає досить вагоме місце у складі всієї заборгованості особливої уваги потребує порядок списання простроченої дебіторської заборгованості, оскільки існує прямий взаємозв'язок між таким списанням і формуванням оподаткованої бази податку на прибуток. Це також відіграє важливу роль при формуванні фінансових результатів діяльності підприємства [103]. Проблема підприємства не лише у

тому, що борги не повертаються, а і у тому, що досить складно оцінити суму ймовірної безнадійної заборгованості, розрахувати резерв для її списання і, тим більше, списати її у бухгалтерському обліку.

Теоретичні та практичні дослідження фахівців з обліку та аналізу свідчать, що питанням організації обліку та аналізу дебіторської заборгованості приділяється недостатня увага. Платіжно-розрахункові відносини із суб'єктами господарювання потребують ефективної системи обліку й аналізу на підприємстві. Саме вона забезпечує керівництво достовірною та своєчасною інформацією про стан дебіторської заборгованості, наявність «слабких» місць і можливі шляхи їх усунення [47]. Найбільш вагомі дослідження питань регулювання організації та удосконалення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості зробили вітчизняні дослідники: О. І. Коблянська, Т. К. Лагода, С. О. Самвонова, М. Ю. Білик, О. Д. Дерев'янку, Т. Т. Басюк, Н. А. Матицина, Н. Н. Новікова, О. А. Павленко та інші. З іноземних вчених необхідно відзначити А. Апчерча, Дон Р. Хенсена, Д. Нортон, Р. Каплана, Я. В. Соколова та інші. Враховуючи надбання науковців з обліку дебіторської заборгованості, залишаються невирішеними ряд теоретичних та практичних питань щодо забезпечення інформаційних потреб внутрішніх користувачів.

Потреба в удосконаленні обліку дебіторської заборгованості підтверджується збільшенням її частки у складі активів підприємств. Рекомендована науковцями питома вага дебіторської заборгованості у вартості оборотних активів – 40%. Аналіз свідчить, що питома вага заборгованості дебіторів коливалася в діапазоні з 58,8% до 64% [95]. Отже, відбувається значне вилучення коштів із обороту підприємства з одного боку за рахунок збільшення величини заборгованості покупців та замовників, а з іншого – за рахунок необхідності погашення зобов'язань перед бюджетом за нарахованими податками у той час, як безпосередній розрахунок з дебіторами ще не відбувся. Виникнення дебіторської заборгованості в певних межах є нормальною ознакою діяльності підприємства, але не в тих випадках, коли відбувається її неконтрольоване зростання і систематичне несвоєчасне погашення.

Одним з найбільш проблемних питань у бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості це суперечності між бухгалтерським та податковим обліком у таких напрямках, як формування резерву сумнівних боргів, облік сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості та ін. Рекомендована форма бухгалтерського обліку цього об'єкта та облікові реєстри не дають можливості отримати необхідну інформацію для прийняття зважених управлінських рішень у задовільному вигляді [151]. Серед основних недоліків існуючої системи обліку та аналізу дебіторської заборгованості можна визначити такі:

1) структура дебіторської заборгованості, що представлена у нормативних документах, не передбачає її деталізації та співвідношення різних видів дебіторської заборгованості;

2) бухгалтерський облік дебіторської заборгованості не враховує специфіки даного активу, що зумовлює наявність різних ознак його класифікації і велику кількість методів оцінювання;

3) облікові реєстри, що рекомендовані для використання, не передбачають накопичення інформації про розрахунки з дебіторами різного рівня деталізації і узагальнення, що заважає отриманню достатньої інформації для проведення аналізу розрахунків з дебіторами;

3) необхідність змін у будові реєстрів аналітичного та синтетичного обліку дебіторської заборгованості. Оскільки сьогодні облік дебіторської та кредиторської заборгованостей ведеться в одному реєстрі – журналі 3. Однак, на думку багатьох фахівців, це зовсім різні об'єкти бухгалтерського обліку, які лише частково пов'язані між собою, відповідно і обліковувати їх потрібно в різних реєстрах;

4) практично недослідженим питанням є оплата дебіторської заборгованості. Проблема оплати дебіторської заборгованості, визначення допустимого рівня засобів, які вилучаються на дебіторську заборгованість, розробка оптимальної політики управління нею є достатньо серйозною і потребує глибокого вивчення [81];

5) невирішені проблеми відображення в обліку довгострокової дебіторської заборгованості, оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги;

б) недостатнє вивчення обліку сумнівних боргів, зокрема резерву на їх покриття з метою зближення бухгалтерського та податкового обліку [73].

Особливої уваги потребує порядок списання простроченої дебіторської заборгованості, оскільки існує прямий взаємозв'язок між списанням такої заборгованості і формуванням оподаткованої бази податку на прибуток. Правильне і своєчасне списання дебіторської заборгованості відіграє важливу роль при формуванні фінансових результатів діяльності підприємства. Таким чином, результати проведеного дослідження дебіторської заборгованості свідчать про необхідність удосконалення методичного підходу до обліку дебіторської заборгованості як інструменту покращення фінансового стану підприємства. Для цього потрібно:

- використовувати метод нарахування резерву сумнівних боргів на підставі класифікації дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги по строкам непогашення (до 3-х місяців, до 6-и місяців, до 12-и місяців);

- використовувати метод розрахунку з покупцями, що широко використовується в країнах з розвинутими ринковими відносинами – метод надання знижок за дострокової оплати. Пропонуємо відображати суму знижки після дати реалізації на аналітичному рахунку – 704.1 «Знижки, надані після дати реалізації»;

- створювати резерв сумнівних боргів за результатами інвентаризації дебіторської заборгованості в кінці року перед складанням звітності, а використовувати його протягом звітного року;

- збільшувати кількість покупців і замовників підприємства для зменшення масштабів ризику несплати боргів;

- впровадити в практику управління лімітуванням дебіторської заборгованості як у загальних обсягах, так і у розрахунку на одного дебітора (існуючого чи потенційного) і періодично переглядати граничні суми;

- удосконалити контроль стану розрахунків з дебіторами, зокрема за протермінованими заборгованостями, своєчасно виявляючи такі види дебіторської заборгованості, які є недопустимими для підприємства;

- здійснювати контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Значне перевищення фактичної дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування;

- здійснювати моніторинг потенційних дебіторів (оцінювання фінансового стану та платоспроможності, ринкової репутації, іміджу тощо);

- внести зміни у НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», в яких чітко були б розмежовані поняття довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованостей. Їх облік нині ведеться на різних рахунках бухгалтерського обліку, що не відзначено у вищезазначеному стандарті. Разом із тим слід вказати, що поточна дебіторська заборгованість є оборотним активом, а довгострокова – необоротним, і вони обліковуються на різних рахунках [10].

На сьогодні найбільш популярною формою рефінансування дебіторської заборгованості у світі є факторинг, але в Україні він досі не одержав належного розповсюдження через відсутність необхідної правової бази і відпрацьованої методики обліку. Ми пропонуємо здійснювати факторинг за товарними операціями дебіторської заборгованості, синтетичний облік якої ведеться на рахунку 36 “Розрахунки з покупцями і замовниками” та 371 “Розрахунки за виданими авансами”. Застосування факторингу за іншими видами заборгованостей є неправомірним. Облік факторингових операцій доцільно здійснювати за варіантами, коли сума дебіторської заборгованості, що передається банком, є своєрідною комісійною винагородою. Комісійна винагорода від продажу дебіторської заборгованості є елементом операційних витрат, а тому її облік слід вести на рахунку 977 “Інші витрати звичайної діяльності”.

Складніше здійснювати облік факторингу по дебіторській заборгованості, за якою раніше нараховувався резерв сумнівних боргів – її пропонується списувати з балансу наступним чином:

Д-т 977 “Інші витрати звичайної діяльності”, К-т 36 “Розрахунки з покупцями і замовниками” – на суму чистої реалізаційної вартості;

Д-т 38 “Резерв сумнівних боргів”, К-т 36 “Розрахунки з покупцями і замовниками” – на суму нарахованого резерву сумнівних боргів.

Прибуток в такому випадку буде завищеним в результаті зменшення витрат, але, на нашу думку, є правомірним, оскільки частина витрат, на суму нарахованого резерву вплинула на оподатковуваний прибуток в минулому звітному періоді.

Отже, організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних із розрахункових операцій з дебіторами. Облікове та аналітичне забезпечення стану дебіторської заборгованості має бути організоване таким чином, щоб достатньою мірою відображувати і характеризувати всю господарську діяльність з достатньою конкретизацією, саме це зумовлює подальший напрям досліджень в галузі облікового та аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.

Політика управління дебіторською заборгованістю являє собою частину загальної політики управління необоротними активами та маркетингової політики підприємства, спрямованої на розширення обсягу реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг). Її значення полягає в оптимізації загального розміру заборгованості та забезпечення її своєчасної інкасації. Управління зобов'язаннями має диференційований характер, що визначається її видами. Основною метою управління зобов'язаннями підприємства є забезпечення своєчасного нарахування та оплати засобів, які входять до її складу [11].

В цілому управління дебіторською заборгованістю та зобов'язаннями включає:

- аналіз дебіторів та кредиторів підприємства;
- аналіз реальної вартості дебіторської заборгованості та зобов'язань;
- контроль за реальним співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості;
- розробку політики авансових розрахунків з клієнтами підприємства й надання комерційних кредитів;
- оцінку і реалізацію факторингу.

Аналіз дебіторів передбачає передусім, аналіз їх платоспроможності з метою вироблення індивідуальних умов представлення комерційних кредитів і умов договорів факторингу. Рівень і динаміка коефіцієнтів ліквідності надає можливість зробити висновок про доцільність продажу продукції тільки при передоплаті або, навпаки - про можливість зниження відсотка по комерційних кредитах і т.п. Аналіз дебіторської заборгованості і оцінка її реальної вартості полягає в аналізі заборгованості за термінами її виникнення, у виявленні безнадійної заборгованості і формуванні на цю суму резерву за сумнівним боргам. Баланс підприємства вважається неплатоспроможним, якщо:

1) співвідношення між обсягом оборотних коштів на кінець періоду та короткостроковою заборгованістю на кінець періоду 2 ;

2) співвідношення між різницею обсягу джерел позаоборотних власних прибутків та активів підприємства на кінець періоду та оборотними коштами на кінець періоду $0,1$;

Дебіторська заборгованість - елемент оборотних коштів, її зменшення знижує коефіцієнт покриття, відповідно, необхідно вирішувати не тільки задачу зниження дебіторської заборгованості, але також її збалансованості з кредиторською. При аналізі співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованостями необхідний аналіз умов комерційного кредиту, що надається фірмі постачальниками сировини і матеріалів.

На рівень дебіторської заборгованості впливають наступні основні чинники:

- оцінка і класифікація покупців залежно від виду продукції, об'єму закупівель, платоспроможності клієнтів, історії кредитних відносин і передбачуваних умов оплати;

- контроль розрахунків з дебіторами, оцінка реального стану дебіторської заборгованості;

- аналіз і планування грошових потоків з урахуванням коефіцієнтів інкасації.

Для визначення інвестиції в дебіторську заборгованість застосовується розрахунок, який враховує річні обсяги продажів в кредит і термін несплати дебіторської заборгованості. Роблячи узагальнення, можна зробити висновок що в основі управління дебіторською заборгованістю лежить два підходи:

- порівняння додаткового прибутку, пов'язаного з тією або іншою схемою спонтанного фінансування, з витратами і втратами, що виникають при зміні політики реалізації продукції;

- порівняння і оптимізація величини й термінів сплати дебіторської і кредиторської заборгованостей.

Дані порівняння проводяться по рівню кредитоспроможності, часу відстрочки платежу, стратегії знижок, прибуткам і витратам, по інкасації. Оцінка реального стану дебіторської заборгованості, тобто оцінка вірогідності безнадійних боргів - одне з самих найважливіших питань управління оборотним капіталом. Ця оцінка ведеться окремо по групах дебіторської заборгованості з різними термінами виникнення. При цьому необхідно використати накопичену на підприємстві статистику, а також вдатися до послуг експертів-консультантів.

Одним з важливих моментів в управлінні оборотним капіталом є визначення розумного співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованостями. З метою аналізу розрахунків з покупцями і замовниками визначають:

- загальну суму дебіторської заборгованості;

- заборгованість щодо окремих покупців, замовників і строків виникнення заборгованості понад один рік. Таку заборгованість за наявності виправдувальних документів можна віднести до позареалізаційних витрат і списати на збитки як дебіторську заборгованість, стосовно якої минув строк позовної давності, або записати (з рішення інвентаризаційної комісії) до резерву сумнівних боргів;

- за даними відомості обліку розрахунків з покупцями і замовниками постійно відслідковувати їх фінансовий стан.

Регулярне ведення такої відомості дає змогу фахівцям аналізувати дебіторську заборгованість і своєчасно вживати заходів для усунення простроченої заборгованості. Цей аналіз здійснюється за даними внутрішньої звітності підприємства і використовується для потреб управління. Але, як відомо, для зовнішніх користувачів інформації також дуже важливий стан дебіторської заборгованості підприємства, тому що зростання її завжди свідчить про фінансову нестабільність.

Значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською завжди загрожує фінансовій стійкості підприємства і потребує залучення додаткових джерел фінансування. Розглядаючи питання аналізу дебіторської заборгованості (розрахунку з покупцями й замовниками), ми пропонуємо застосовувати один із методів розрахунку з покупцями, що широко використовується в країнах з розвинутими ринковими відносинами, - метод надання знижок за дострокової оплати. За умов інфляції будь-яка відстрочка платежу призводить до того, що підприємство-виробник реально одержує лише частину вартості реалізованої продукції, відповідно, підприємству інколи вигідніше зробити знижку на реалізований товар за умови швидкої оплати рахунка (наприклад, у десятиденний строк), ніж втратити більшу суму в результаті інфляції.

Як показав аналіз показників фінансового стану ПАТ «УКРТРАНСГАЗ», основними факторами, що негативно впливають на його діяльність є зростання сум дебіторської заборгованості за послуги, за розрахунками, що призводить до

зменшення грошових коштів, збільшення зобов'язань та значний обсяг поточної кредиторської заборгованості. Тому основні заходи з поліпшення фінансового стану підприємства мають бути спрямованими на удосконалення управління дебіторською заборгованістю та зобов'язаннями.

У політиці управління дебіторською заборгованістю одним із головних етапів розглядають процес її реструктуризації. Необхідність реструктуризації дебіторської заборгованості може виникнути не лише у разі проведення внутрішньої фінансової санації підприємства-постачальника в час загрози банкрутства, а й при виявленні симптомів легкої кризи, пов'язаної зі зниженням рівня абсолютної платоспроможності, виникненням постійної потреби у залученні додаткових позикових коштів для здійснення поточних платежів. Хоч сьогодні термін „реструктуризація” став чи не найпопулярнішим в українському економічному лексиконі, необхідно дати роз'яснення з приводу його застосування щодо товарної дебіторської заборгованості.

Необхідно зауважити, що реструктуризація дебіторської заборгованості застосовується переважно до такого її виду як заборгованість за товари, роботи і послуги, а оскільки станом на кінець аналізованого періоду вказаний вид дебіторської заборгованості має найбільшу питому вагу в її загальній сумі (97,7%), то надалі ми розроблятимемо заходи з реструктуризації лише цього виду дебіторської заборгованості.

Реструктуризація дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги (товарної дебіторської заборгованості) є складовою процесу реструктуризації активів і може розглядатися як сукупність заходів, спрямованих на підвищення рівня її ліквідності та прибутковості. Достатній рівень ліквідності даного виду дебіторської заборгованості характеризується можливістю своєчасної (відповідно до термінів кредитної угоди) або дострокової трансформації у грошову форму без значних фінансових втрат. Підвищення рівня прибутковості товарної дебіторської заборгованості пов'язане із забезпеченням зростання доходів (збільшення обсягів реалізації, підвищення ціни реалізації, стягнення

штрафних санкцій за несвоєчасні розрахунки) та зменшенням відносних витрат з її обслуговування.

Процес реструктуризації відрізняється від політики управління дебіторською заборгованістю непостійністю, необов'язковістю, але чіткою цілеспрямованістю. Потреба у зміні структури та обсягу товарної дебіторської заборгованості виникає внаслідок виявлення негативних змін у поточній платоспроможності підприємства-постачальника. Прийняття рішення щодо ліквідації відхилень залишається за фінансовим директором або власником і може бути пов'язане не одразу із дебіторською заборгованістю, а навпаки - з реструктуризацією поточних зобов'язань підприємства. При неможливості використання внутрішніх резервів підвищення рівня платоспроможності, пов'язаних із поточними зобов'язаннями, виникає потреба у реструктуризації товарної дебіторської заборгованості. Обов'язкова цілеспрямованість такого процесу пояснюється необхідністю обґрунтування ефективності форм та порядку проведення.

Проведення роботи з реструктуризації заборгованості потребує чітко визначеної послідовності дій (етапів реструктуризації). Доведення до підлеглих прийнятих управлінських рішень щодо обсягу та структури дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги повинно супроводжуватися встановленням кінцевих результатів у кількісному вимірі, тобто цілей, яких необхідно досягти після завершення процесу реструктуризації дебіторської заборгованості. Такими цілями можна вважати: підвищення рівня абсолютної платоспроможності; термінове залучення коштів для інвестиційних потреб; підвищення рівня надійності товарної дебіторської заборгованості тощо.

Процес реструктуризації проходить поетапно. На першому етапі процесу реструктуризації власник або вище керівництво (засновники) підприємства повинні усвідомити та оцінити наявні або можливі проблеми, зрозуміти необхідність їх розв'язання та виявити бажання зробити це за допомогою реструктуризації активів, в тому числі товарної дебіторської заборгованості.

Другий етап процесу реструктуризації товарної дебіторської заборгованості пов'язаний із призначенням відповідальної особи або керівника групи спеціалістів (залежно від розмірів підприємства та обсягів дебіторської заборгованості). Відповідальна особа повинна мати безпосередній зв'язок із фінансовою роботою на підприємстві, а члени команди спеціалістів можуть належати й до інших підрозділів, крім фінансового (наприклад: відділ збуту, бухгалтерія). До команди на тимчасових засадах можуть залучатися зовнішні консультанти, які привносять свій досвід у здійснення реструктуризації товарної дебіторської заборгованості.

Третій етап реструктуризації товарної дебіторської заборгованості - проведення поглибленого її дослідження. Основним завданням на цьому етапі є оцінка рівня й складу товарної дебіторської заборгованості підприємства, а також ефективності інвестованих у неї фінансових ресурсів. Методика проведення такого аналізу детально обґрунтована І. О. Бланком, Л. О. Лігоненко. У колективній роботі докладно описує послідовність аналізу дебіторської заборгованості із зазначенням певної галузевої специфіки [11].

Відповідно до процесу реструктуризації дебіторської заборгованості головними етапами аналізу є:

1. Аналіз динаміки обсягу й структури дебіторської заборгованості за окремими видами. Доцільно виділити певні види дебіторської заборгованості за такими класифікаційними ознаками:

- термін її погашення (довгострокова та короткострокова дебіторська заборгованість - до 60 днів);
- об'єкти, щодо яких виникли зобов'язання дебіторів (товарна, інша);
- своєчасність сплати боржником (термінова, прострочена, відстрочена);
- забезпеченість (забезпечена, незабезпечена);
- форма розрахунку (вексельна, оформлена платіжним дорученням, акредитивами, чеками).

Така класифікація товарної дебіторської заборгованості враховує рівень ліквідності, можливість перетворення у грошову форму, надійність, а також дає змогу з'ясувати форму рефінансування.

2. Визначення середнього рівня інкасації та кількості оборотів за період загального обсягу дебіторської заборгованості й окремих її видів. Середній період інкасації дебіторської заборгованості характеризує її роль у фактичній тривалості фінансового і загального операційного циклу підприємства. Значення цього показника може використовуватися для оцінки часового періоду, необхідного для погашення наявної заборгованості при припиненні кредитних операцій та поверненні коштів на розрахунковий рахунок підприємства.

3. Оцінка складу товарної дебіторської заборгованості за окремими її „віковими групами”, тобто за передбаченими строками її інкасації. Аналіз обсягів та питомої ваги у загальному обсязі окремих „вікових груп” заборгованості дає змогу наочно виявити гостроту проблеми погашення дебіторської заборгованості. Точний аналіз стану дебіторської заборгованості за окремими її видами може бути зроблено тільки шляхом визначення „віку” усіх рахунків дебіторів за книгами підприємства та класифікації їх за строками виникнення (наприклад: до 20 днів, до 40 днів, до 60 днів) - і далі шляхом порівняння цих строків з умовами кредитування за кожною угодою. За результатами такого порівняння необхідно зробити висновок щодо доцільності кредиту конкретному дебітору.

4. Аналіз складу простроченої товарної дебіторської заборгованості та виділення сумнівної й безнадійної. У процесі аналізу використовуються такі показники:

- коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості (КПДз) (формула 2.2):

$$\text{КПДз} = \text{Дз неоп} : \text{Дз заг} \quad (2.2)$$

де Дз неоп - сума дебіторської заборгованості, неоплаченої в передбаченні угодою строки, тис. грн;

Дз заг загальна сума дебіторської заборгованості підприємств, тис. грн.

- середній „вік” простроченої (сумнівної, безнадійної) дебіторської заборгованості (формула 2.3):

$$\text{Дз серед з : (ЧД : 360)} \quad (2.3)$$

де Дз серед з - середній залишок дебіторської заборгованості; неоплаченої в строк, в розглянутому періоді, тис. грн;

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції.

(ЧД : 360) – сума одноденного обороту з реалізації в розглянутом періоді.

У разі перевищення коефіцієнту простроченості межі в 0,5, а середнього „віку” простроченої дебіторської заборгованості у 30 днів, необхідно обґрунтувати заходи щодо стягнення заборгованості у судовому порядку.

5. Оцінка ймовірності погашення товарної дебіторської заборгованості. Для цього експертним шляхом визначають коефіцієнт ймовірності погашення заборгованості окремими дебіторами підприємства, який надалі використовуватиметься для узагальненої оцінки ймовірності повернення коштів підприємству. Шкалу коефіцієнтів ймовірності погашення дебіторської заборгованості подано у табл. 2.6.

Узагальнена оцінка ймовірності погашення заборгованості здійснюється на підставі загального коефіцієнта ймовірності (КПзаг), який розраховується за формулою:

$$\text{КПзаг} = (\text{КПі} * \text{Дзі}) : \text{Дз} \quad (2.4)$$

де КПі - коефіцієнт погашення заборгованості, встановлений експертами за і-м дебітором;

- Дзі обсяг заборгованості і-го дебітора, тис. грн..

Якщо величина такого коефіцієнта нижча за 0,5, то необхідно вживати заходів щодо реструктуризації дебіторської заборгованості та зміни умов кредитування.

Таблиця 2.6

Шкала визначення коефіцієнтів погашення заборгованості окремими дебіторами ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» при наданні комерційного кредиту

Якісні характеристики дебітора та умов заборгованості	Виконання термінів погашення заборгованості		
	Термін оплати не настав	З простроченим терміном оплати	
		До 60 днів	Понад 60 днів
1. Забезпечена товарна дебіторська заборгованість:	1,0	0,7	0,6
- банківською гарантією, зарученням, страхуванням;	0,9 - 1,0	0,6 - 0,7	0,5 - 0,6
- векселем або заставою майна дебітора.	0,8 - 0,9	0,5 - 0,6	0,4 - 0,5
2. Дебітор є засновником (акціонером) підприємства або його дочірнім підприємством (з участю в капіталі понад 30%)	0,7 - 0,8	0,4 - 0,5	0,3 - 0,4
3. Дебітор має довгострокові господарські зв'язки з підприємством	0,5 - 0,6	0,3 - 0,4	0,2 - 0,3
4. Дебіторські зобов'язання, що виникали раніше, погашалися у встановлений термін	0,4 - 0,5	0,2 - 0,3	0,1 - 0,2
5. Надання кредиту певному кредитору, як співпраця з ним, має разовий характер	0,3 - 0,4	0,1 - 0,2	0 - 0,1
6. Дебітор отримав новий кредит при непогашенні попереднього	0,2 - 0,3	0 - 0,1	0

6. Оцінка обсягу ефекту та рівня ефективності інвестування коштів у товарну дебіторську заборгованість. Обсяг ефекту визначається величиною

додаткового прибутку, який отримує підприємство від збільшення обсягу реалізації продукції за рахунок надання кредиту та можливого підвищення ціни реалізації продукції, за мінусом додаткових витрат па оформлення кредиту й Інкасацію боргу і прямих фінансових втрат від неповернення боргу. Співвідношення отриманого додаткового прибутку та величини дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями дає можливість визначити рівень ефективності кредитування.

На четвертому етапі робіт з реструктуризації товарної дебіторської заборгованості розробляються окремо заходи щодо підвищення її ліквідності. З-поміж зазначених заходів проводиться оцінка доцільності застосування можливих форм рефінансування дебіторської заборгованості: факторинг, облік векселів та інші.

На основі аналізу дебіторської заборгованості нами розроблені наступні заходи з оптимізації розмірів дебіторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» Миколаївської області. Першим етапом, на наш погляд, має бути поглиблений аналіз, що включає в себе оцінку зміни рівня оплати заборгованості, структуру за строками оплати та ймовірністю погашення у поточному періоді, за видами споживачів тощо. В першу чергу, підприємству необхідно визначити склад заборгованості за групами споживачів (табл. 2.7). Як видно з таблиці, основними споживачам ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» Миколаївської області є населення, бюджетні та госпрозрахункові установи й організації. Оплата послуг проводиться населенням Миколаївської області впродовж останніх трьох сезонів і знаходиться за станом на 01.06 кожного року майже на одному рівні. Деяке зниження рівня оплати бюджетними організаціями пояснюється недостатнім фінансуванням бюджетних організацій в 2013 році. Значніше зниження рівня оплати послуг госпрозрахунковими організаціями в опалювальному сезоні пояснюється спадом економічної діяльності підприємств, викликаними політичною та економічною ситуаціями в країні. Таким чином, станом на 01.06.14 р. було сплачено лише 72% послуг газопостачання, але 28% несплаченої дебіторської заборгованості потребують

подальшого дослідження та розробки заходів щодо погашення дебіторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ». Визначивши склад дебіторської заборгованості за групами споживачів проведемо аналіз складу простроченої дебіторської заборгованості за надані послуги й виділення суми сумнівних і безнадійних боргів.

Таблиця 2.7

**Динаміка рівня оплати послуг газопостачання
ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» Миколаївської області, млн грн**

Період	Групи споживачів											
	Госпрозрахунок			Населення			Бюджет			Всього		
	Нараховано	Сплачено	% сплати	Нараховано	Сплачено	% сплати	Нараховано	Сплачено	% сплати	Нараховано	Сплачено	% сплати
На 01.06.12 р.	22,7	14,7	65	9,3	9,3	100	3,3	2,7	100	35,3	26,7	76
На 01.06.13 р.	37,4	24,1	65	15,2	14,8	97	5,5	4,9	89	58,1	43,8	75
На 01.06.14 р.	45,8	29,8	65	21,6	19,9	92	7,2	4,2	58	74,6	53,9	72

Визначимо ймовірності погашення заборгованості на підставі загального коефіцієнта ймовірності (КПЗаг). Для цього розрахуємо спочатку коефіцієнт погашення заборгованості за кожною групою споживачів (табл. 2.8).

Коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості (КПДз) за кожною групою споживачів станом на 01.06.15 р. визначаємо за формулою 2.1:

- для госпрозрахункових організацій: КПДз 0,35;
- для населення: КПДз 0,08;
- для бюджетних установ: КПДз 0,42.

Як бачимо з розрахунку, величина загального коефіцієнту ймовірності погашення дебіторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» Миколаївської області на 1.06.2014 р. нижча за 0,5, що свідчить про необхідність вживати

заходів щодо реструктуризації дебіторської заборгованості та зміни умов кредитування.

Методами управління дебіторською заборгованістю є: факторинг, облік векселів, рефінансування боргу та інші. На наш погляд, найбільш прийнятними для застосування на підприємстві сфери послуг є такі методи як реструктуризація заборгованості, взаємозаліки та факторинг. При цьому кожен з цих методів може застосовуватися лише для певної групи споживачів.

Таблиця 2.8

Розрахунок загального коефіцієнту ймовірності погашення дебіторської заборгованості ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» Миколаївської області на 1.06.2015 р.

Найменування показника	Госпрозрахунок	Населення	Бюджет
1. Розмір боргу, не сплаченого в строк, млн грн	16,0	1,7	3,0
2. Загальна сума дебіторської заборгованості, млн. грн	45,8	21,6	7,2
3. Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості	0,35	0,08	0,42
Загальний коефіцієнт ймовірності погашення заборгованості (КПзаг)	0,28		

Факторингові операції, на нашу думку, варто застосовувати лише до госпрозрахункових підприємств, установ і організацій. Факторинг є системою фінансування, за умовами якої підприємство-постачальник продукції (послуг) переуступає короткострокові вимоги за торговельними операціями банківській установі або факторинговій компанії. В основу факторингової операції покладено принцип придбання банком рахунків-фактур підприємства-постачальника за відвантажену продукцію (надані послуги), тобто передачу банку постачальником права вимагати платежі з покупця продукції. За здійснення такої операції банк стягує з підприємства-продавця комісійну плату,

розмір якої залежить від рівня платоспроможності покупця продукції та передбачених строків її сплати. Ефективність факторингової операції для ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» можна визначити шляхом порівняння фактичного рівня витрат за факторинговою операцією із середнім розміром відсоткової ставки короткострокового банківського кредиту [11]. У нашому випадку розмір дебіторської заборгованості, інкасацію якої можна здійснювати за допомогою факторингових операцій становить 16 млн грн. Припустимо, що підприємство продає банку право на її стягнення на таких умовах:

- комісійна плата за здійснення факторингової операції стягується банком у розмірі 2% від суми заборгованості;
- банк надає підприємству кредит у формі попередньої оплати його боргових вимог у розмірі 80% від суми заборгованості, тобто 12,8 млн грн;
- процентна ставка за кредит, що надається банком, складає 18% річних;
- середній рівень процентної ставки на ринку грошей складає 25,5% (за даними Національного банку України).

Виходячи з цих даних в першу чергу визначимо додаткові витрати підприємства на здійснення факторингової операції. До їх складу входять:

- а) комісійна плата в розмірі 0,256 млн грн ($12,8 * 0,02$);
- б) плата за користування кредитом – 2,304 млн грн ($12,8 * 0,18$).

У такому випадку загальна сума витрат на здійснення факторингової операції становитиме 2,56 млн грн ($0,256 + 2,304$). Враховуючи розраховану суму додаткових витрат визначимо їх рівень відносно додатково отриманих грошових активів. Він складає:

$$[2,56 : (12,8 * 0,8)] * 100\% = 25,0 \%$$

Зіставляючи отриманий показник 25,0% з середнім рівнем процентної ставки на ринку грошей 25,5 % ми бачимо, що здійснення факторингової операції для ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» є вигіднішим, ніж отримання фінансового кредиту на період оплати боргу споживачами послуг.

Ще одним заходом для покращення стану дебіторської заборгованості – прискорення, спрощення та диверсифікації видів розрахунків ПАТ

«УКРТРАНСГАЗ», ми пропонуємо використання сучасної форми безготівкових розрахунків – технології Pay Cash. Вона дозволяє проводити через Інтернет економічні, безпечні, миттєві, приватні і, незважаючи на приватність, абсолютно доказові платежі. PayCash - заснована на класичній технології цифрової готівки (digital cash), яка була запропонована голландським вченим Девідом Чаумом (David Chaum). Суть поняття „цифрової готівки" полягає в тому, що для Інтернет-розрахунків використовуються грошові зобов'язання на пред'явника, емітовані у формі захищених цифрових сертифікатів. Вони забезпечуються звичайними грошовими коштами в той момент, коли цифрова готівка пред'являється її емітенту.

Учасниками платіжної системи є Банк (компанія-оператор системи) і клієнти. Клієнтами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також роботи, які діють від імені тих чи інших (чи фізичних чи юридичних осіб). Всі клієнти для банку рівні. Зокрема, щоб мати нагоду приймати платежі клієнту не вимагається ніякого особливого статусу. Всі свої операції в рамках системи PayCash клієнт проводить за допомогою спеціального програмного забезпечення «гоманець». Учасники системи взаємодіють між собою за допомогою пересилки повідомлень Інтернетом. Електронна готівка - це черговий етап на шляху удосконалення платіжних систем, що вже пройшли значний шлях від готівкового золота, металевих монет і паперових банкнот до безготівкових розрахунків і пластикових карток.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що управління дебіторською заборгованістю безпосередньо впливає на прибутковість підприємства і визначає дисконтну і кредитну політику для покупців, шляхи прискорення повернення боргів і зменшення безнадійних боргів, а також вибір умов продажу, що забезпечують гарантоване надходження коштів. Тому необхідно виробити спеціальну політику щодо більш ефективного управління дебіторською заборгованістю з урахуванням специфіки діяльності підприємства.

РОЗДІЛ III

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ У СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

3.1. Обліково-аналітичний механізм формування та ефективного використання оборотних активів на підприємствах АПК України

В сучасних умовах господарювання підвищення ефективності використання наявних ресурсів у підприємств АПК України є необхідною умовою їх подальшого розвитку. Значною мірою це стосується оборотних активів, ефективне управління якими позитивно впливає на стійкість фінансового стану, інвестиційну привабливість, кредитоспроможність та рівень ліквідності суб'єктів господарювання. Аналіз зведеного балансу підприємств агропромислового комплексу України свідчить про наявність гострої нестачі вільних грошових коштів та акумулювання значної частини оборотних активів у дебіторській заборгованості [117], питома вага якої в загальній сумі оборотних активів тривалий час залишається дуже великою, в результаті чого виникає постійна необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів. Саме тому проблема формування та ефективного використання оборотних активів на підприємствах АПК України при постійному впливі внутрішніх та зовнішніх чинників є актуальною. Коригування принципів управління оборотними активами на підприємствах АПК України поступово сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності.

Важливий внесок у дослідження теоретико-методичних та практичних засад проблеми формування та ефективного використання оборотних активів зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: В. І. Блонська, Н. Б. Толопка [12], О. В. Гривківська [49], В. В. Зянько, Н. М. Філатова [67], І. М. Каріка [68], висвітлюючи у своїх працях різні методичні підходи до формування і використання оборотних активів та їх складових частин. Високо оцінюючи

праці науковців, відзначимо, що серед авторів немає єдності щодо системного механізму формування та використання оборотних активів, крім того, більшість запропонованих методичних підходів не враховують особливості формування та використання оборотних активів на підприємствах АПК України, основною з яких є гостра проблема нестачі вільних грошових коштів, що виникає через платіжні розриви, особливо, враховуючи сезонність діяльності, протягом березня-травня та серпня-жовтня.

Сучасний стан дослідження питань формування і використання оборотних активів на підприємствах АПК України вимагає розробки комплексного механізму управління оборотними активами, який буде узгоджувати принципи та задачі, елементи та методи, що регулюють розробку управлінських рішень стосовно формування і використання оборотних активів, а також враховувати особливості управління оборотними активами на підприємствах сільського, лісового та рибного господарства України.

Враховуючи загальносвітове зростання цін на харчові продукти, збільшення чисельності світового населення та скорочення оброблюваних земель у світі, важливість сільського господарства буде тільки підвищуватись. Найбільш мобільною частиною активів підприємств АПК є оборотні активи, ефективне використання яких призводить до суттєвого збільшення загального рівня прибутковості господарської діяльності підприємств, саме тому необхідно визначити головні економічні, політичні, соціальні, технічні, маркетингові та інші чинники впливу на ефективність використання оборотних активів з урахуванням особливостей галузі.

Враховуючи особливості операційного циклу підприємств АПК [68], виділено зовнішні та внутрішні чинники максимального впливу на ефективність використання оборотних активів із їх розподілом в залежності від стадії операційного циклу, що представлено у Додатку 3. Так, на нашу думку, зовнішні чинники здійснюють більш відчутний вплив на ефективність використання оборотних активів підприємств АПК України, однак, негативні наслідки такого впливу можливо частково зменшити за рахунок внутрішніх

чинників, таких як: дотримання оптимальної питомої ваги складових оборотних активів в їх загальній кількості, якісної збутової, облікової та фінансової політики, сучасної технології виробництва та інших.

Враховуючи суттєвість впливу чинників на ефективність використання оборотних активів, управління активами необхідно здійснювати з урахуванням сучасних методичних підходів формування і використання оборотних активів, адаптованих до особливостей їх функціонування на підприємствах АПК України. Узагальнивши праці сучасних дослідників формування та використання оборотними активами на підприємствах АПК України, було розроблено механізм управління оборотними активами, який встановлює мету, принципи, сутність, цілі, об'єкти та суб'єкти, функції, критерії та методи управління, у шляхах досягнення мети якого полягають резерви економії, досягнення фінансової стійкості та прибутковості вкладеного капіталу (рис. 3.1) Сутність розробленого механізму управління оборотними активами полягає у комплексному застосуванні різноманітних способів впливу на формування та використання оборотних активів, їх структурних елементів, а також джерел їх фінансування у суб'єктів господарювання АПК України з метою забезпечення ефективності їх господарської діяльності, платоспроможності та ліквідності.

Об'єктами управління, тобто керованою підсистемою системи управління оборотними активами, виступають структурні елементи оборотних активів, а саме запаси, заборгованість дебіторів та грошові кошти і їх еквіваленти, а також джерела їх формування, тобто власні й позикові кошти суб'єктів господарювання. Суб'єктами управління, а саме керуючою підсистемою системи управління оборотними активами, виступають органи та служби управління, що застосовують методи впливу на ефективність управління оборотними активами суб'єкта господарювання АПК України. Стратегічною метою управління оборотними активами є знайдення компромісу між забезпеченням максимального рівня ефективності формування та використання оборотних активів та підтриманням оптимального рівня ризику втрати фінансової стійкості за умови безперервності господарської діяльності.

Так

Ні

Рис. 3.1. Механізм формування та ефективного використання оборотних активів на підприємствах АПК України*

* Джерело: розроблено автором Полторак А.С. [118]

Кількісними показниками для вимірювання досягнення цієї мети є показники ефективності діяльності, тобто співвідношення результатів діяльності та ресурсів, які були витрачені для їх досягнення [56].

Тактичною метою управління оборотними активами є підтримання в процесі господарської діяльності оптимального рівня ліквідності та платоспроможності. Виходячи зі стратегічної та тактичної мети управління оборотними активами, пропонуються наступні завдання формування та використання оборотних активів суб'єкта господарювання АПК України:

1. Оптимізація питомої ваги оборотних активів в загальному обсязі активів підприємства.

2. Оптимізація питомої ваги структурних елементів оборотних активів в їх загальному обсязі та джерел їх фінансування в умовах обраної фінансової стратегії.

Розглядаючи вплив зміни питомої ваги структурних елементів оборотних активів в їх загальному обсязі на показники ліквідності та рентабельності, виявлено, що збільшення питомої ваги запасів та заборгованості дебіторів, може призвести до підвищення рентабельності діяльності, однак, збільшує ризик втрати ліквідності суб'єкта господарювання. Підвищення питомої ваги грошових коштів в загальному обсязі оборотних активів збільшує рівень ліквідності суб'єкта господарювання, однак, не дозволяє позитивно вплинути на ефективність господарської діяльності підприємства [131].

При зростанні питомої ваги власних джерел фінансування та довгострокових позик за умови незмінного обсягу поточної заборгованості суб'єкта господарювання, платоспроможність та фінансова стійкість суб'єкта господарювання будуть зростати, однак, разом з тим, буде знижуватися рівень ефективності використання власного капіталу. І навпаки, при збільшенні питомої ваги поточної заборгованості в загальному обсязі пасивів підприємства, платоспроможність та фінансова стійкість будуть зменшуватися, однак, збільшиться ефект фінансового важеля. Так, необхідно знайти компроміс

між підтриманням оптимальних показників фінансової стійкості та платоспроможності і підвищенням ефективності діяльності суб'єкта господарювання шляхом знайдення оптимальної питомої ваги структурних елементів джерел фінансування оборотних активів.

3. Збільшення швидкості оборотності оборотних активів, що дозволить досягти скорочення оборотних активів за рахунок підвищення раціональності їх використання.

4. Перетворення фінансових потреб на величину від'ємну [29].

5. Збільшення рентабельності оборотних активів за умови оптимального рівня фінансового ризику.

Основними принципами формування і використання оборотних активів вважаємо наступні:

1. Раціональність розміщення, тобто між стадіями відтворювального процесу структурні елементи оборотних активів необхідно розмістити максимально доцільно.

2. Своєчасність – принцип, що передбачає необхідність приймання рішень щодо управління оборотними активами у відповідні строки.

3. Достовірність – принцип, що означає можливість прийняття всіх управлінських рішень щодо формування і використання оборотних активів, враховуючи тільки достовірні аналітичні і статистичні дані та іншу інформацію.

4. Компромісність – принцип, що передбачає в процесі прийняття управлінських рішень знайдення компромісу між підвищенням ефективності діяльності суб'єкта господарювання та підтриманням оптимальних показників фінансової стійкості та ліквідності.

5. Комплексність та взаємопов'язаність, тобто всі управлінські рішення стосовно формування та використання оборотних активів повинні прийматись з урахуванням стратегічної та тактичної мети суб'єкта господарювання у межах загального управління його фінансами.

6. Наукова обґрунтованість – принцип, що передбачає приймання тільки аргументованих, виправданих, законних та правомірних управлінських рішень стосовно управління оборотними активами підприємства.

7. Регламентованість внутрішніми документами – принцип, що означає необхідність розробки регулюючих та нормативних положень стосовно управління оборотними активами на конкретному суб'єкті господарювання, які б висвітлювали всю необхідну інформацію стосовно прийняття управлінських рішень щодо формування та використання оборотних активів з урахуванням стратегічної мети діяльності та обраної стратегії фінансування оборотних активів.

8. Відповідальність за результати управлінських рішень – принцип, що передбачає конкретну відповідальність за отримані результати управлінської праці, таку як преміювання, штрафування, підвищення або зниження у посаді, що займає конкретний робітник, та інше.

9. Безперервність управління передбачає постійний процес планування оборотних активів та їх структурних елементів з постійною корекцією цих планів відносно зовнішніх умов, тобто процес прийняття управлінських рішень стосовно формування та використання оборотних активів, розглядається як процес постійний.

Досягнення високої результативності формування і використання оборотних активів можливе в процесі систематичної реалізації функцій управління, а саме: аналітичної функції, функцій планування, організації, мотивації та контролю. Реалізація аналітичної функції передбачає систематичне проведення аналізу стану складових елементів оборотних активів, динаміки їх змін в абсолютних показниках та динаміки питомої ваги складових елементів оборотних активів в їх загальному обсязі, проведення аналізу зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на формування та використання оборотних активів, а також використання інших методів аналізу ефективності використання оборотних активів. Планування проводиться з урахуванням результатів аналізу оборотних активів та встановлених мети і завдань

управління оборотними активами, планування доцільно поділити на три види: стратегічне планування, бюджетування та поточне планування. Стратегічне планування – це процес визначення заходів для досягнення стратегічної мети, висвітлених у довгостроковому плані. Визначення оптимальних розмірів складових оборотних активів здійснюється у поточному плануванні [59]. Організаційну функцію найчастіше зводять до комплексу дій, які спрямовані на досягнення мети формування і використання оборотних активів на базі конкретних правил, нормативів і методик [104]. До організаційних положень щодо управління оборотними активами належать наступні:

- побудова ефективної структури підприємства, тобто створення умов для підтримання оптимального співвідношення результатів управління та витрат на розробку і прийняття управлінських рішень;

- управління оборотними активами за центрами відповідальності, тобто делегування частини повноважень на нижчі рівні управління;

- автоматизація всіх процесів щодо управління оборотними активами.

Функція мотивації полягає у розробці заохочувальних заходів задля дотримання оптимального розміру оборотних активів та їх складових на всіх стадіях кругообігу. Реалізація функції контролю – це процес створення комплексної системи перевірок за виконанням управлінських рішень та порівнянь отриманих результатів управлінської праці з планом.

Наступним етапом у запропонованому механізмі формування та використання оборотних активів на підприємствах АПК України є обрання стратегії управління оборотних активів з урахуванням всіх отриманих результатів аналізу оборотних активів, обраної стратегічної та тактичної мети управління оборотними активами. Аналіз оборотних активів підприємств-лідерів агропромислового комплексу та в цілому галузі АПК України свідчить, що компромісна та агресивна стратегії фінансування оборотних активів переважають серед інших. Дослідивши структурно-логічні послідовності аналізу оборотних активів, висвітлені сучасними науковцями, запропоновано

методику аналізу формування та ефективності використання оборотних активів підприємств агропромислового комплексу України (рис. 3.2).

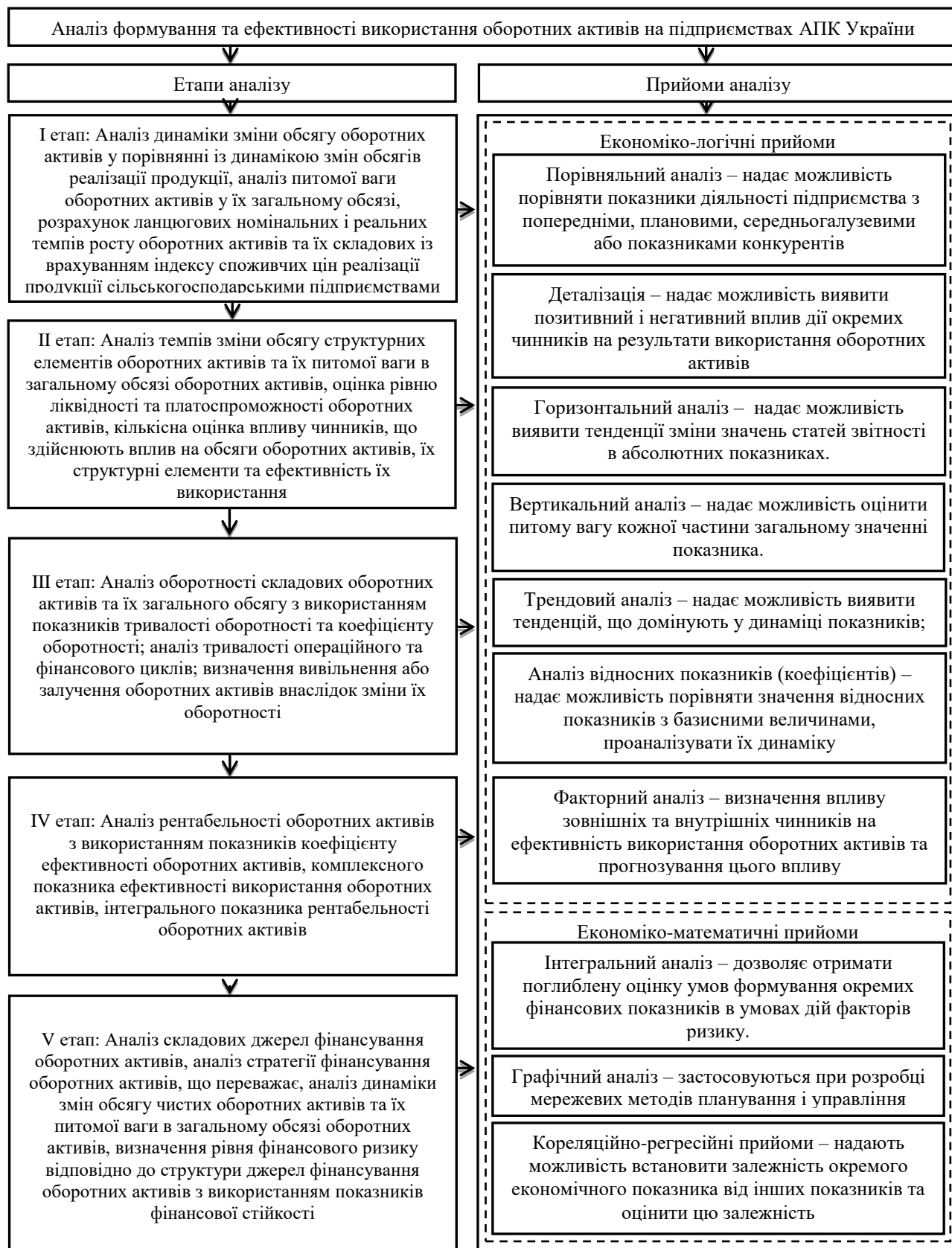

Рис. 3.2. Методика аналізу формування та ефективності використання оборотних активів на підприємствах АПК України*

** Джерело: удосконалено автором Полторак А.С.*

Серед методів досягнення основної мети управління оборотними активами на підприємствах АПК України пропонується виділити економічні та адміністративні методи.

Серед основних економічних методів виділимо наступні:

– удосконалення механізму оптимізації обсягу та структури оборотних активів з урахуванням запланованого обсягу виробництва та збуту. Саме прогноз збуту надає інформацію для прийняття управлінських рішень щодо конкретних обсягів направлення інвестицій для конкретного структурного елемента оборотних активів;

– удосконалення механізму оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів. В умовах існування гострої проблеми неплатежів спостерігається поступове збільшення питомої ваги дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів внаслідок чого збільшуються обсяги кредиторської заборгованості та змінюється структура джерел фінансування оборотних активів. Використання кореляційно-регресивного аналізу надає можливість знайдення оптимальної структури оборотних активів, а також джерел їх фінансування.

– визначення методики нормування оборотних активів та моделі оптимізації рівня грошових коштів;

– визначення економіко-математичних методів для використання в процесі оптимізації розміру та підвищення ефективності використання окремих складових оборотних активів.

Економічні методи тісно поєднані з адміністративними методами досягнення основної мети управління оборотними активами, що полягають в організації структур та комплексній організації їх взаємодії, тобто у розробці механізму розподілу функції формування і використання оборотних активів між робітниками та відділами суб'єкта господарювання та організації механізму взаємодії персоналу та відділів фірми для ефективного прийняття управлінських рішень.

Крім того, необхідно побудувати механізм ефективної мотивації та системного контролю щодо ефективного управління оборотними активами на всіх етапах господарської діяльності підприємства та забезпечити мінімізацію втрат у процесі використання оборотних активів.

Першочерговість уваги до агропромислового комплексу України зумовлюється неможливістю заміни сільськогосподарської продукції в життєдіяльності людини, її особливої соціальної значимості [124].

Ефективність господарської діяльності підприємств АПК України оцінюється на основі ефективності формування та використання ресурсного потенціалу: трудових та земельних ресурсів, оборотних та необоротних активів, і визначається мінімізація сукупних витрат зазначеного ресурсного потенціалу, затраченого на виробництво одиниці с/г продукції [146].

На сучасному етапі функціонування АПК України можна виділити наступні основні проблеми його розвитку, які прямо чи опосередковано пов'язані з ефективністю формування та використання оборотних активів на підприємствах АПК України:

- висока собівартість продукції сільського господарства, що призводить до зниження її конкурентоспроможності;
- низький рівень якості окремих видів с/г сировини;
- недостатні можливості довгострокового інвестування в с/г виробництво;
- недосконалість інформаційно-аналітичної системи забезпечення розвитку АПК України та її невідповідність вимогам сучасної системи управління аграрним сектором економіки;
- неналежний рівень спеціалізації природних зон України щодо виробництва окремих сільськогосподарських видів продукції;
- недосконалість критеріїв, за якими надається державна підтримка, а саме не повне врахування таких факторів як інноваційність технологій, особливості виробничої технології за природно-кліматичними зонами України, рівень ефективності виробництва та ін.;

– недостатність інвестиційної спроможності держави та власних оборотних і доступних кредитних ресурсів у виробників сільськогосподарської продукції для покриття часового розриву між потребою у коштах та часовим інтервалом настання сприятливих цін стосовно реалізації сільськогосподарської продукції [124].

Поліпшення формування та використання оборотних активів – одне з центральних завдань функціонування підприємств АПК України. Під резервами збільшення економічної ефективності оборотних активів розуміють існуючі, але не використані можливості підвищення обсягу готової с/г продукції у розрахунку на одиницю витрат завдяки раціональному розміщенню та використанню всіх структурних елементів оборотних активів [55].

Ефективність використання оборотних активів характеризується низкою показників, основними з яких є коефіцієнти оборотності та тривалість одного обороту структурних елементів оборотних активів та їх загального обсягу, а також коефіцієнт завантаження оборотних активів [48].

Інтенсифікація розвитку виробництва в АПК України досягається завдяки підвищенню урожайності наступними шляхами:

- удосконалення землекористування;
- якісний обробіток ґрунту, систематична меліорація земель;
- дотримання сівозмін;
- розвиток селекції;
- оптимальне внесення добрив;
- підвищення якості зерна [125].

Удосконалення землекористування означає необхідність проведення оптимізації агроландшафтів через те, що за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України приблизно 10 млн га земель в країні, що використовуються в постійному обробітку, є низькопродуктивними, засоленими, кислими або піщаними, тобто такими, що не можуть дати гідної віддачі, навіть за умови використання високоякісних добрив. Втрати через

низьку родючість цих земель складають 1-1,2 млн тонн зерна. Виходячи з господарської, екологічної та економічної доцільності та обґрунтованих розрахунків, необхідно поступово зменшити загальні обсяги ріллі на 8,0–8,5 млн га, що призведе до підвищення інтенсивності використання більш продуктивніших земель [125]. Так, всім суб'єктам господарювання АПК України необхідно провести аналіз с/г угідь у землекористуванні, виділити з них низькопродуктивні, та розглянути питання щодо зменшення загального обсягу с/г угідь у землекористуванні на ці землі, тим самим підвищуючи інтенсивність використання більш якісних, продуктивних земель.

Виходячи з того, що зернові культури становлять приблизно 55-60% від всіх посівів в Україні, необхідно якісно виконувати всі агротехнічні заходи з удобрення та обробітку ґрунту, сівби та їх захисту. Після непарових попередників під озимі зернові культури перевага надається поверхневому обробітку (6-8 см) або прямій сівбі за допомогою комбінованих агрегатів. Під ярі колосові та окремі просапні культури на незасмічених бур'янами землях доцільно застосовувати неглибокий обробіток (12–14 см), на засмічених бур'янами площах – полицеву оранку на глибину 15–16 см під колосові та 20–27 см під просапні культури та чистий пар.

Для захисту рослин від септоріозу листя і колосу, кореневих гнилей, спалахів розмноження шкідників (злакові мухи, клопи шкідливої черепашки, підгризаючі совки, мишоподібні гризуни) та сажкових захворювань, які можуть знизити врожай більше ніж на 30 %, необхідно застосовувати агротехнічні, організаційно-господарські, біологічні та хімічні заходи. Інтегровані технології захисту с/г культур можуть зберегти врожай на суму 2,5 млрд грн.

Застосування насіння високих репродукцій та більш продуктивніших сортів дає змогу в сучасних умовах збільшити врожайність зерна на 25 % [125].

Функціонування оборотних активів починається на етапі їх формування та розміщення. Оптимальне розміщення оборотних активів має свої специфічні особливості не тільки в різних галузях, але і на різних суб'єктах господарювання АПК України. Суттєвий вплив на проблему раціональності

розміщення оборотних активів здійснюють наступні чинники: обсяг с/г виробництва, тривалість виробничого циклу, організація виробництва та рівень технології, умови постачання запасів та реалізації с/г продукції.

Аналіз зв'язків значень показників тривалості обороту структурних елементів оборотних активів із показниками рентабельності на підприємствах АПК України свідчить про те, що із скороченням тривалості обороту оборотних активів при однаковому обсязі реалізованої с/г продукції, зменшується потреба в оборотних активах, внаслідок чого підвищується ефективність їх використання.

Прискорення оборотності структурних елементів оборотних активів на підприємствах АПК України можна досягти:

- у процесі створення запасів шляхом впровадження оптимальних норм запасів, ліквідації наднормативних запасів, співпраці з постачальниками, що розташовані максимально близько до місця виробництва с/г продукції або складів суб'єкта господарювання, збільшення обсягів поставок виробленої продукції, автоматизації вантажно-розвантажувальних робіт, налагодженої роботи транспорту (прискорення перевезень);

- на стадії незавершеного виробництва шляхом вдосконалення організації виробництва, економічного стимулювання максимально ощадливого використання запасів, застосування прогресивних технологій і техніки, акцентування на виробництво затребуваної продукції, розвитку стандартизації;

- на стадії обігу шляхом удосконалювання системи розрахунків, в т.ч. застосування прогресивних форм оплати, віддачі пріоритету покупцям с/г продукції, що знаходяться територіально ближче до місця виробництва або складів продукції, ретельної добірки відвантаженої продукції по асортименту, партіях, укладених договорах.

Серед шляхів підвищення ефективності формування та використання оборотних активів на підприємствах АПК України необхідно виділити якісне управління дебіторською заборгованістю, а саме проведення систематичного обліку замовлень, аналіз існуючої заборгованості в залежності від видів с/г

продукції для визначення малоприбуткових з точки зору інкасації с/г товарів, проведення ABC-аналізу дебіторів, постійний контроль за співвідношенням заборгованості дебіторів і кредиторів, застосування діючої системи знижок при авансовій чи достроковій оплаті, зменшення загальної суми дебіторської заборгованості на встановлений розмір безнадійних боргів, використання можливостей факторингу.

Показник матеріаловіддачі висвітлює обсяг матеріальних витрат, тобто оборотних активів, що споживаються і входять до складу собівартості продукції, на виробництво конкретного виду продукції. Матеріаловіддача визначається як відношення кількості с/г продукції, що вироблена на підприємстві, до суми матеріальних оборотних активів, витрачених на виробництво цієї продукції, у вартісному вигляді. Матеріаломісткість є оберненим показником до матеріаловіддачі, та висвітлює обсяг матеріальних витрат, застосованих в процесі господарської діяльності на одиницю виробленої с/г продукції.

Основними напрямками для зниження матеріаломісткості є: раціональне витрачання запасів, нормування, застосування якісних добрив, саджанців, пестицидів, знарядь та машин [70]. Зниження значень матеріаломісткості продукції означає те, що ресурси використані більш економно та раціонально, іншими словами, підвищується ефективність використання оборотних активів, використаних в процесі виробництва с/г продукції [48].

Раціональне витрачання окремих видів оборотних активів на підприємствах АПК України стає однією з найгостріших задач галузі через існування тенденції підвищення абсолютного споживання запасів у виробництві с/г продукції. Розумна економія надає можливість виробити більший обсяг продукції без збільшення обсягу витрачених матеріалів і сировини та додаткових витрат суспільної праці, тим самим збільшити ефективність виробництва на конкретному суб'єкті господарської діяльності АПК України. Значної економії оборотних активів також можна досягти за

рахунок удосконалення технологічних процесів і впровадження оновленої техніки.

Практично на кожному з суб'єктів господарювання АПК України існують резерви економії запасів, під якими розуміють виниклі, але не використані можливості поліпшення ефективності використання цих оборотних активів. Головні напрямки щодо реалізації резервів економії матеріальних ресурсів поділяють на організаційно-економічні та виробничо-технічні. Організаційно-економічні напрямки включають в себе заходи, пов'язані з покращенням процесу нормування запасів та планування собівартості с/г продукції та установам оптимальних пропорцій оборотних та необоротних активів.

Для встановлення на конкретних суб'єктах господарювання АПК України нормативів оптимального співвідношення основних та оборотних активів необхідно враховувати кількість основних засобів на 1 га с/г угідь у землекористуванні, а також природно-кліматичні та економічні фактори. Необмежене підвищення питомої ваги оборотних активів в їх загальному обсязі може призвести до негативних наслідків, таких як замороження активів у наднормативних запасах, або у заборгованості ненадійних дебіторів, що знизить ефективність використання оборотних активів. На думку О. В. Кирилової, найвищий рівень ефективності використання засобів виробництва досягається за умови, якщо на 1000 грн основних засобів с/г призначення припадає приблизно 500–750 грн оборотних активів [70].

Виробничо-технічні напрямки включають в себе заходи, пов'язані з підготовкою сировини до споживання в процесі виробництва, оновленням обладнання, використанням економічних видів палива, сировини, прогресивних технологій, що забезпечить зниження кількості відходів і втрат та використання вторинних ресурсів. При значних транспортних витратах пропонується використовувати біокаталізатори палива, вироблені на основі ріпаку, які завдяки більш ефективному згорянню палива надають можливість його економії до 23 %, крім того, збільшується потужність двигунів та зменшуються обсяги вихлопних газів.

Використання в процесі виробництва с/г продукції якісних предметів праці, призводить до скорочення кількості спожитих предметів праці в процесі виробництва, зниження собівартості продукції, саме тому, на нашу думку, цей захід можна вважати дієвим на шляху підвищення ефективності використання оборотних активів на підприємствах АПК України.

Нормування запасів, тобто визначення гранично допустимих розмірів витрат в процесі виробництва за умови застосування сировини і матеріалів гідної якості та прогресивних технологій, є вагомим елементом процесу ефективного управління оборотними активами на підприємствах АПК України. На кожному з суб'єктів господарювання АПК України повинна бути достатня кількість посадкового матеріалу, насіння, пального, кормів та запасних частин з урахуванням запланованих обсягів виробництва. Нестача цих запасів може призвести до уповільнення та навіть зриву виробничого процесу, і навпаки, існування надмірної кількості запасів збільшує витрати на їх зберігання, що підвищує собівартість виробленої продукції та знижує ефективність використання оборотних активів. Забезпечення гідних умов зберігання необхідних в процесі виробництва с/г продукції запасів, які можуть псуватись під впливом зовнішніх умов, також поліпшує ефективність використання оборотних активів через зниження витрат на одиницю виробленої с/г продукції.

Підвищення ефективності використання оборотних активів можна досягти також за рахунок підтримання раціонального співвідношення основних та оборотних активів на конкретному суб'єкті господарювання АПК України. Дефіцит кормів обов'язково призведе до зменшення продуктивності худоби, навіть з урахуванням її високої породності; нестача паливно-мастильних матеріалів призведе до зниження ефективності використання різноманітних технічних засобів підприємства [48]. Ефективність використання оборотних активів суттєво залежить від повноти реалізації заходів, які спрямовані на прискорення їх оборотності та забезпечення оптимальності їх використання.

Для комплексного дослідження впливу структури та окремих показників ефективності використання оборотних активів (X_i) на результативний показник

(У), яким обрано обсяг валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористування, проведемо аналіз кореляційних зв'язків, що мають імовірнісний характер [39]. За умови фіксованого положення інших факторів, які не введені у математичну модель, багатофакторний кореляційний аналіз надає можливість кількісно оцінити та дослідити ступінь впливу факторних змінних, введених у модель, на результативний показник, що досліджується, та визначити аналітичний вираз залежності випадкової величини від незалежних величин X_1, X_2, \dots, X_n .

Аналіз впливу обраних факторів на розміри валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні надає можливість виявити певні тенденції, сформовані внаслідок діяльності підприємств-лідерів АПК України протягом 2008–2014 рр. Взаємодія всіх факторів з результативним показником описується рівнянням багатофакторної лінійної регресії наступного виду:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (3.1)$$

де y – теоретичні значення розмірів валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні, тис. грн / 1 га, отримані шляхом підстановки значень факторних ознак в отримане рівняння регресії;

a_1, a_2, \dots, a_n – коефіцієнти регресії (параметри рівняння);

x_1, x_2, \dots, x_n – значення обраних факторних ознак [77].

На основі логіко-інтуїтивного підходу було запропоновано 9 факторів, пов'язаних із формуванням та ефективністю використання оборотних активів, які, ймовірно, впливають на розмір валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні на підприємствах АПК України, а саме:

x_1 – обсяг оборотних активів у розрахунку на 1 га угідь у землекористуванні, тис. грн / 1 га;

x_2 – матеріальні витрати на 1 гектар с/г угідь у землекористуванні, тис. грн / 1 гектар;

x_3 – питома вага оборотних активів в їх загальному обсязі, %;

x_4 – питома вага дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів, %;

x_5 – чисті оборотні активи, тис. грн;

x_6 – коефіцієнт оборотності оборотних активів, разів;

x_7 – матеріаломісткість продукції;

x_8 – коефіцієнт покриття;

x_9 – кількість працюючих.

Обрані фактори, які планується включити в множинну регресію, не перебувають в точній функціональній залежності та є кількісно вимірними [130]. Відсутність явища мультиколінеарності серед обраних факторів підтверджується результатами розрахунку коефіцієнтів кореляції за наступною формулою:

$$r(i, j) = \frac{\sum_{l=1}^n (x_i^l - \bar{x}_i)(x_j^l - \bar{x}_j)}{\sqrt{\sum_{l=1}^n (x_i^l - \bar{x}_i)^2 \sum_{l=1}^n (x_j^l - \bar{x}_j)^2}}, r \in [-1; 1] \quad (3.2)$$

Результати розрахунку коефіцієнтів кореляції для підтвердження відсутності явища мультиколінеарності представлено в табл. 3.1, в якій відсутні значення коефіцієнтів кореляції між факторами, що перевищують 0,7. На основі статистичних даних за допомогою компонента «Пакет аналізу» в пакеті Microsoft Excel [130] отримуємо наступну математичну модель:

$$y = 0,014x_1 + 0,193x_2 + 0,393x_3 - 0,439x_4 + 0,33x_5 + 2,848x_6 - 3,463x_7 + 0,01x_8 + 0,005x_9 - 3,641 \quad (3.3)$$

Множинний коефіцієнт детермінації було розраховано за наступною формулою:

$$R^2 = \frac{\sigma_{\Phi}^2}{\sigma_y^2}, \quad (3.4)$$

де R^2 – множинний коефіцієнт детермінації;

σ_ϕ^2 – факторна дисперсія результативного показника y , яка відображає вплив лише основних факторів;

σ_y^2 – загальна дисперсія результативного показника y , яка відображає вплив всіх факторів: i основних, i залишкових.

Таблиця 3.1

Перевірка моделі на наявність мультиколінеарних зв'язків між досліджуваними парами факторних ознак*

	y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9
y	1									
X_1	0,59	1								
X_2	0,63	0,49	1							
X_3	-0,33	0,00	-0,58	1						
X_4	-0,04	0,32	-0,15	0,59	1					
X_5	0,44	0,17	-0,05	0,10	0,11	1				
X_6	0,54	-0,16	0,49	-0,56	-0,43	-0,08	1			
X_7	-0,40	0,13	0,31	-0,03	0,07	-0,32	-0,34	1		
X_8	0,13	-0,12	0,01	0,22	0,27	0,36	0,08	-0,19	1	
X_9	0,20	-0,14	0,04	0,07	-0,44	0,65	0,11	-0,08	0,26	1

* Джерело: власні розрахунки автора Полторак А.С.

Показники факторної та загальної дисперсій розраховуються за наступними формулами:

$$\sigma_y^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}{n}, \quad (3.5)$$

$$\sigma_\phi^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{n}, \quad (3.6)$$

де \bar{y} – середнє значення результативного показника;

n – число спостережень.

Коефіцієнт множинної кореляції R для отриманої моделі дорівнює 0,99, що підтверджує наявність високої кореляції [130]. Відповідно, коефіцієнт детермінації, що висвітлює ступінь відповідності отриманої математичної

моделі вхідним даним [39], дорівнює 0,997. Так, частка дисперсії отриманого результату y , що пояснюється регресією, дорівнює 99,7 %, відповідно, частка неврахованих факторів і випадкової складової, що неможливо врахувати у зв'язку зі стохастичною природою моделі, складає всього 0,3 %.

Перевіримо адекватність та значимість отриманої моделі за допомогою проведення перевірки коефіцієнта детермінації з використанням F -критерію, в основі якого полягає наступна формула:

$$F = \frac{R^2}{1-R^2} * \frac{n-m-1}{m}, \quad (3.7)$$

де F – критерій Фішера;

m – число факторів в отриманій моделі.

Якщо в отриманій регресійній моделі вільний член дорівнює 0, необхідно у процесі розрахунку критерію Фішера збільшити чисельник на 1.

Використовуючи критерій Фішера, робимо висновок, що з ймовірністю 88 % отримане рівняння множинної регресії є значущим і адекватно описує зв'язок розміру валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні на підприємствах АПК України із зазначеними факторами, оскільки $F_t (43,354) > F_{\text{крит}} (41,454)$ [130], внаслідок чого відхиляється гіпотеза щодо рівності вектора коефіцієнтів із ймовірністю помилки, що дорівнює 0,12. Так, значення хоча б одного з елементів вектору відрізняється від нуля.

Також оцінимо адекватність отриманого рівняння регресії за допомогою показника середньої помилки апроксимації, розрахованого за наступною формулою:

$$t = \frac{a_i}{\sigma_{a_i}}, \quad (3.8)$$

де t – показник середньої помилки апроксимації;

σ_{a_i} – стандартне значення помилки для параметру рівняння a_i [120].

Отримане рівняння було оцінено за t -критерієм Стюдента для того, щоб виявити, чи всі параметри рівняння регресії можна вважати статистично значущими [130]. Для $t_{\text{крит}}=4,17$ було виявлено фактори, вплив яких є недостатнім з ймовірністю помилки 0,15.

Після видалення з моделі всіх факторів, t -критерій Стюдента яких суттєво менше за критичний із зазначеною ймовірністю помилки (x_4, x_7, x_8, x_9), отримано оновлену п'яти факторну кореляційно-регресійну модель наступного виду:

$$y = 0,11x_1 + 0,01x_2 + 0,008x_3 + 0,00001x_5 + 6,61x_6 - 10,043, \quad (3.9)$$

Використавши критерій Фішера, виявлено, що з ймовірністю 95 % отримане рівняння є значущим і може використовуватись, оскільки $F_t(8,92) > F_{\text{крит}}(5,05)$. Оцінивши отримане рівняння за t -критерієм Стюдента, виявлено, що значення t -критерію для факторів x_2 та x_3 менше за $t_{\text{крит}}=2,57$, так, зазначені фактори необхідно видалити з моделі. Стосовно всіх інших факторів (x_1, x_5, x_6) виконується вимога $|t_T| > t_{\text{крит}}$, саме тому з ймовірністю помилки, що дорівнює 0,05, гіпотеза щодо рівності нулю зазначених коефіцієнтів відкидається, внаслідок чого вони вважаються значимими [130].

Серед обраних факторів впливу на розмір валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні залишено лише 3 кількісно вимірні фактори, які не перебувають в точній функціональній залежності. За результатами аналізу отримано наступну трьох факторну кореляційно-регресійну модель виду:

$$y = 0,11577x_1 + 0,00001x_5 + 6,81488x_6 - 9,747, \quad (3.10)$$

Для даної моделі значення коефіцієнту множинної кореляції R дорівнює 0,95, що підтверджує наявність щільного зв'язку між обраними факторними та результативною ознаками та високу якість отриманої моделі, а коефіцієнт множинної детермінації дорівнює 0,90, що означає значний ступінь

відповідності отриманої моделі вхідним даним. Так, варіація обсягів валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні досліджуваної кількості підприємств на 90,0 % обумовлюється обраними факторами. Змінність значень результативного показника у біля отриманої лінії регресії складає 10 %, відповідно, це частка неврахованих факторів в отриманій економетричній моделі.

Використовуючи критерій Фішера для перевірки значимості отриманої моделі, робимо висновок, що з ймовірністю 98 % отримане рівняння множинної регресії є значущим і адекватно описує зв'язок валового прибутку на 1 гектар с/г угідь у землекористуванні із обраними факторами, оскільки $F_t(20,57) > F_{\text{крит}}(6,45)$.

Надамо оцінку отриманому рівнянню за t -критерієм Стюдента та виявимо, чи всі параметри рівняння регресії можна вважати статистично значущими. Розрахований показник $t_{\text{крит}}$ за наявності рівня значущості 0,02 дорівнює 3,00. Значення t -критерієв Стюдента для факторів x_1 , x_5 , x_6 дорівнюють 5,07, 3,15 та 5,45, відповідно, всі фактори, включені в модель, попадають в критичний інтервал $(-\infty; -3,00) \cup (+3,00; +\infty)$, саме тому вони є значущими з ймовірністю 98 %. Вільний член a_0 також є статистично значимою величиною.

Перевіримо отриману модель (3.9) на логічну адекватність, тобто відповідність отриманого рівняння економічному змісту валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні. З'ясуємо відповідність знаків у багатofакторній моделі між кожним з обраних факторів і показником, що обрано в якості результативного [82]. Додатні знаки при трьох факторах свідчать про наявність прямих зв'язків між всіма факторами і показником Y , що підтверджує, що за умови інших рівних умов зростання обсягів оборотних активів у розрахунку на 1 га с/г угідь у землекористуванні, чистих оборотних активів та коефіцієнту оборотності оборотних активів сприяють зростанню валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні. При зменшенні

використаних факторів показник, що обрано в якості результативного, буде реагувати відповідно.

Для розрахунку порівняної сили впливу кожного з обраних факторів на отриманий результат обчислимо часткові коефіцієнти еластичності, значення яких при фіксованих значеннях інших факторів висвітлять у відсоткових значеннях зміну результативної ознаки при зміні кожного з використаних факторів на 1% [77]. Розрахунок коефіцієнтів еластичності проводиться з використанням наступної формули:

$$E_i = a_i * \frac{\bar{x}_i}{\bar{y}},$$

(3.11)

де E_i - коефіцієнти еластичності;

\bar{x}_i - середнє значення і-го фактору;

\bar{y} - середнє значення результативної ознаки [127].

При збільшенні обсягів оборотних активів у розрахунку на 1 га с/г угідь у землекористуванні на 1 % обсяг валового прибутку на 1 га угідь у землекористуванні збільшиться на 0,58 %; при збільшенні обсягів чистих оборотних активів на 1 % обсяг валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні збільшиться на 0,51 %; при збільшенні значення коефіцієнту оборотності оборотних активів на 1 % обсяг валового прибутку на 1 гектар угідь у землекористуванні збільшиться на 1,03 %. На основі результатів кореляційно-регресійного аналізу доведено, що на зростання обсягів валового прибутку у розрахунку на 1 гектар с/г угідь у землекористуванні на підприємствах АПК України найбільший вплив серед обраних показників спричиняють показники оборотності оборотних активів.

Перевірка отриманої моделі на наявність мультиколінеарності висвітлила, що між усіма з досліджуваних пар факторних ознак відсутній тісний кореляційний зв'язок, саме тому отримана лінійна кореляційно-регресійна модель може розглядатися як основа для планування обсягів валового прибутку

у розрахунку на 1 гектар с/г угідь у землекористуванні задля визначення резервів їх збільшення [77].

Так, побудовано трифакторну лінійну модель залежності обсягів валового прибутку у розрахунку на 1 гектар с/г угідь у землекористуванні від основних факторів, пов'язаних з формуванням та використанням оборотних активів на підприємствах АПК України, яка надає можливість планувати обсяги валового прибутку у розрахунку на 1 гектар с/г угідь у землекористуванні задля визначення резервів їх збільшення.

Таким чином, розроблено механізм формування та використання оборотних активів на підприємствах АПК України, який узгоджує елементи, принципи, завдання, функції та поєднує шляхи прискорення оборотності структурних елементів оборотних активів на всіх стадіях операційного циклу: у процесі створення запасів, на стадії виробництва, на стадії обігу з урахуванням специфіки галузі, застосування яких, завдяки впровадженню принципів розумної економії і зниженню матеріаломісткості готової продукції, призведе до:

- зниження витрат на зберігання та транспортування запасів, зменшення витрат, пов'язаних із їх псуванням та розкраданням, недопущення зберігання наднормативних обсягів запасів та ситуацій призупинення або уповільнення господарського процесу у зв'язку із нестачею відповідних елементів оборотних активів шляхом підтримання оптимальних розмірів структурних елементів запасів оборотних активів на всіх стадіях господарського процесу та їх своєчасних коректувань із змінами макро- і мікросередовища;

- зниження потреби суб'єкта господарювання в зайвих обсягах залучених коштів та, відповідно, зменшення витрат підприємства на сплату процентів за використання кредитними коштами, максимальне скорочення обсягів дебіторської та кредиторської заборгованостей, недопущення несвоєчасних оплат за отримані матеріали та сировину, зниження загальних витрат на утримання оборотних активів завдяки прискоренню оборотності всіх

структурних елементів оборотних активів та, відповідно, вивільненню оборотних активів внаслідок зміни їх оборотності.

– підвищення прибутковості використання оборотних активів та зменшення загальної суми витрат завдяки впровадженню принципів розумної економії та зниженню матеріаломісткості готової продукції.

3.2. Механізм обліково-аналітичного забезпечення управління поточними активами підприємств

Процес адаптації до ринкових умов господарюючих систем виявив недостатню підприємницьку спроможність існуючих організаційно-економічних механізмів діяльності підприємств харчової галузі. Це підтверджується низькою рентабельністю господарської діяльності, високим рівнем матеріальних витрат в розрахунку на одиницю виготовленої продукції, великою часткою збиткових підприємств, нестачею оборотних активів, значною дебіторською заборгованістю, послабленням інвестиційної та інноваційної активності підприємств галузі, високим ризиком банкрутства, порівняно невисоким рівнем заробітної плати працівників і, в цілому, невідповідністю внутрішньої структурної побудови сучасним умовам.

В цій ситуації для суб'єктів господарювання особливої актуальності набувають питання пошуку нових підходів і методів внутрішніх структурних перетворень, які повинні бути спрямовані на раціоналізацію використання ресурсів окремими підрозділами, посилення мотивації до ефективної роботи на всіх ієрархічних рівнях підприємства, залучення трудових колективів до управління підрозділами, застосування ринкових механізмів у взаємовідносинах між структурними одиницями підприємств. Проблеми управління оборотними активами підприємств стають все більш актуальними. Особливого значення набувають проблеми створення таких механізмів управління фінансами підприємств, які б відповідали ринковим умовам господарювання та забезпечували достатній рівень платоспроможності,

ліквідності, прибутковості. У сучасних умовах для більшості вітчизняних підприємств типовим наслідком кризових явищ їхнього економічного розвитку стала гостра нестача необхідного обсягу оборотних активів, що істотно позначається на ефективності їхнього господарювання. Разом із цим низька забезпеченість виробничих підприємств оборотними активами супроводжується низьким рівнем їх використання.

Тому одним із найактуальніших завдань у напрямі забезпечення фінансової стійкості вітчизняних підприємств є суттєве вдосконалення механізму управління оборотними активами, так як існує ряд теоретичних і практичних проблем, які все ще залишаються невирішеними як на рівні економіки в цілому, так і на рівні підприємства, зокрема. Так, незважаючи на значну кількість публікацій, що освітлюють окремі аспекти проблем управління оборотними активами, дослідження цього процесу, його сутності, особливостей, факторів, що впливають на здійснення управління активами підприємства вимагають подальшої розробки.

Основну мету управління оборотними активами доцільно трактувати таким чином: забезпечення оптимальних обсягів усіх складових, які сприятимуть підвищенню економічної вигоди підприємства.

Функціонування підприємств в умовах ринку зумовлює трансформацію підходів до якості бухгалтерської інформації, необхідної для прийняття рішень управлінським персоналом. Це зумовлює необхідність удосконалення організації та методики бухгалтерського обліку та контролю поточних активів як основи інформаційного забезпечення управління заготівельною, виробничою та збутовою діяльністю.

На підприємствах оборотні активи відіграють значну роль, тому їх облік, збереження та раціональне використання в процесі виробництва має важливе значення у підвищенні ефективності господарської діяльності. Бухгалтерський облік поточних активів перебуває в центрі уваги всіх управлінських служб, що пов'язано з прагненням збільшити оборотність капіталу, вкладеного в оборотні активи, адже нераціональна організація бухгалтерського обліку їх руху може

призвести до необґрунтованих витрат. Обсяг і структура оборотних активів в значній мірі залежать від обсягу витрат на виробництво та швидкості руху матеріальних цінностей. [69]. Одним з важливих факторів ефективності процесу виробництва продукції є раціональне виробниче споживання активів, тому теоретичне дослідження економічної сутності категорії “оборотні активи” має важливе практичне значення. Зміна умов господарювання зумовлює необхідність уточнення сутності таких понять, як “оборотні активи”, “оборотні кошти” та “оборотний капітал”, з метою забезпечення ритмічності, злагодженості та ефективності діяльності підприємства. Відмітимо, що в публікаціях останніх років незначна увага приділена дослідженню економічної сутності понять “оборотний капітал”, “оборотні кошти” та “оборотні активи”, а зосереджено увагу на управлінському та контрольному аспектах.

У сучасній економічній літературі використовується досить велика кількість понять, які розрізняються методологічним підходом і серед яких можна виділити такі: «оборотні кошти», «оборотні активи», «оборотні засоби», «поточні активи», «оборотні фонди і фонди обігу» та «оборотний капітал». Багатьма економістами вони не розмежовуються і розглядаються як синоніми. Найчастіше оборотні активи підприємства визначаються як грошові ресурси або група мобільних активів підприємства, із періодом використання до одного року, які безпосередньо обслуговують операційну діяльність підприємства і внаслідок високого рівня ліквідності повинні забезпечувати його платоспроможність за поточними фінансовими зобов'язаннями. Виходячи з цього визначення, бачимо, що оборотні активи підприємства займають вагомe місце в системі управління та потребують значної уваги.

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє виділити чотири підходи економістів до трактування сутності оборотних активів (рис. 3.3).

Дослідження економічної сутності оборотних активів виявило наявність різних підходів науковців до трактування змісту поняття “оборотні активи”. Вважаємо за доцільне під оборотними активами розуміти грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені

для реалізації чи споживання протягом дванадцяти місяців з дати балансу або операційного циклу, якщо він більший за рік. У ході проведеного дослідження виявлено проблему відсутності чітко структурованої класифікації оборотних активів підприємства для раціональної організації і ведення бухгалтерського обліку.

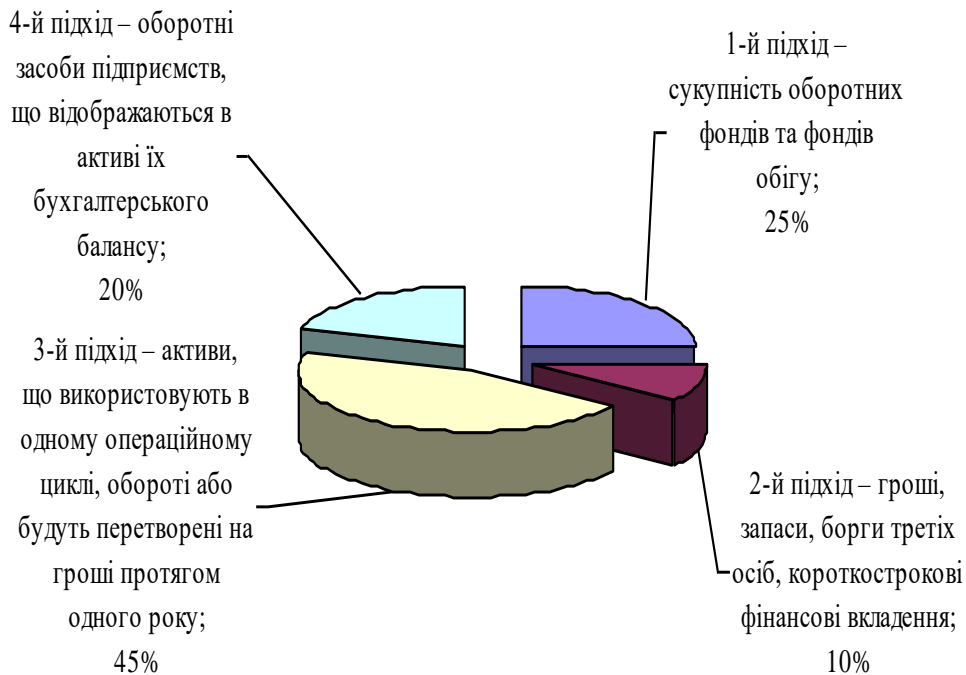

Рис. 3.3. Підходи науковців до трактування поняття «оборотні активи»

Від застосування науково побудованої класифікації оборотних активів та віднесення об'єктів до певної групи залежить послідовність ведення бухгалтерського обліку, рівень деталізації бухгалтерської інформації, що формує необхідну базу щодо групи чи певного об'єкта обліку для управління ними. Встановлено, що основними та достатніми для управління є чотири ознаки класифікації оборотних активів: за економічною природою; принципами організації; видами (елементами), передбаченими Планом рахунків; характером джерел формування. Використання інших ознак призведе до зростання непродуктивних витрат часу бухгалтерського персоналу в частині формування інформації і не сприятиме її корисності для керівного складу підприємства [138].

За результатами дослідження доведено, що практичне втілення прийнятих управлінських рішень залежить від достовірності сформованого інформаційного середовища щодо бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю оборотних активів на підприємствах. Контроль витрачання

оборотних активів необхідно організувати на всіх рівнях управління, у результаті чого він отримує певну ієрархію: нижній рівень – безпосередньо контроль за виробничими запасами, незавершеним виробництвом, готовою продукцією, який на великих підприємствах здійснюється бригадами, дільницями, групами; середній – до вище перерахованих об'єктів контролю належать грошові кошти, розрахунки з дебіторами та ін. (цехи, служби, відділи); вищий рівень – здійснюється контроль за всіма видами оборотних активів (керівники та заступники керівників).

Дієва система контролю є надійною передумовою сучасного удосконалення системи управління, ефективного використання матеріальних ресурсів. Для вдосконалення бухгалтерського обліку, забезпечення достовірності оформлених первинних документів, збереження цінностей і підвищення ефективності заходів, що здійснюються, використовується внутрішній контроль. Організаційне забезпечення пов'язане з упорядкуванням взаємовідносин між працівниками, функціональними органами контролю оборотних активів, тобто здійснюється розподіл контролюючих функцій (рис.3.4).

З урахуванням завдань внутрішнього контролю операцій з поточними активами запропоновано розподіл обов'язків між відділами й службами підприємства, що сприятиме забезпеченню керівників відповідними повними, достовірними та своєчасними даними з конкретними кваліфікованими рекомендаціями. Проблеми в отриманні оперативних даних, в частині обліку витрат виробництва та собівартості готової продукції, виникають через невиконання контрольних функцій бухгалтерами, тому важлива роль у здійсненні організації контролю за оборотними активами підприємства повинна належати функціональним відділам бухгалтерських служб.

При здійсненні бухгалтерського контролю окремих складових оборотних активів на підприємствах слід розробляти спеціальну програму перевірки із зазначенням повного переліку контролюємих робіт, завдань, а також відповідальних за їх здійснення виконавці.

Рис. 3.4. Напрями контролю оборотних активів на підприємствах

При складанні програми бухгалтерського контролю слід враховувати, що вона повинна бути обґрунтованою та гнучкою, тобто враховувати умови роботи об'єкта, що контролюється, тенденції його розвитку, цілі контролю та витрати часу на його проведення. При визначенні планових витрат часу на проведення контролю необхідно враховувати такі фактори, як обсяг документообороту, ступінь автоматизації обробки облікової інформації; спосіб перевірки об'єкта (суцільний чи вибірковий); період, що підлягатиме перевірці.

При плануванні бухгалтерського контролю слід дотримуватися принципу гнучкості, оскільки за наявності ймовірнісних подій програма може уточнюватися або доповнюватися, виходячи із конкретних обставин [137].

У працях українських вчених висвітлено ряд питань організації та впровадження внутрішнього контролю на вітчизняних підприємствах. Так,

досліджено організаційно-методичні підходи щодо контролю дебіторської заборгованості на підприємствах, теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми впровадження внутрішнього аудиту дебіторської заборгованостей торговельних підприємств. Проте проблеми побудови надійної системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості промислових підприємств, особливо підприємств харчової промисловості, ще недостатньо розкриті. Незначний обсяг методичних та практичних розробок цього напрямку контролю разом із проблемами дотримання фінансової дисципліни суб'єктами господарювання є причиною незадовільного стану розрахунків з контрагентами, що в свою чергу призводить до викривлення інформації про фінансовий стан підприємств та знижує ефективність прийнятих управлінських рішень.

Проведене дослідження дало можливість визначити наступні етапи внутрішнього контролю витрачання оборотних активів: перевірка організації обліку матеріальних цінностей; інвентаризація незавершеного виробництва; контроль витрачання матеріальних цінностей зі складів та перевірка дотримання лімітів при видачі цінностей; загальної оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів; перевірка стану приймально-здавальних документів; з'ясування наявності норм витрачання матеріальних цінностей та перевірка їх дотримання; використання матеріальних цінностей на виробництві та контроль за раціональним використанням матеріалів; контроль за втратою матеріальних цінностей, зумовленою крадіжками працівниками підприємства, виявлення застарілих матеріалів; контролю за використанням матеріалів у допоміжних цехах; контроль реалізації матеріальних цінностей на сторону та витрачання на соціально-культурні заходи [138].

Узагальнення, порівняльний аналіз та систематизація поглядів вітчизняних і зарубіжних авторів на класифікацію оборотних активів дозволили встановити розгалуженість класифікаційних ознак, що нівелює їх практичне значення. З урахуванням сутності оборотних активів встановлено, що основними та достатніми для використання у практиці облікової роботи є

чотири їх ознаки класифікації: за економічною природою; принципами організації; видами (елементами); характером джерел формування. Виділення наведених класифікаційних ознак є теоретично обґрунтованим і сприяє використанню розробленої класифікації оборотних активів у практичній діяльності підприємств.

З урахуванням визначених завдань внутрішнього контролю запропоновано розподіл обов'язків контролю за операціями з оборотними активами між відділами і службами підприємства, що сприятиме забезпеченню керівників відповідними повними, достовірними та своєчасними даними з конкретними кваліфікованими рекомендаціями. Розроблена методика внутрішнього контролю витрачання оборотних активів передбачає виконання наступних дій: перевірку організації обліку матеріальних цінностей; інвентаризацію незавершеного виробництва; контроль витрачання матеріальних цінностей зі складів та перевірку дотримання лімітів при видачі цінностей; загальну оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів; перевірку стану приймально-здавальних документів; з'ясування наявності норм витрачання матеріальних цінностей та перевірку їх дотримання; контроль за раціональним використанням матеріалів; контроль за втратою матеріальних цінностей.

Дебіторська заборгованість по розрахунках з покупцями, замовниками та іншими дебіторами складає суттєву частку поточних активів підприємства – в деяких галузях до 40-50%, а це означає, що точність цих показників необхідна для забезпечення достовірності фінансової звітності в цілому [118]. Одним із найважливіших чинників фінансової стабільності підприємства є стан дебіторської заборгованості, що виникає в ході здійснення економічних взаємовідносин з іншими суб'єктами господарювання. Тому важливо проводити постійний контроль дійсного стану дебіторської заборгованості з метою забезпечення мінімальних гарантій для користувачів фінансової звітності відносно достовірності, реальності, повноти і законності приведеної про неї інформації.

Дослідження теоретичних та практичних основ системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах показали наступне:

1) на більшості підприємств відсутні структурні підрозділи, відділи внутрішнього контролю (аудиту), до основних завдань яких входило б здійснення контролю за проблемною дебіторською заборгованістю в динаміці;

2) доцільність розробки пакету робочих документів контролера для організації ефективного процесу контролю дебіторської заборгованості, який повинен відповідати об'єктивним умовам функціонування та специфіки діяльності підприємства, а також сприяти отриманню усієї необхідної достовірної інформація про стан об'єкта та зіставленню її зі стратегічними показниками;

3) відсутність у сучасних умовах господарювання ефективної методики аналізу дебіторської заборгованості в системі оперативних інформаційних даних. Загальна криза неплатежів, характерна для сучасної української економіки, змушує брати під сумнів об'єктивність, своєчасність й корисність результатів аналізу. За вітчизняними методиками неможливо однозначно оцінити стан дебіторської заборгованості, а також ступінь його впливу на фінансово-господарський стан підприємств;

4) несвоєчасність погашення дебіторської заборгованості (рефінансування). Сучасні підприємства дуже невпевнено використовують основні форми рефінансування – облік векселів, факторинг, форфейтинг, тощо, які могли б істотно прискорити трансформацію дебіторської заборгованості у грошові кошти.

Для повного розуміння сучасного стану і розмірів розрахунків з покупцями, замовниками та іншими дебіторами необхідно проаналізувати структуру оборотного капіталу промислового підприємства та визначити, яка його частина приходить на дебіторську заборгованість. У науковій літературі рекомендована питома вага дебіторської заборгованості у вартості оборотних

активів прийнята на рівні 40%. За період з 2012 року по 2014 рік питома вага заборгованості дебіторів коливалася в діапазоні від 58,8% до 64% [118].

Це свідчить про значне вилучення коштів із обороту підприємства з одного боку за рахунок збільшення величини заборгованості покупців та замовників, а з іншого – за рахунок необхідності погашення зобов'язань перед бюджетом за нарахованими податками у той час, як безпосередній розрахунок з дебіторами ще не відбувся. Враховуючи високі темпи інфляції, що характеризують сучасну економіку України, іммобілізація значної частини коштів підприємства у дебіторській заборгованості не тільки сповільнює фінансовий цикл підприємства, але є і вкрай не вигідною.

Проаналізований стан дебіторської заборгованості, широке та ефективне впровадження внутрішнього контролю є необхідною передумовою успішного функціонування підприємств.

Організація дієвої системи управління та внутрішньогосподарського контролю повинна ґрунтуватися на своєчасності повідомлення про відхилення, відповідальності, збалансованості, інтеграції, постійності, комплексності, розподілу обов'язків. Метою внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами є встановлення повноти, достовірності та своєчасності відображення даних в первинних документах підприємства, облікових регістрах і звітності. По-перше, контроль передбачає здійснення перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати платежів; контроль за виконанням договірних відносин; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень. По-друге, встановлення найбільш комфортного для підприємства співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованістю, важливо для прискорення оборотності цих двох показників. Вважається, що сприятливою є ситуація, коли період обороту дебіторської заборгованості підприємства менший, ніж період обороту кредиторської, оскільки за таких умов підприємство може погасити свої зобов'язання за рахунок коштів, що надходять від дебіторів [36].

В подальшому необхідно систематично проводити інвентаризацію заборгованості шляхом перевірки первинних документів, які є основою для проведення розрахунків та відображення операцій в обліку, а також шляхом звірки залишків з контрагентами. Особливу увагу слід звернути на те, що кожна операція повинна бути санкціонованою та законною. Дані контрольні процедури дозволяють розподілити дебіторську заборгованість залежно від строків її погашення на нормальну, прострочену та безнадійну. У свою чергу, отримані відомості дають можливість вжити заходи стосовно простроченої заборгованості, а саме, враховуючи вимоги законодавства та договорів, можна розпочати претензійну роботу, застосувати економічні санкції (нарахування штрафів, пені, неустойки) та інші. Доцільним буде також з'ясувати, хто несе відповідальність за своєчасність розрахунків з дебіторами, та з'ясувати причини порушення строків надходження коштів.

Однак, як показали дослідження, навіть на великих підприємствах найчастіше відсутні спеціальні служби внутрішнього контролю (аудиту), що дало б змогу запропонувати комплекс заходів, направлених на створення, постійне впорядкування та удосконалення системи внутрішнього контролю з метою забезпечення інформацією керівництво про стан розрахунків для прийняття ефективних управлінських рішень та складання звітності. Вважаємо, на українських підприємствах необхідно створення таких служб, відділів чи хоча б секторів (наприклад у складі фінансової служби чи бухгалтерії) для здійснення запропонованих заходів (Додаток І).

Аналіз ситуації на підприємствах України свідчить про необхідність широкого впровадження дієвого внутрішньогосподарського контролю за розрахунками з дебіторами, що забезпечить управлінський персонал достовірною, вчасною, максимально повною інформацією про стан, структуру та динаміку відносин з контрагентами і допоможе правильно визначити основні напрямки діяльності та завдання, які постають перед суб'єктом господарювання.

Першочерговими завданнями при здійсненні внутрішнього контролю дебіторської заборгованості є:

- необхідність введення структурних підрозділів, які будуть здійснювати контроль за складом та структурою дебіторської заборгованості, строками її погашення;
- моніторинг і діагностика причин виникнення заборгованостей та прорахування їх наслідків;
- розробка дієвої методики аналізу розрахунків з покупцями, замовниками, іншими дебіторами та розробка робочих документів контролера;
- активне використання основних форм рефінансування: факторинг, облік векселів, форфейтинг, тощо; які прискорять трансформацію дебіторської заборгованості у грошові кошти.

Отже, правильно організований внутрішній контроль за своєчасністю, повнотою й юридичною обґрунтованістю розрахунків з дебіторами – запорука успішного розвитку, стабільності та стійкості вітчизняних підприємств в умовах сучасного бізнес-середовища. Запропонована система внутрішнього контролю стане ефективною запорукою подальшого управління дебіторської заборгованості. У зв'язку з цим нами запропоновано алгоритм управління дебіторською заборгованістю харчових підприємств, який передбачає застосування комплексних заходів оперативного і стратегічного напрямлення, застосування яких здатне подолати ризик неплатежів по дебіторській заборгованості підприємств (Додаток К).

Отже, механізм управління дебіторською заборгованістю доцільно формувати в розрізі кредитної політики та інкасації дебіторської заборгованості, оскільки основна мета управління дебіторською заборгованістю поєднує у собі дві діаметрально протилежні, але взаємопов'язані системи завдань: маркетингові та фінансово-управлінські.

Оборотний капітал суб'єктів господарювання є складною економічною категорією, в якій переплітаються безліч теоретичних і практичних питань. Серед них досить важливим є організація ефективного управління оборотним

капіталом промислових підприємств, що пов'язане із його формуванням, розподілом та використанням та у великій мірі впливає на показники фінансово – господарської діяльності. Тому в сучасних умовах господарювання велике значення і особливу актуальність мають питання розробки напрямів ефективного управління оборотним капіталом промислових підприємств. Значний внесок у розробку проблем управління оборотним капіталом внесли економісти А. И. Алтухов, С. Б. Барнгольц, А. М. Бирман, О. В. Єфімова, В. В. Ковальов, М. Н. Крейнина, Н. Н. Пилипенко, В. Л. Перламутрів, К. А. Раицкий, Л. А. Ротштейн, Р. С. Сайфулин, А. Д. Шеремет, А. А. Шутьков і ін.

Незважаючи на наявність значного числа глибоких і докладних праць вітчизняних і закордонних економістів із проблем теорії і практики управління, ступінь їхньої наукової розробки не можна визнати вичерпною. Розвиток ринкових відносин, науково-технічний прогрес обумовлюють виникнення нових і трансформацію існуючих проблем, що вимагають дослідження. Формування стратегічного підходу до управління оборотним капіталом є одним з важливих аспектів, який повинен ґрунтуватися на прогнозуванні економічних показників, як в цілому підприємства, так і окремих процесів. Це може бути досягнуто за рахунок наявності адекватної моделі управління оборотним капіталом, яка дозволяє визначити і дослідити ряд стратегічних альтернатив при виборі управлінського рішення.

Оборотний капітал (оборотні кошти) підприємства, беручи участь у процесі виробництва та реалізації продукції, здійснює безперервний кругообіг, при цьому кошти переходять зі сфери обігу до сфери виробництва і повертаються, набуваючи послідовно форми засобів обігу і оборотних виробничих засобів (рис. 3.5).

Комплексний підхід до аналізу оборотних коштів визначається необхідністю вивчення всіх їхніх складових частин і властивостей на всіх етапах кругообігу капіталу.

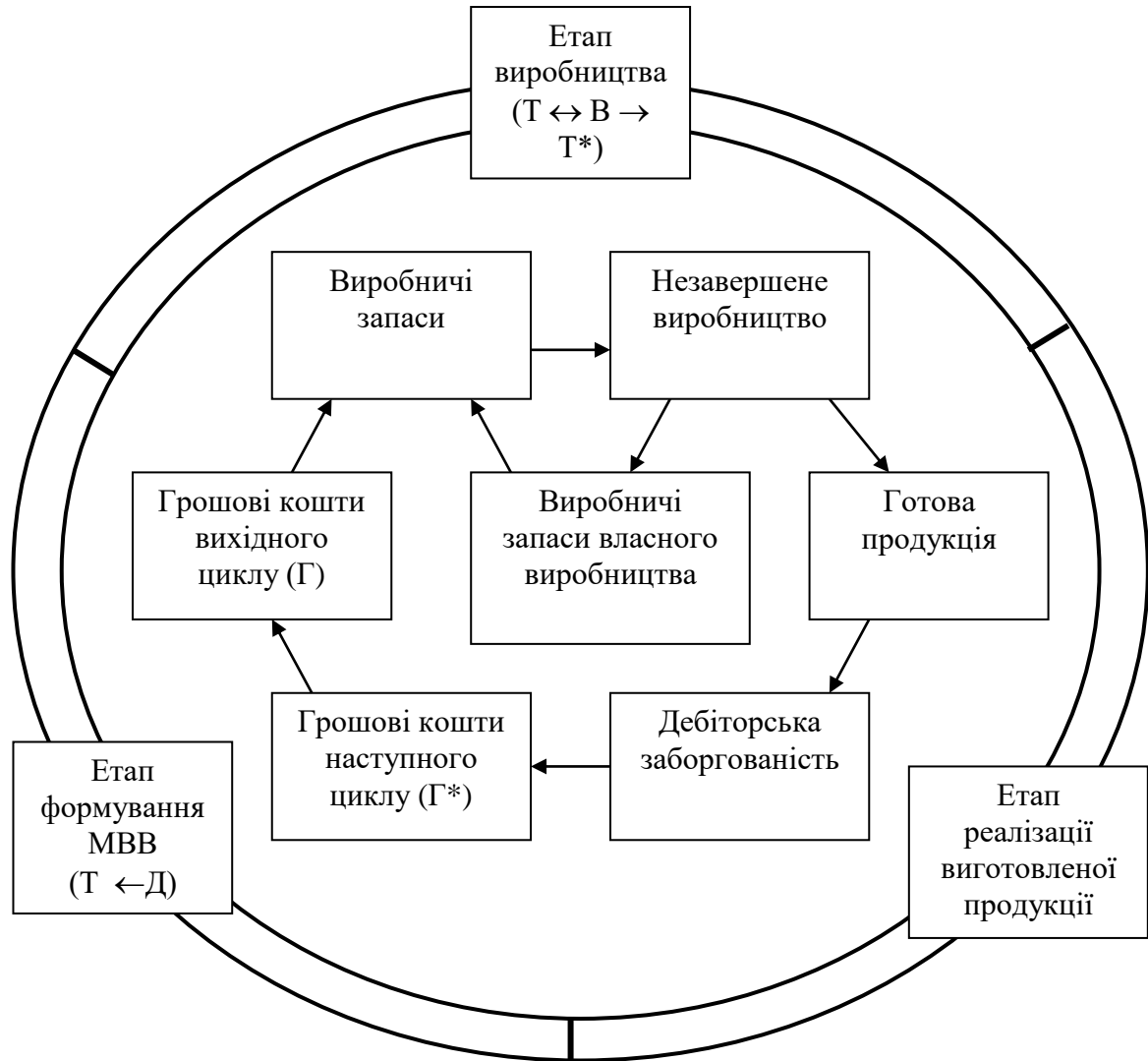

Рис. 3.5. Схема кругообігу оборотного капіталу

Особливе місце в системі аналізу оборотних коштів підприємства займають вивчення їхнього поточного стану а також показників інтенсивності й ефективності використання і моделювання циклу обігу коштів. Цей підхід припускає аналіз факторів обертання запасів, що впливають на зміну періоду, оптимізація витрат при виготовленні продукції, періоду обороту (інкасації) дебіторської заборгованості, періоду обороту (відстрочки) кредиторської заборгованості, фінансового циклу.

Визначення такої мети пов'язане з двома основними фактами. По-перше, швидка зміна зовнішнього середовища обумовлює прийняття рішень щодо

обсягів всіх складових оборотних активів та пропорції між ними, які повинні забезпечувати безперервність діяльності підприємства та забезпечувати достатній рівень його ліквідності, платоспроможності. По-друге, управління оборотними активами має спрямовуватися на забезпечення потенційної можливості отримання підприємством грошових надходжень від використання кожної їхньої складової [69].

Управління оборотними активами також є пріоритетним і в загальній системі управління фінансами. Визначення обсягу і структури оборотних активів, джерел їх покриття і співвідношення між ними, достатнього для забезпечення довгострокової виробничої і ефективної фінансової діяльності підприємства є цільовою установкою політики управління оборотним капіталом на кожному з етапів кругообігу капіталу. Політика управління оборотним капіталом повинна забезпечити пошук компромісу між ризиком втрати ліквідності і ефективністю роботи, що зводиться до вирішення таких двох важливих задач, як забезпечення платоспроможності та прийняттого обсягу, структури і рентабельності активів.

При управлінні поточними активами слід використовувати системний підхід, якій би враховував зовнішні і внутрішні фактори впливу на обсяг і структуру оборотних активів на етапах кругообігу капіталу. Етапи прийняття рішень при управлінні оборотними коштами промислового підприємства на основі системного підходу зображено на рис. 3.6.

На першому етапі проводиться аналіз існуючого обсягу оборотних активів за допомогою основних показників, що характеризують ефективність їх використання, виявляється залежність впливу елементів оборотних коштів один на одного і визначаються напрями управлінських рішень. На другому етапі визначається цільовий обсяг і значення структурних складових оборотних коштів в їх загальній сумі і за окремими видами, необхідні для безперебійної роботи підприємства, своєчасного покриття зобов'язань, для чого можна використовувати ряд моделей. При цьому необхідно визначити джерела покриття, формуючі оборотні кошти, які повинні залучатися з урахуванням їх

прийнятного співвідношення на економічно обґрунтованих умовах.

Рис. 3.6. Етапи прийняття рішень при управлінні оборотними активами на основі системного підходу

Побудова ефективних систем контролю на четвертому етапі прийняття рішень формується в рамках загальної системи контролю на підприємстві і передбачає скорочення зайвих обсягів або поповнення нестачі грошових коштів і запасів, маневрування дебіторською заборгованістю [138].

Таким чином, в рамках системного підходу на основі такого аналізу робиться висновок про ефективність використання оборотних активів, а також виявляється взаємозалежність їх елементів один від одного і визначаються напрями управлінських рішень щодо вдосконалення процесу управління даним видом ресурсу. Грамотне управління даним процесом має принципове значення для підсумків поточної діяльності підприємства і економіки регіону в цілому.

Традиційно управління оборотними активами проводиться за двома плановими напрямками: формування необхідного рівня окремих видів оборотних активів і визначення їх суми в цілому та формування структури джерел фінансування цих активів. Кожен з цих етапів на підприємстві передбачає обґрунтування прийнятих обсягів оборотних активів, кожної їхньої складової та найраціональнішої стратегії їх фінансування. В економічній літературі виділяються в основному чотири підходи до фінансування оборотних активів: ідеальний, агресивний, консервативний, компромісний [137]. Характеристика підходів до фінансування оборотних активів наведена в табл. 3.2.

В умовах кризи при виборі моделі стратегії фінансування підприємства почали приділяти більше уваги науковому обґрунтуванню вибору довгострокових або короткострокових джерел фінансування постійної або змінної частини оборотних активів та визначенню величини чистих оборотних активів з урахуванням особливості виробничого процесу підприємства його ринкової стратегії тощо.

Важливим напрямом удосконалення функціонування оборотного капіталу та підвищення ефективності управління ним в умовах трансформації економіки України є комплекс заходів, пов'язаних з підвищенням наукового рівня нормування і планування оборотного капіталу. У даному напрямку нами запропонована функціональна модель управління оборотним капіталом підприємства, яка сприятиме оптимізації фінансових потоків та підвищенню ефективності функціонування підприємства в цілому. Базовими складовими моделі є організаційна, функціональна, процесна, інформаційна, функції. Кожна з них відповідає певній стадії виробничого циклу та доповнює іншу. Для підвищення ефективності функціонування сформованої моделі управління оборотним капіталом необхідно враховувати вплив на неї елементів організаційної складової.

Характеристика підходів до фінансування оборотних активів

Підходи до фінансування оборотних активів		Сутність	Ступінь ризикованості	Вплив на обсяги оборотних активів	Використання
	Ідеальний	1. Довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних активів. 2. Оборотні активи дорівнюють поточним зобов'язанням. 3. Чисті оборотні активи дорівнюють нулю.	Найбільш ризикована з позиції ліквідності	Характеризується постійними обсягами запасів, грошових коштів, поточних фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості	На практиці майже не зустрічається
	Агресивний	1. Довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних активів та постійної частини оборотних активів. 2. Чисті оборотні активи дорівнюють постійній частині оборотних активів.	Досить ризикована з позиції ліквідності та має високий ризик порушення безперервного виробництва	Характеризується створенням лише мінімально необхідних обсягів запасів, грошових коштів, проведенням жорсткої кредитної політики, а тому призводить до фінансових витрат через зниження обсягів реалізації	Зустрічається рідко
	Консервативний	1. Довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних та оборотних активів. 2. Чисті оборотні активи дорівнюють оборотним активам.	Відсутній ризик втрати ліквідності та майже не має ризику порушення безперервного виробництва	Характеризується створенням значних резервів запасів, грошових коштів, проведенням ліберальної кредитної політики, а тому знижує ефективність використання оборотних активів	Носить штучний характер
	Компромісний	1. Довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних активів, постійної частини оборотних активів та приблизно половини змінної частини оборотних активів. 2. Чисті оборотні активи дорівнюють сумі постійної частини оборотних активів та половині змінної частини оборотних активів.	Низький рівень втрати ліквідності та має низький ризик порушення безперервного виробництва	Характеризується тим, що в окремі періоди підприємство може мати надлишкові обсяги запасів, грошових коштів.	Зустрічається часто

Забезпечення ефективності всіх сфер діяльності підприємства прямо або опосередковано пов'язане із забезпеченням належного обсягу оборотних активів, високопродуктивного їх використання, росту їхньої прибутковості. Як відомо, обсяг оборотних активів підприємства прямо залежить від обсягу господарської діяльності. Обслуговуючи цю діяльність, оборотні активи визначають основу змінної частини поточних витрат підприємства.

У той же час тривалість окремих стадій виробничо–комерційного циклу (яка суттєво відрізняється на підприємствах різних галузей і підгалузей економіки) в сукупності з обсягом господарської діяльності визначають необхідні розміри окремих видів оборотних активів. Урахування цих двох основних факторів є першочерговою умовою оптимізації обсягу і складу оборотних активів, що використовуються.

Підготовка кожного управлінського рішення в сфері формування достатнього обсягу і необхідного складу активів, їхнього використання в операційному або інвестиційному процесі повинна враховувати альтернативні можливості дій. При наявності альтернативних проектів управлінських рішень у цій області їхній вибір для реалізації повинен бути заснований на системі критеріїв, що визначають фінансову ідеологію, фінансову стратегію або конкретну фінансову політику підприємства в сфері функціональних систем керування. Система таких критеріїв в області управління активами встановлюється самим підприємством.

Як і будь-який інвестований капітал оборотні активи повинні приносити підприємству прибуток. Цей прибуток забезпечується шляхом обслуговування оборотними активами усієї господарської діяльності підприємства, тобто опосередковується загальними результатами цієї діяльності. Крім того, приріст прибутку підприємства прямо генерується шляхом прискорення обертання оборотних активів. Разом з тим, окремі види оборотних активів можуть приносити підприємству і прямий прибуток у формі відсотків і дивідендів в процесі їх використання. Хоч усі види оборотних активів в тому чи іншому ступені є ліквідними, загальний рівень їх ліквідності повинен забезпечувати необхідний рівень платоспроможності підприємства по поточних фінансових зобов'язаннях. З цією метою з урахуванням обсягу і графіка платіжного обороту підприємства повинна бути визначена частка оборотних активів в високоліквідній формі (тобто у формі прямих засобів платежу і їх резервів у формі короткострокових фінансових вкладень).

Таким чином, кожна організаційна складова повинна бути взаємоузгоджена з загальною комплексною стратегією, обґрунтованою, мати зв'язок з контрольними постулатами, а також забезпечувати розробку взаємозалежних рішень, кожне з яких здійснює свій внесок у загальну результативність діяльності підприємства.

При розгляді процесної складової сформованої системи, варто звернути увагу на управління елементами оборотного капіталу, які можна поділити на три основні групи кожна з яких, маючи свою специфіку й інструментарій, поєднана з іншими взаємним впливом на кінцевий результат обороту, а саме :

- управління грошовими коштами. Найважливішим моментом управління грошовими коштами є розрахунок мінімально необхідної суми грошових активів. Його пропонується будувати на плануванні грошового потоку за поточними господарськими операціями і обсягом витрачання активів по них в майбутньому періоді. При розрахунку мінімального, максимального і середнього залишку грошових коштів рекомендується використовувати класичну модель Баумоля і Міллера–Орра, якими частіше всього нехтують підприємства.

- управління запасами. Це функціональна діяльність, мета якої – довести загальну суму щорічних витрат на утримання запасів до мінімуму за умови задовільного обслуговування клієнтів. Згідно з іншим визначенням, управління запасами – це забезпечення і підтримування оптимальної кількості і типів фізичних ресурсів, необхідних для реалізації стратегічного плану організації. Важливість управління запасами пояснюється, насамперед, тим, що виробництво – це потік матеріальних ресурсів через процес, який змінює форму цих матеріалів, перетворюючи їх у готову продукцію. В останні роки власники підприємств освідомили важливість даного питання. На практиці вони використовують модель Уїлсона, що дозволяє мінімізувати витрати з обслуговування запасів і контролю системи, що припускає розділення запасів на категорії, виходячи з їх вартості, обсягу і частоти витрачання, прогнозують інфляційні витрати на формування запасів та інфляційного прибутку,

приділяють значну увагу управлінню витратами зберігання, складування, утилізації невикористаних запасів, напівфабрикатів та тому подібне [75].

Створення та зберігання запасів потребують значних витрат, і щорічна їх сума перевищує чверть вартості самих запасів. Тому важливо керувати запасами, щоб зазначені витрати були мінімальними і щоб забезпечувався той рівень обслуговування та задоволення запитів клієнтів, до якого прагне підприємство.

- управління дебіторською заборгованістю. Одним з найважливіших питань управління оборотним капіталом є оцінка реального стану дебіторської заборгованості, тобто оцінка вірогідності безнадійних боргів, яка ведеться окремо по групах дебіторської заборгованості. При управлінні дебіторською заборгованістю необхідно контролювати стан розрахунків з покупцями за простроченою заборгованістю; орієнтуватися на більше число покупців, щоб понизити ризик несплати одним або декількома крупними покупцями; стежити за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості; надавати знижки при достроковій оплаті.

Розглядаючи ситуаційну складову системи, варто звернути увагу на те, що загальна швидкість руху капіталу є прямо пропорційною швидкості їхнього руху на окремих стадіях. Тому на першій стадії виробництва необхідно оцінювати та управляти кредиторською заборгованістю, оскільки від її динаміки залежить потреба в оборотному капіталі. На наступній стадії варто управляти виробничими витратами. Кожній стадії притаманний певний бізнес-процес, визначивши який, можливо більш детально управляти всіма елементами оборотного капіталу, що підвищує ефективність функціонування підприємства в цілому.

Для ефективного функціонування наведеної моделі управління оборотним капіталом підприємства необхідно детально дослідити всі елементи управління та сферу їх обігу. Чітко окреслені стадії технологічного циклу дозволять відокремити бізнес процеси підприємства на кожній з них. Це дасть можливість визначити елементи правління у функціональній складовій, а саме

методи мотивації, способи контролю та організації. При розгляді інформаційної складової варто звернути увагу на забезпечення підприємства та його структурних підрозділів відповідною інформацією. Порядок забезпечення процесу управління необхідною інформацією має базуватися, по-перше, на вимогах зовнішнього законодавства (на рівні держави), по-друге, на вимогах внутрішніх положень та інструкцій (на рівні підприємств).

Зовнішня нормативна інформація дозволить з'ясувати вимоги щодо оформлення господарських договорів, виконання господарських зобов'язань, особливостей відображення запасів, дебіторської заборгованості, поточних фінансових інвестицій, грошових коштів в бухгалтерському фінансовому обліку, правил та норм зберігання, пакування, перевезення виробничих запасів і запасів готової продукції, порядку проведення інвентаризації та утилізації.

Внутрішня нормативна інформація забезпечить регулювання процесів управління дебіторською заборгованістю, грошовими коштами, поточними інвестиціями, запасами в межах діяльності підприємства. Для підвищення ефективності управління оборотними активами внутрішня нормативна інформація повинна обґрунтовуватися шляхом розробки на підприємстві визначених положень, які мають включати основні характеристики процесів управління дебіторською заборгованістю, грошовими коштами, поточними фінансовими інвестиціями, запасами та базуватись на відповідних методиках [137].

При розгляді функціональної складової варто звернути увагу на таку функцію як контроль, який, потрібно розглядати не як завершальний етап управління, а як проміжний, як такий, який повинен бути присутнім на кожній стадії виробничого циклу та безпосередньо пов'язаний з всіма іншими складовими.

Заслугує уваги також і мотивація персоналу до ефективного використання оборотного капіталу. Впровадження системи стимулювання персоналу дозволяє суб'єктам господарювання знайти ще нереалізовані підвищення ефективності як виробничої, так і фінансової діяльності. Система

стимулювання розробляється з метою підвищення продуктивності праці, але не розглядається питання впровадження на підприємстві системи мотивації в процесі формування та використання оборотного капіталу з урахуванням специфіки кожної організації. Таким чином на промисловому підприємстві може бути впроваджена система стимулювання працівників з метою дотримання запасів сировини і матеріалів, незавершеного виробництва і готової продукції на оптимальному рівні.

Систематизація різних проявів сутності оборотного капіталу в управлінському аспекті дозволила зробити висновок, що він виступає системним об'єктом, якому притаманні всі властивості системи: складність, цілісність, структурність, динамічність, ієрархічність. На цій основі можна уточнити формулювання даного поняття як інвестованої в підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку частини фінансово-кредитних ресурсів, авансованих в обслуговування одного виробничо-комерційного циклу і матеріалізованих в оборотних активах [136].

Взявши за основу загальноприйнятту структуру системи управління підприємством і модифікувавши її відповідно до особливостей досліджуваного об'єкта, можна уявити схему, яка відображатиме взаємозв'язок формування та використання оборотних коштів з фінансовими результатами діяльності (рис. 3.7).

У ринкових умовах процес управління оборотним капіталом не може бути ефективним без формування підприємствами самостійної політики по даному напрямку менеджменту. Оборотний капітал як системний об'єкт слід розглядати переважно у фінансово-економічному аспекті, на відміну від його окремих елементів (оборотних активів та їх джерел), досліджуваних також з організаційної, виробничо-технологічної та обліково-аналітичної сторін.

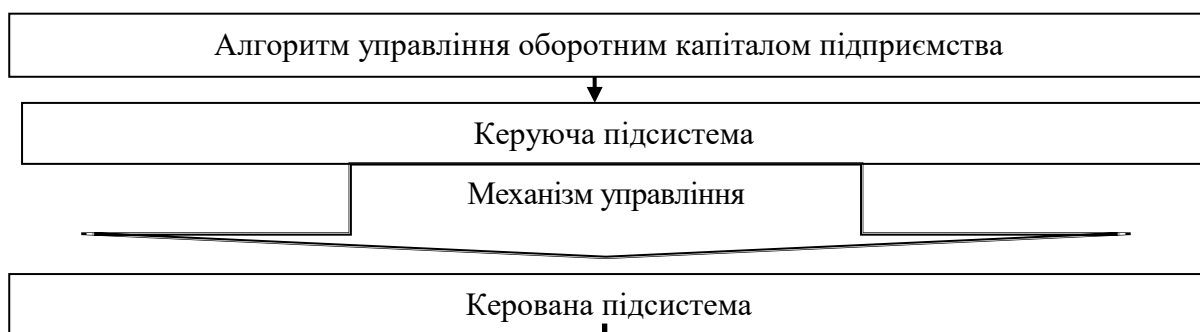

Рис. 3.7. Модифікована система управління оборотним капіталом

Тому вплив на оборотний капітал з позиції організації виробництва, маркетингу, матеріально-технічного постачання і бухгалтерського обліку спрямований, в основному, на управління конкретними видами оборотних активів або поточних пасивів. Це дозволяє зробити висновок, що політика управління оборотним капіталом, що забезпечує взаємозв'язок і узгоджене управління системним об'єктом в цілому і його складовими елементами - оборотними активами та їх джерелами.

Проведене дослідження дає можливість запропонувати визначення політики управління оборотним капіталом як концептуальної єдності системно узгоджених стратегічних і тактичних цілей, методів та інструментів їх

досягнення, а також науково розроблених принципів формування та використання оборотного капіталу. Такий підхід акцентує увагу на виявленні взаємозв'язку і субординації всіх її ланок. Економічний зміст політики проявляється у виділених функціях: координуючій, контрольній та оціночній. Вони властиві будь-якому типу політики, формуючому величину і структуру оборотного капіталу: агресивному (орієнтованому на високі ефективність і ризик), консервативному (низько ризикованому, але недостатньо ефективному) і помірному (поєднує помірний ризик і досить високу ефективність).

У цілісному вигляді, підприємствами політика управління оборотним капіталом в даний час, як правило, не розробляється. Дослідження розрізнених фрагментів політики управління оборотними активами дає можливість виявити її специфічні особливості для промисловості. Вони обумовлені характером руху оборотних активів, що відображає постійну або тимчасову участь капіталу в кругообігу вартості. Це положення слід врахувати при обґрунтуванні доцільності використання в політиці управління оборотним капіталом специфічної класифікації оборотних активів і необхідність формування нормативного рівня власного оборотного капіталу в підвищених, порівняно з іншими галузями економіки, розмірах.

3.3. Система електронного адміністрування розрахункових операцій на підприємстві

Сучасні економічні умови вимагають від підприємств ефективного застосування системи електронного адміністрування розрахункових операцій на підприємстві, електронних сервісів, інструментів управління грошовими потоками. Незважаючи на досягнутий прогрес у галузі автоматизації бухгалтерського обліку, інформацію, яку можна отримати зі звітних документів, недостатньо для обґрунтованого ухвалення рішень з оперативного управління підприємством. З метою успішного функціонування торговельно-виробничого підприємства, підвищення рівня рентабельності та ліквідності,

збереження та збагачення грошових засобів, необхідний налагоджений механізм розрахункових операцій між клієнтом та постачальником, або між клієнтом та покупцем. А саме відносини між покупцем та постачальником та їх електронне адміністрування є основою торговельної діяльності. Тому метою дослідження є система електронного адміністрування розрахункових операцій, як ефективний інструмент системи управління підприємством. Разом з тим у наукових працях не достатньо уваги приділяється особливостям здійснення процедур стосовно розрахунків електронними грошима, що є особливо актуальним завданням в сучасних умовах господарювання. Посилилася увага до контролю за операціями із використанням електронних грошей та електронної комерції і на державному рівні.

Закон України № 675-VIII від 03.09.2015 «Про електронну комерцію» [64] визначає організаційно-правові основи діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок здійснення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем і визначає права та обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції.

Електронну комерцію та електронні розрахунки пропонується визначити як сукупність всіх операцій між підприємством і всіма контрагентами, здійснених за допомогою інформаційних технологій з метою автоматизації бізнес-процесів для оптимізації витрат і збільшення економічної ефективності бізнесу. Електронна комерція охоплює відносини управління персоналом; оформлення, виконання та оплати замовлень; співпрацю з постачальниками, фінансовими установами, державними та місцевими органами влади.

Перехід до системи електронного адміністрування розрахункових операцій, електронних платежів вигідний усім. Наприклад, коли великий мережевий магазин переходить на електронну комерцію, угоди стають більш прозорими, постачальники отримують можливість простежувати замовлення у всіх деталях, автоматично формуються накладні, залишки на складі, інформація надається зручно і оперативно. Основні витрати при переході до електронних платежів припадають на підготовку регламентів і відрахувань провайдеру.

Важливий ще й такий аспект, як реалізація електронного діловодства відповідно до вітчизняних стандартів. Багатьом організаціям обов'язково доведеться вирішувати цю задачу, оскільки кількість транзакцій зростає в геометричній прогресії.

Для підтримки обміну електронними платіжними документами необхідні інтеграція з існуючими рішеннями компанії, реалізація електронного архіву та управління життєвим циклом документів. Потрібно автоматизувати роботу з первинними, фінансовими документами та документообіг у частині роботи з договорами. Бізнес-процеси при переході на електронні платіжні документи змінюються не надто сильно. Але важливо опрацювати питання, пов'язані з регламентами, електронним підписом, створенням електронного архіву. Ідею переходу до юридично значимого електронного документообігу з контрагентами активно підтримують бухгалтеря. Перша і найбільш масштабна задача, яка вирішувалася в процесі переходу до електронного документообігу з контрагентами, - це актуалізація клієнтської бази: перевірка реквізитів договорів, усунення помилок, дублювання і т. д.

Наступний крок – розробка маршрутів і форматів вивантаження і завантаження документів з операторами процесу. На цьому етапі дуже важливо залучати одночасно кілька операторів, які мають різні підходи обміну електронними даними.

Впроваджуючи систему електронного адміністрування розрахункових операцій та документообігу, на сайті компанії створюють сторінку, де докладно розповідається про електронні документи, є можливість задати питання та отримати відповіді в режимі онлайн, проводяться семінари та презентації про вигоду електронних документів.

Безумовно, найефективнішим методом виявилася масова відправка електронних документів через операторів електронного документообігу. Усього одна хвилина - і платіжний документ підписаний обома сторонами, незважаючи на відстань між контрагентами. Можливо поставити за лічені секунди електронно - цифровий підпис під кількома сотнями тисяч документів, якщо це

потрібно, після чого документи будуть розіслані клієнтам і отримані ними протягом п'яти хвилин. Статуси документів передаються з систем операторів в білінгову систему компанії і «прив'язуються» до конкретних клієнтів і договорами з ними. За підсумками дня можна згенерувати звіт. Окремо існує процес обробки вхідних повідомлень від клієнтів. Клієнт має право відразу анулювати виставлений йому акт, рахунок або рахунок-фактуру, якщо виявив, що відправив невірні свідчення та ін. Головним результатом переходу на електронний документообіг з контрагентами є швидке отримання клієнтами розрахункових документів.

Інтернет-торгівлю, як вид електронного бізнесу, пропонується визначити як вид електронної комерції, що являє собою операції з купівлі/продажу товарів за допомогою мережі Інтернет. Електронні гроші, які застосовуються у мережі Інтернет є різновидом грошових засобів, тому для розробки системи їх внутрішнього контролю на рівні торговельно-виробничого підприємства потребує дослідження розробка електронного програмного адміністрування розрахункових операцій на підприємстві.

На думку Ю. С. Рогозян та Н. О. Ковальнової: «Формування системи електронного адміністрування розрахункових операцій – це система, яка забезпечує концентрацію контрольних дій на найпріоритетніших напрямках розвитку. Своєчасне виявлення відхилень фактично досягнутих результатів їх формування від планових і прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечить безперервний рух коштів» [129]. Нікіфоряк Л. С. вважає, що контроль системи електронного адміністрування розрахункових операцій та грошових потоків являє собою розроблений підприємством механізм постійного стеження за контрольними показниками їх формування, визначення розмірів відхилень фактичних результатів від запланованих та виявлення причин цих відхилень, який включає три етапи: створення системи інформаційно-звітних показників для контролю за кожним видом грошових потоків; розробку системи узагальнюючих показників, передбачених методами

контролю, які відображають фактично досягнуті результати; побудову структурних носіїв контрольної інформації за показниками [101].

Виходячи з наведених визначень, пропонується трактувати внутрішній контроль розрахунків електронними грошима як систему безупинного спостереження, ініційовану керівництвом підприємства за дотриманням порядку проведення розрахункових операцій, з використанням електронних грошей згідно вимогам нормативно-правових актів та внутрішніх розпорядчих документів, повноти і своєчасності відображення електронних грошей в обліку та звітності господарюючого суб'єкта, виявлення і запобігання відхилень, що перешкоджають законному та ефективному використанню електронних розрахунків між покупцями та постачальниками, усунення причин і умов, що призводять до їх втрати, розробки рекомендацій з усунення їх в майбутньому з метою підвищення ефективності управління підприємством. Має місце внутрішній контроль використання електронного адміністрування розрахункових операцій на торговельно-виробничих підприємствах, це є: отримання доказів впевненості в ефективності здійснення товарно - грошових операцій; підтвердження достовірності даних про наявність та рух електронних грошей у відповідності з організацією методики їх обліку; встановлення правильності оформлення господарських фактів відповідно до чинного законодавства; виявлення резервів та визначення найбільш ефективних шляхів подальшого розвитку торговельного підприємства.

Досягнення визначеної мети внутрішнього контролю потребує розробки контрольних процедур для проведення перевірки використання електронних грошей на торговельно-виробничому підприємстві. Контрольні процедури – це методи і правила, які доповнюють елементи середовища внутрішнього контролю і системи бухгалтерського обліку, розроблені адміністрацією для досягнення мети перевірки електронних розрахунків між покупцями та постачальниками.

Данні рис. 3.8 свідчать про необхідність розробки електронного адміністрування розрахункових операцій, які не притаманні готівковим та

безготівковим розрахункам, але є вельми актуальними для електронних розрахунків між покупцями та постачальниками.

Рис. 3.8. Правова схема виведення грошей із системи електронних платежів

Скоробогатова В. В. пропонує наступні етапи контролю операцій з електронними грошима:

- вивчення законності і доцільності проведення операцій з електронними розрахунками між покупцями та постачальниками, своєчасності і повноти їх оприбуткування та витрачання;

- перевірка законності відкриття підприємством Інтернет-гаманців, своєчасності одержання і обробки виписок банку за ними;

- перевірка стану грошових коштів на рахунках та електронних грошей в Інтернет-гаманцях на день проведення внутрішнього контролю за даними виписок банку і за балансом підприємства;

- виявлення напрямів використання електронних грошей, що зберігаються в Інтернет-гаманцях, оцінка правильності проведення взаємозаліків з підприємством-посередником – постачальником електронних грошей;

- перевірка наявності договорів та їх реєстрації у відповідних журналах; перевірка правильності документального оформлення операцій з електронними грошима та відображення цих операцій в бухгалтерському обліку і звітності;

- перевірка дотримання підприємством податкового законодавства за операціями, пов'язаними із рухом електронних розрахунків;

- перевірка відображення в розпорядчих документах керівника підприємства надання права електронного підпису іншим особам, крім головного бухгалтера і керівника підприємства [134].

Учасниками електронної платіжної системи можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Необхідна умова використання інтернет-грошей на програмній основі — наявність на комп'ютері клієнтської програми — інтернет-гаманця — і реєстрація у системі. Гаманець можна безкоштовно скачати на сайті ЕПС (його розмір становить 1 — 2 МБ). Сама процедура встановлення гаманця передбачає особисту ідентифікацію користувача системи (тобто реєстрацію) у процесинговому центрі — генерацію електронного цифрового підпису. Фактично на цьому етапі між вами й ЕПС відбувається прийняття умов та «підписання» електронного договору (ліцензійної угоди). Юридичні особи мають право укладати торгові угоди на придбання товарів та послуг і проводити перекази електронних грошей довірених фізосіб (характерно при використанні ЕПС «Інтернет.Гроші») [129].

Процесинговий центр — структурний підрозділ, що забезпечує взаємодію між учасниками електронних розрахунків. Підтвердженням того, що ви стали учасником платіжної системи, буде поява на моніторі вікна інтернет-гаманця з реквізитами вашого віртуального рахунка. Попри те, що електронний гаманець встановлюється на певному комп'ютері, на якому генерується електронно-цифровий підпис, він може бути «мобільним». Так, у системі «Інтернет. Гроші» користувач може робити копії основного гаманця для забезпечення зручніших розрахунків. Вводити, виводити або поповнювати гроші у гаманці можна різними способами:

- скретч-картками;

- банківськими переказами;
- поштовими переказами;
- внесенням готівки.

Найбільш швидкий спосіб введення грошей до системи — за допомогою скретч-карток. Процедура використання електронних грошей у всіх платіжних системах майже однакова. Покупець вибирає в інтернет-магазині конкретний товар або послугу і підтверджує свій вибір натисненням кнопки Купити. Гаманець покупця активізується і на його адресу з гаманця інтернет-магазину надсилається вимога про оплату (контракт, підписаний цифровим підписом продавця). Якщо ви приймаєте оферту і згодні сплатити покупку, натисніть кнопку «Платити» (у різних платіжних системах може бути інша назва). При цьому контракт підписується цифровим підписом з вашого боку, й електронна готівка надсилається на рахунок продавця [129].

Окремі з запропонованих автором етапів внутрішнього контролю перевірки електронних розрахунків між покупцями та постачальниками притаманні лише відкритим системам функціонування електронних грошей, інші – мають місце і в закритих системах. Оскільки торговельно-виробниче підприємство може проводити розрахунки з використанням електронних грошей, які функціонують як у відкритих так і в закритих системах, доцільно розглянути особливості перевірки кожної з них. У відкритих системах функціонування електронних розрахунків між покупцями та постачальниками службою внутрішнього контролю на початку перевірки має бути перевірена платіжна система, обрана торговельно-виробничим підприємством для здійснення операцій з електронними грошима на наявність ліцензії та інших дозвільних документів на провадження фінансових операцій на території України.

Інформація щодо узгодження правил здійснення операцій з електронних розрахунків між покупцями та постачальниками до здійснення таких операцій платіжною системою з Національним банком України міститься на офіційному сайті НБУ. На наступному етапі перевірки служба внутрішнього контролю має

перевірити правильність укладення договору «Про надання послуг за операціями з електронними грошми» між торговельно-виробничим підприємством та емітентом електронних грошей. Зокрема, система внутрішнього контролю (СВК) має перевірити відповідність договору чинному законодавству з питань укладання та виконання договорів, відповідність умов договору «Положенню про електронні гроші в Україні», проаналізувати практику договірно-претензійної роботи за минулі періоди. Також при перевірці СВК необхідно перевірити: наявність в договорах незаконних положень та умов (наприклад, умов, обмежуючих відповідальність контрагентів, вказівок про звільнення від відповідальності порушника договірної дисципліни, наявності умов обміну електронних грошей та їх повернення в разі необхідності), наявність всіх необхідних реквізитів в договорах, послідовність реєстрації та обліку договорів, дотримання черговості та строків погодження, протоколи розбіжностей та порядок погодження протоколів розбіжностей, порядок доступу до договорів, зберігання договорів, а також усієї договірної документації [101].

За результатами перевірки договорів «Про надання послуг за операціями з електронними грошми» СВК необхідно скласти довідку (узагальнення), у якій охарактеризувати договірно-претензійну роботу на торговельно-виробничому підприємстві, а також зробити висновки та надати конкретні пропозиції з усунення наявних недоліків та вдосконалення договірної та претензійної роботи. Також доцільно підготувати проект наказу, який мстить план заходів з удосконалення договірної та претензійної роботи на торговельно-виробничому підприємстві. Документування операцій з електронними грошима на торговельно виробничих підприємствах проводиться з використанням систем електронного документообігу. Важливим етапом перевірки електронних документів є перевірка СВК електронного цифрового підпису, яким вони візуються.

Перевірка електронного цифрового підпису (ЕЦП) – це операція, яка виконується отримувачем захищеного електронного документу з

використанням відкритого ключа підписувача (відправника). Для виконання цієї операції СВК необхідно отримати відкритий ключ відправника (наприклад, із довідника електронних цифрових підписів контрагентів) та захищеного документа (тобто даних документа та даних ЕЦП). За допомогою відповідного програмного модуля перевіряється, чи дійсно цифровий підпис відповідає документу та відкритому ключу. Якщо в документ або у відкритий ключ внесено будь-які зміни, перевірка закінчиться із негативним результатом. Для повноцінної перевірки функціонування систем ЕЦП на торговельно-виробничому підприємстві необхідно забезпечити доступ СВК до достовірних копій відкритих ключів відправників (підписувачів). З цією метою створюються спеціальні захищені довідники ключів контрагентів, які необхідно помістити до інформаційної бази роботи СВК, так званого «банку даних перевірок». Перевірка електронних цифрових підписів проводиться в декілька етапів (рис.3.9).

СВК також необхідно перевірити накази керівника (власника) торговельно-виробничого підприємства про надання права підпису розрахункових документів робітникам підприємства. За результатами перевірки електронних цифрових підписів СВК необхідно формувати звіти перевірки електронних цифрових підписів контрагентів та вносити їх до інформаційної бази роботи СВК.

При перевірці електронних розрахунків між покупцями та постачальниками важливим етапом є перевірка електронного гаманця торговельно-виробничого підприємства. СВК повинна перевірити легітимність платіжної системи, яку обрало торговельно-виробниче підприємство, для здійснення операцій з електронними грошима, постійній перевірці підлягає ліміт електронних грошей, які зберігаються в електронному гаманці згідно з «Положенням про електронні гроші в Україні», затвердженим Постановою Національного банку України від 04.11.2010 № 481, зі змінами та доповненнями [111].

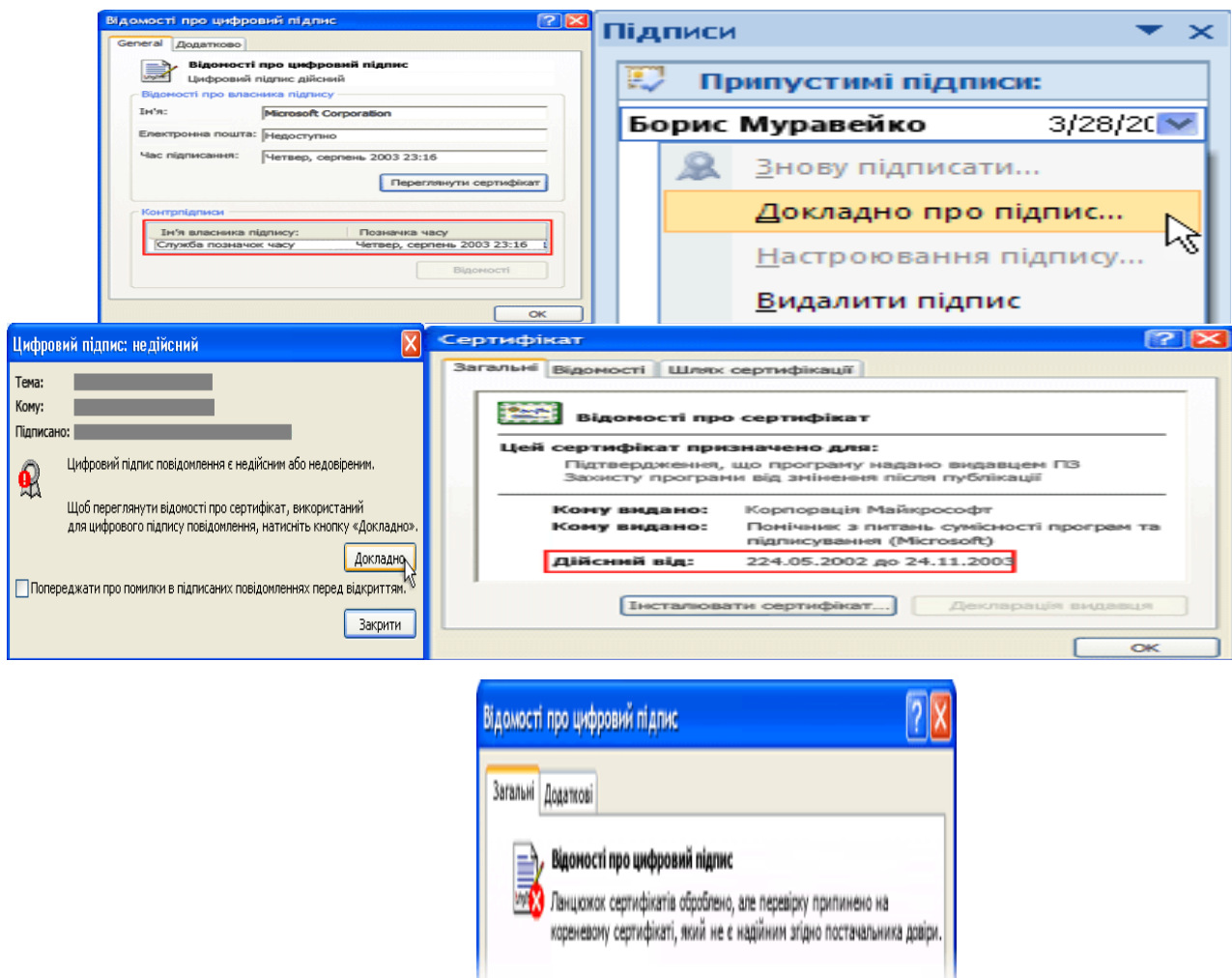

Рис. 3.9. Алгоритм перевірки достовірності електронного цифрового підпису службою внутрішнього контролю торговельно-виробничого підприємства у системі електронного адміністрування розрахункових операцій.

Підприємство може використовувати для розрахунків електронними грошима декілька платіжних систем, в цьому випадку СВК доцільно порівняти ефективність кожної та надати рекомендації управлінському персоналу щодо вибору найоптимальніших умов взаємодії. Крім того, обов'язковій перевірці підлягає надійність технічного забезпечення функціонування електронного гаманця (від злому гаманця, поломки жорсткого диска, вірусної атаки тощо). Широке використання електронних грошей призвело до виникнення нового виду шахрайства – фішингу. Фішинг – це вид інтернет-шахрайства, метою якого є отримання доступу до конфіденційної інформації користувачів – логінів

та паролей, даних електронних гаманців, номерів рахунків, пін-кодів тощо. Для запобігання несанкціонованого доступу до електронних гаманців СВК мають бути розроблені вказівки персоналу торговельно-виробничого підприємства, які мають доступ до електронних гаманців, з переліком правил безпечного використання електронного гаманця та захисту персональних даних.

Для створення оптимальної системи інформаційної безпеки розрахункових операцій на підприємстві необхідно всебічно оцінити ситуацію, виявити можливі ризики, розробити концепцію, на основі якої будуватиметься модель системи і виробляються відповідні механізми реалізації та функціонування. Заходи щодо захисту інформації охоплюють низку аспектів законодавчого, організаційного та програмно-технічного характеру. Для кожного з них формулюється низка завдань, виконання яких необхідне для захисту інформації. Автором запропоновано алгоритм оцінки загроз інформаційній безпеці систем електронного адміністрування розрахункових операцій «клієнт-постачальник, який розглядається схематично у Додатку Л.

Суцільній перевірці СВК підлягають платіжні доручення на придбання електронних грошей, виписки банку з поточного рахунку торговельно-виробничого підприємства, які є підтверджуючими документами списання безготівкових коштів з рахунку торговельно-виробничого підприємства емітенту електронних грошей та іншу документацію, що підтверджує виконання операцій з придбання та використання електронних грошей. Для цього здійснюється перевірка відповідності номерів рахунків контрагентів, правильність заповнення реквізитів розрахункових документів, послідовність нумерації платіжних доручень, перевіряють збереженість виписок банку на підприємстві, правильність визначення дебетових і кредитових оборотів за даними бухгалтерського обліку та даними, наведеними в розрахункових документах, контроль за тотожністю сум, зазначених у виписках банку, з розміром платежу в платіжному документі. Залишок коштів на кінець періоду в попередній виписці банку за рахунком має дорівнювати залишку коштів на початок періоду в наступній виписці. Якщо у виписці буде становлено

необумовлені виправлення або підчищення, закреслення, необхідною є зустрічна перевірка даних виписки із записами в першому примірнику особового рахунка, що знаходиться в установі банку [4].

При обміні безготівкових коштів на електронні гроші СВК перевіряє своєчасність та правильність відображення на рахунках бухгалтерського обліку операції обміну за кредитом субрахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» та дебетом рахунку 33 «Інші кошти». Інвентаризація електронних грошей СВК в електронних гаманцях здійснюється методом звірки залишків, які обліковуються на рахунках в бухгалтерії, із залишками в банківських виписках [4].

При отриманні в електронний гаманець електронних грошей формується документ «Акт приймання-передачі електронних грошей», який є підтверджуючим для відображення електронних грошей на рахунках бухгалтерського обліку торговельно-виробничого підприємства. СВК перевіряє правильність оформлення та заповнення реквізитів акту, проводить арифметичну перевірку розрахунку комісійної винагороди емітенту чи розповсюджувачу електронних грошей, перевіряє автентичність електронних підписів, відповідність номерів договорів на основі яких здійснюються розрахункові операції. Для перевірки зарахування електронних грошей в електронний гаманець торговельно-виробничого підприємства СВК доцільно розробити підтверджуючий документ, який буде містити інформацію про залишки електронних грошей в електронному гаманці. Зазвичай інформацію про залишок електронних грошей в електронному гаманці можна отримати на сайті емітента електронних грошей, проте інформація, яку надають платіжні системи, не є структурованою та при виникненні претензій не завжди може слугувати вагомим інструментом для захисту від шахрайств [30].

Тому пропонується використовувати розроблену форму документа «Довідка про залишок електронних грошей», яку слід формувати при здійсненні трансакцій з електронними грошима для запобігання несанкціонованого доступу до електронних грошей, які зберігаються в

електронних гаманцяx торговельно-виробничого підприємства (рис.3.10). Особливо актуальним використання даного документа буде для торговельно-виробничих підприємств, які приймають електронні гроші в оплату за товари та послуги.

При оформленні угоди між покупцем та продавцем про покупку, передача товарів покупцю має відбуватися після отримання електронних грошей, шляхом перевірки «Довідки про залишок електронних грошей» СВК. Останнім етапом перевірки у відкритих системах електронних грошей має бути перевірка реальності, законності й достовірності відображення електронних грошей у фінансовій звітності торговельно-виробничого підприємства. За результатами перевірки та аналізу електронних розрахунків між покупцями та постачальниками СВК доцільно сформувати попередній варіант платіжного календаря, шляхом зведення в єдину таблицю всіх платіжних доручень на придбання електронних грошей, документів, які підтверджують отримання електронних грошей від покупців, довідок про залишок електронних грошей і заявок на витрачання електронних грошей. Платіжний календар – це короткотерміновий план (прогноз) надходження і витрачання коштів підприємства. Платіжний календар надає можливість фінансовим службам торговельно-виробничого підприємства забезпечити оперативне управління електронних розрахунків між покупцями та постачальниками, перевірити виконання розрахункових та платіжних зобов'язань, фіксувати поточні зміни платоспроможності підприємства.

ТОВ «Тайм»

(найменування підприємства)

61000, м. Миколаїв, вул. Героїв Праці, 9

(адреса)

Довідка про залишок електронних грошей

Емітент
електронних
грошей

Відділення «Салтовське» ПАТ «АЛЬФА-БАНК»

(повне найменування (скорочене найменування) банку в відповідності з ліцензією на здійснення операцій з електронними грошима)

Код ЄДРПОУ 19017842 ОКПО 23494714 МФО 300346

Внутрішньобанківський код 27226804226862200007

В відповідності з запитом від 12.07.2012 № 154 по відношенню

ТОВ «Тайм»

(повне найменування підприємства, П.І.Б. фізичної особи підприємця (П.І.Б. фізичної особи)власника електронного гаманця)

Код ЄДРПОУ 02218631 КОАТУУ 6310136300

КОПФГ 230 СПОДУ 0 КВЕД 47.29

представляє інформацію про залишки електронних грошових засобів вказаного підприємства (особи)

1	2	3	4
Номер електронного гаманця	Вид електронного засобу платежу	Код валюти	Залишок електронних грошових засобів (грн., коп.)
U 012345678912	корпоративний	UAH 7543,05	7543,05

Указана інформація надається станом на " 13 " 07 2015 р.

Представник

Банку Операціоніст з розрахунків Бабаєва Л. В. 13.07.2015
(посада) (П.І.Б.) (підпис) (дата)
М. П.

Рис. 3.10. Форма документа «Довідка про залишок електронних грошей»

Розроблена автором Терлецькою І.В.

У розробці даного документа, заснованого на пропонованому підході, були використані наступні системи: «Sublime Text» - для написання і верифіціровання вихідних кодів, а також управління структурою файлів і папок проекту, локальний сервер і консоль розробника «Rails» для налагодження та тестування коду приклад програмного коду в інтегрованому середовищі «Ruby on Rails», що описує модель користувача і його відносини з іншими класами представлений нижче.

```

class User < ActiveRecord::Base
  devise      :database_authenticatable,      :registerable,      :confirmable,
:token_authenticatable,
  :recoverable, :rememberable, :trackable
  ## Validations
  with_options presence: true do |pt|
    pt.validates :first_name
    pt.validates :last_name
    pt.validates :email,format:{with:Devise.email_regexp, allow_blank: true },
    uniqueness: { allow_blank: true }
  end
  validates :password, presence: { on: :create }, confirmation: { if: ->{
    self.password.present? } }, length: { within: Devise.password_length,
allow_blank: true }
  attr_accessible :name, :username, :uid, :email, :token, :gravatar_id,
:notification_email
  ## Relationships
  has_many :activities, as: :creator
  has_many :roles
  has_many :permissions, :through => :roles
  has_many :projects
  has_many :team_members
  has_many :teams, :through => :team_members
  has_many :owned_projects, :through => :teams, :class_name => "Project",
:source =>
  :project, :conditions => { :teams => { :admin_privileges => true } }
  has_many :accessible_projects, :through => :teams, :class_name => "Project",
:source =>
  :project
  has_many :dashboards

```

has_many :issues, :through => :projects

has_many :reported_issues, :class_name => "Issue", :foreign_key => :reported_by_id

after_initialize :set_defaults

Підсистема запису завдань має наступну функціональність: створення і обробка проектів, завдань, спринтів і так званих «Беклог». Створення завдання проводиться через відповідний діалог, кожне завдання прикріплюється до певного проекту.

Однак, якщо кілька проектів містять схожі завдання - вони можуть бути клоновані з одного проекту в інший з внесенням, якщо необхідно, змін. При створенні завдання необхідно вказати його тип і пріоритет. Незважаючи на те, що проект володіє вбудованим набором типів завдання і п'ятьма рівнями їх пріоритетів, адміністратор може додавати власні типи завдань і рівні пріоритетів. Більше того, він може змінювати або видаляти як вбудовані типи завдань, так і пріоритети. Також є можливість вказати приблизні терміни або ж можливе час, який буде потрібно на виконання даного завдання, яке буде враховано при його прикріпленні до розробника. На підставі цього з'являється можливість прогнозувати терміни завершення проектів і оцінювати ефективність роботи окремих розробників.

Як правило, процес розробки розділяється на деяку послідовність ітерацій, кожна з яких закріплюється за певним розробником (спринт). Створення, управління і видалення спринтів реалізовано через так званий «Контролер». У спринтах є можливість призначення дат початку і кінця, поля спринтів мають функцію вбудованого редагування. Користувачеві може бути надана інформація про прогрес роботи і співвідношення типів завдання в графічному вигляді. Це діаграма співвідношень типів завдань і діаграма згоряння завдань. Приклад генерації подібної діаграми в створеній системі показаний на рис. 3.11.

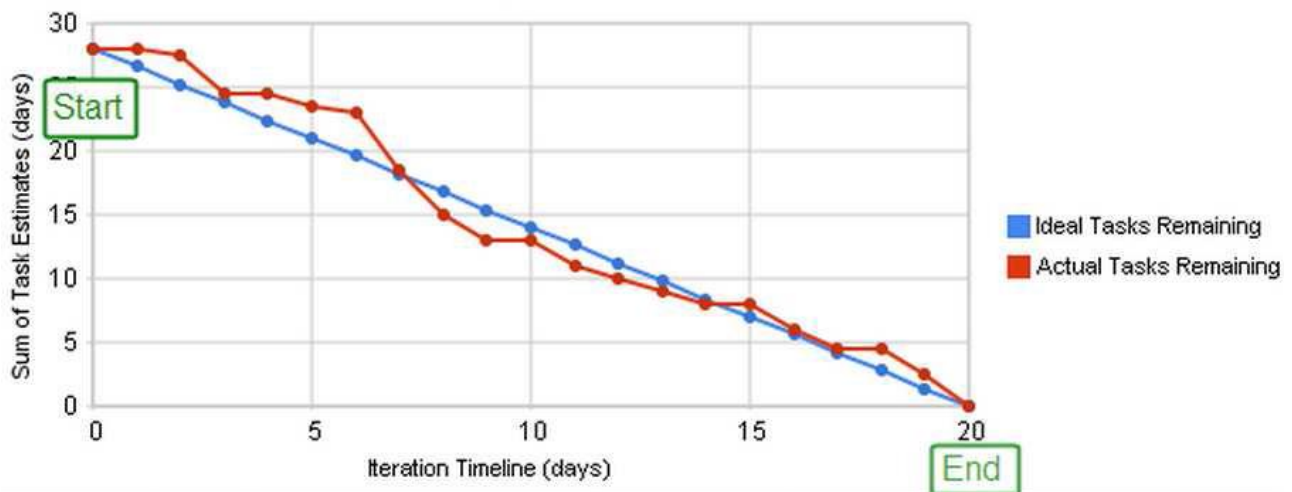

Рис. 3.11. Діаграма згорання завдань

Реалізація діаграми згорання завдань мовою «Ruby» винесено в окремий модуль, для зручності використання і відображення користувачеві. Обсяг друкарської роботи не дозволяє показати всі графічні та управлінські елементи програми, проте функціонал повністю відповідає поставленим завданням. Об'єднання всього необхідного функціоналу в одному програмному пакеті служить досягненню мети створення багатфункціональної системи управління проектом з гнучким настроюванням ролей користувачів і систем обслуговування завдань, що володіє власною системою зберігання документації та є інтеграцією з системою зберігання вихідних кодів. Використання подібної системи, в свою чергу, дозволяє підвищити ефективність взаємодії клієнт-розробник що, у свою чергу, прискорює процес створення, тестування та впровадження програмного продукту. Використання фреймворку «Ruby on Rails» спрощує подальший супровід додатків, а також його налагодження і інтеграцію з зовнішніми API.

Реалізація у вигляді веб-додатків вирішує проблему з мультиплатформенності, тому будь-яка операційна система, що володіє браузером і доступом до інтернету може користуватися даною системою. Інтеграція з системою зберігання версій «Git», як з найсучаснішою системою контролю і версифікації вихідного коду, задовольнить потреби різних за

розміром підприємств. До того ж у зв'язку з гнучкістю платформи є можливість, при незначних змінах, інтегрувати з необхідною підприємству системою зберігання вихідного коду. Подібна система дозволить ефективно розподіляти матеріальні ресурси при розробці проекту, встановити паралелі або взаємозв'язок між проектами, а зберігання історії дозволить врахувати проблеми при плануванні майбутніх проектів. Реалізація концепції динамічних ролей дозволить розробнику залучити замовника до процесу планування, розробки, а, можливо, і переробки проекту.

У той же час, проект дозволяє об'єднати персонал підприємства єдиною програмою, яку, з метою розробки, можна використовувати як систему відслідковування помилок, що створює базу для комунікації замовника з розробником.

Описаний підхід до підвищення ефективності взаємодії розрахункових операцій «клієнт-покупець» та «клієнт-постачальник», а також створене програмне забезпечення впроваджено на підприємстві, що виконує ряд великих проектів по створенню програмних систем. Виконана повна автоматична верифікація програмного коду відповідно до сучасних стандартів. Кількісна оцінка ефективності впровадження даного підходу та програмного забезпечення утруднена внаслідок відсутності впроваджених кількісних показників роботи розробників. Однак, згідно зібраної статистичної інформації за півроку, число електронних повідомлень із листування «клієнт-розробник» скоротилося на 17%, а число повідомлень із листування «керівник проекту-«клієнт» скоротилася на 25%. Дані результати свідчать про досягнення поставленої мети і сприяють підвищенню ефективності роботи підприємства.

Побудована інформаційна система яка відображена у Додатку В дозволить відображати господарські операції у системи електронного адміністрування розрахункових операцій «клієнт-постачальник» та «клієнт-покупець», формувати стратегічні показники, що задовольняють поточні та стратегічні потреби системи управління. Дана інформаційна система розкриває взаємозв'язок між функціями управління, елементами господарського процесу

та функціями інформаційного спрямування – обліком, аналізом і прогнозуванням. Першочерговим завданням розвитку облікової науки сьогодні є інтеграція бухгалтерського обліку в різні напрями. Запропонована модель ураховує сутнісні характеристики змістовних складових облікового процесу, що дозволяє створити інформаційне підґрунтя інтеграційних процесів з метою удосконалення електронного адміністрування розрахунків між контрагентами, інтеграції різних підсистем обліку, підготовки фінансової та нефінансової інформації для прийняття широкого спектра управлінських рішень у системі господарської діяльності (Додаток М).

Перспективами подальших досліджень є розробка кількісних критеріїв оцінки ефективності систем управління проектами та роботи розробників в залежності від ступеня впровадження замовника в роботу над програмним проектом [102].

Разом с тим, комплексування спеціалізованої бухгалтерської програми з системами електронного документообігу дозволяє отримати певний приріст ефективності, який визначається досить просто: передача від контрагентів первинних документів в електронному вигляді з електронним цифровим підписом через системи електронного документообігу в реальному масштабі часу до спеціалізованої бухгалтерської програми дає можливість бухгалтеру істотно скоротити час облікових операцій і мінімізувати помилки, забезпечити групову обробку первинних документів.

Таким чином, можна говорити про таку тенденцію розвитку облікових інформаційних систем, як комплексування різнорідних програмних продуктів в єдиній обліковій супер системі. Під обліковою супер системою слід розуміти систему, яка являє собою сукупність різнорідних систем, що виступають по відношенню до зовнішнього середовища та інших систем як єдине ціле для досягнення спільних цілей та існує на основі розподіленої та організованої інформаційної взаємодії між її елементами. З такого визначення проглядається головна відмінна ознака супер системи: вона завжди є системою вищого порядку відносно систем, які вона об'єднує в рамках процесу досягнення

спільної мети. Спостерігається прискорений розвиток систем електронного документообігу. Це обумовлено, з одного боку, наявністю інформаційних технологій (Інтернет технології, технології безконтактної ідентифікації, супутникові технології, тощо), з іншого - законодавчим регулюванням питань електронного документообігу: обов'язковість формування податкових накладних в електронному вигляді з застосуванням електронного цифрового підпису та їх обов'язкова реєстрація в єдиному реєстрі податкових накладних. Це в свою чергу призводить до активізації та прискорення документообігу в електронному вигляді між господарюючими суб'єктами. Суттєвий вплив на ці процеси має також розвиток інформаційних технологій та збільшення пропускної здатності каналів зв'язку. Спостерігається активне використання в облікових процесах технологій безконтактної ідентифікації.

Активне використання системи електронного адміністрування розрахункових операцій на підприємстві спрямовано на покращення внутрішніх та зовнішніх чинників, які утворюють бізнес середовище та дозволяють суб'єкту господарювання отримувати конкурентні переваги за наступними напрямками діяльності:

- приріст капіталу: знання про бізнес формують інтелектуальну власність, що перетворюється на корпоративні інформаційні ресурси, які впливають на виробничі та адміністративно-господарські процеси. Інформаційні ресурси являють собою невичерпну форму власності – знання;

- розвиток бізнесу: інформаційні ресурси забезпечують виправданість вибору нового спрямування у виробництві та формування нового ринку завдяки адекватній оцінці підприємницького ризику;

- електронізація бізнесу: інформаційні ресурси є базою для впровадження засобів електронної комерції в діяльність підприємства та формування віртуальних відносин у інформаційному просторі.

Організація інформаційної системи передбачає досягнення балансу між оперативними завданнями суб'єкта господарювання й перспективними цілями, координацію взаємозв'язків між користувачами інформації, інтеграцію ресурсів

компанії, гнучкий перерозподіл ресурсів залежно від потреб. Тому необхідно впроваджувати та удосконалювати систему електронного адміністрування розрахункових операцій на підприємствах. Це, в свою чергу, приведе до революційних перетворень у облікових технологіях.

РОЗДІЛ IV

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

4.1. Система внутрішнього контролю розрахунків за виплатами працівникам на підприємстві та напрями її удосконалення

У сучасних умовах господарювання функціонування системи контролю забезпечує раціональність та обґрунтованість використання всіх видів економічних ресурсів. Відповідно взаємоузгоджена та чітка організація контролю являється обов'язковою умовою здійснення ефективної господарської діяльності. Необхідність виявлення, попередження та усунення порушень вимагає від управлінського персоналу оптимального застосування науково обґрунтованих форм та методів внутрішнього контролю. Відповідно основними наслідками застосування раціонально організованого внутрішнього контролю є забезпечення збереження майна власників, ефективність використання економічних ресурсів, а також законність та доцільність ведення господарської діяльності суб'єктом господарювання.

Найважливішою функцією внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці на підприємстві є забезпечення дотримання працівниками своїх посадових обов'язків. Обов'язки працівників, що здійснюють внутрішній контроль витрат на оплату праці встановлюються посадовими інструкціями. Об'єктами внутрішнього контролю витрат на оплату праці є елементи облікової політики, господарські операції, записи в первинних документах, облікових регістрах, звітності щодо витрат на оплату праці та інформація про порушення у веденні обліку витрат на оплату праці.

Мета проведення внутрішнього контролю витрат на оплату праці на підприємстві полягає у виявленні відхилень та порушень, встановлені ефективності та раціональності використання трудових ресурсів суб'єкта

господарювання, законності та достовірності облікового відображення показників витрат на оплату праці, що надасть змогу своєчасно прийняти необхідні управлінські рішення щодо усунення недоліків системи управління витратами на оплату праці. Відповідно, завдання внутрішнього контролю витрат на оплату праці надають змогу побудувати алгоритм контрольних дій суб'єктів здійснення контролю на товаристві, що забезпечить швидкий збір, обробку та узагальнення отриманих інформаційних даних щодо формування показників витрат на оплату праці та сум їх віднесення на собівартість продукції (робіт, послуг). Здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці на товаристві надає змогу виявити, проаналізувати та оцінити суттєвість порушень та відхилень щодо здійснення даних господарських операцій, що забезпечує своєчасне застосування заходів усунення встановлених недоліків, провести в подальшому їх моніторинг та визначити ефективність впровадження.

Документальне оформлення процесу внутрішнього контролю складається з двох видів документації: робочої та підсумкової [46]. Спеціаліст, відповідальний за внутрішній контроль згідно с посадовою інструкцією, зобов'язаний вести документацію, яка стосується прийнятих рішень за результатами проведеної перевірки і буде покладена в основу висновку перевірки (звіту). Звідси, робоча документація – це записи, за допомогою яких спеціаліст, відповідальний за внутрішній контроль, фіксує проведені процедури перевірки, тести, отриману інформацію і відповідні висновки, що здійснюються під час проведення контролю. У робочих документах зазначається інформація, яка на його думку є суттєвою та впливає на правильність здійснення контролю, і яка повинна підтвердити висновки та пропозиції у звіті. Робоча документація оформляється у паперовому вигляді та фіксується на електронних носіях інформації.

Функціями робочих документів спеціаліста, відповідального за внутрішній контроль розрахунків з оплати праці, є:

– обґрунтування твердження у звіті та засвідчення відповідності здійснених контрольних процедур рекомендованим нормативам;

– полегшення процесу керування, нагляду і контролю за якістю та ефективністю проведення внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці;

– сприяння виробленню методологічного підходу до процесу здійснення внутрішнього контролю.

Встановивши відхилення або порушення, спеціаліст, відповідальний за внутрішній контроль, оформлює результати внутрішнього контролю витрат на оплату праці у звіті про результати здійснення внутрішнього контролю щодо перевірки витрат на оплату праці, обов'язковою складовою якого є пропозиції щодо усунення встановлених недоліків. Наступним етапом є передача даного документу керівництву з метою прийняття управлінських рішень.

Суб'єкти внутрішнього контролю витрат на оплату праці на підприємстві за часом його проведення, дії яких підлягають координації, наведено у Додатку П. Попередній контроль витрат на оплату праці здійснюється до формування їх показників. Суб'єкти реалізації внутрішнього контролю повинні встановити ефективність організації праці на підприємстві, що є передумовою усунення непродуктивних витрат та раціонального здійснення виробничого процесу.

Поточний контроль забезпечує вивчення господарських операції щодо витрат на оплату праці під час їх здійснення, що забезпечує своєчасне реагування на виникнення суттєвих відхилень та порушень. Застосування контрольних процедур надає можливість визначити основні недоліки процесу організації праці, облікового відображення витрат на оплату праці, функціонування системи ресурсозбереження під час реалізації трудової діяльності, що надасть можливість управлінському персоналу підвищити економічну ефективність здійснення господарської діяльності підприємства.

Наступний контроль витрат на оплату праці є найбільш результативнішим та надає повну інформацію щодо встановлених порушень та джерел їх виникнення. Після остаточної обробки та узагальнення отриманої інформації управлінський персонал визначає заходи щодо усунення

встановлених недоліків. Застосування даних видів контролю забезпечить раціональне функціонування системи ресурсозбереження, що є фактором збереження майна суб'єкта господарювання.

У ході дослідження специфіки здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці на прикладі підприємства виявлено, що методика контролю зводиться лише до перевірки розрахунків з оплати праці та відрахувань до відповідних фондів соціального спрямування без врахування соціальної компоненти трудових відносин та антагоністичних інтересів суб'єктів цих відносин, що можуть спричиняти негативний вплив на інші підконтрольні даній системі об'єкти. Відсутність науково обґрунтованих підходів до методики зумовлює необхідність її розробки з врахуванням специфіки соціально-трудова відносин на підприємстві.

Для соціального захисту і матеріальної зацікавленості працівників необхідно постійно удосконалювати систему оплати праці з врахуванням кількості і якості праці, її умов і результатів. А для цього потрібно постійно проводити перевірку розрахунків з персоналом, яка передбачає контроль дотримання чинного законодавства про працю, правильність нарахування заробітної плати і утримань з неї і правильності ведення бухгалтерського обліку розрахунків по оплаті праці. Логічну структуру обліку та контролю витрат на оплату праці зображено на рис. 4.1.

Враховуючи середньооблікову кількість працівників досліджуваного підприємства - ТОВ «Адмірал – Агра» та ступінь складності процесу внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці та обґрунтовану необхідність його проведення, вважаємо за доцільне виокремлення окремого структурного відділу, який буде відповідати за внутрішній контроль на товаристві, очолювати який буде економіст, відповідальний за внутрішній контроль.

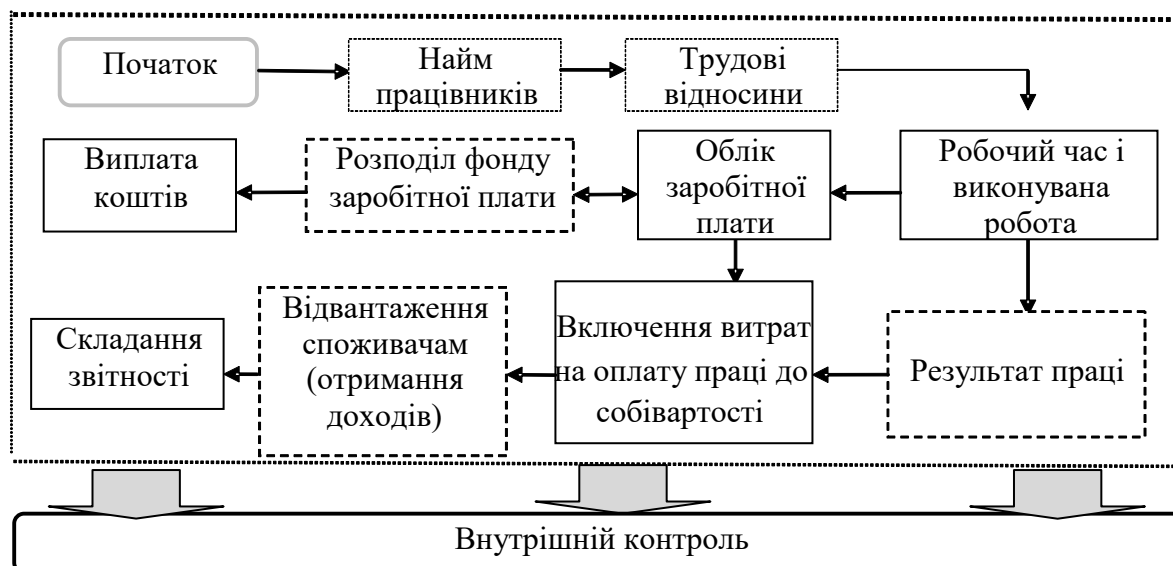

Рис. 4.1. Логічна структура обліку та контролю витрат на оплату праці

Для обґрунтування ефективності розширення системи реалізації внутрішнього контролю витрат на оплату праці ТОВ «Адмірал – Агро» представимо складові елементи його організації (рис. 4.2).

В ході дослідження була запропонована послідовність контрольних процедур внутрішньогосподарського контролю за виплатами працівникам на ТОВ «Адмірал – Агро» (Додаток Р). Запропонована методика внутрішньогосподарського контролю виплат працівникам надасть змогу вдосконалити контрольні процедури за підконтрольними об'єктами, описати алгоритмічну модель дій суб'єктів контролю, що оптимізує витрати їх часу та удосконалить, контрольний процес в цілому. Дана методика, в основу якої покладено використання колективного договору як норми контролю, зорієнтована на оперативну мобілізацію виявлених відхилень від нормативно закріплених виплат та прийняття відповідних заходів щодо їх попередження у наступних періодах.

Необхідною умовою для ефективної реалізації внутрішнього контролю витрат на оплату праці є зацікавленість економіста відповідального за внутрішній контроль, в отриманні достовірних та повних даних щодо процесу формування показників таких витрат, що забезпечить своєчасність

застосування необхідних превентивних заходів з метою збереження економічних ресурсів підприємства.

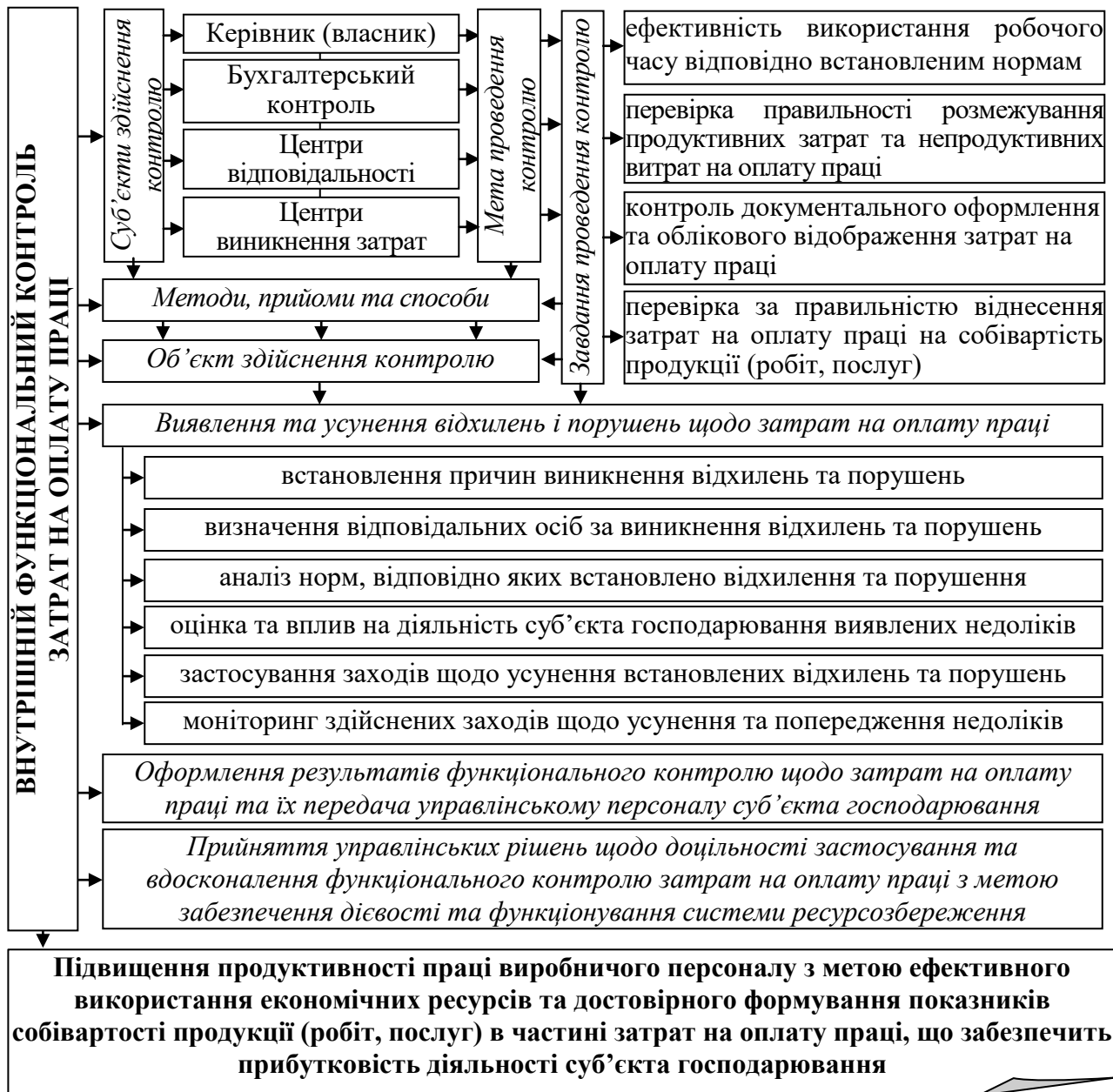

Рис. 4.2. Внутрішній контроль витрат на оплату праці: організаційний підхід

Дієва система внутрішнього контролю є найбільш надійною передумовою вдосконалення системи управління, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, соціального захисту

працюючих. Постійне подальше удосконалення сприятиме своєчасному виявленню і попередженню негативних виробничо-фінансових тенденцій у діяльності ТОВ «Адмірал – Агро».

Внутрішній контроль витрат на оплату праці надає змогу оперативно виявляти відхилення та порушення в процесі формування показників витрат на оплату праці [52]. Важливість даної форми організації контролю полягає в тому, що при раціональному розподілі обов'язків щодо застосування контрольних процедур витрат на оплату праці серед посадових осіб підприємства можна визначити основні недоліки в управлінні витратами на оплату праці, що забезпечить ефективність процесу формування, розподілу та використання трудових ресурсів на товаристві.

В ході дослідження було встановлено, що враховуючи складність соціально-економічних процесів, які відбуваються на мікрорівні, та їх вплив на макроекономічні показники, перегляду потребує система внутрішнього контролю операцій за розрахунками з оплати праці об'єкта дослідження - ТОВ «Адмірал – Агро». В ринкових умовах господарювання зростає потреба в удосконаленні методологічних та організаційних аспектів контролю, а реалізація функцій внутрішнього контролю є об'єктивною необхідністю і однією з основних умов прийняття правильних управлінських рішень. При цьому слід зауважити, що контроль виконує соціальну функцію в процесі управління незалежно від суспільно-політичного устрою, в умовах якого функціонує суб'єкт господарювання, та є об'єктивною необхідністю у врегулюванні соціально-трудова відносин, шляхом активізації механізму трудових ресурсів, з одного боку, та правильного розподілу витрат на їх відтворення з іншого.

Раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, в першу чергу, залежить від організованої належним чином системи внутрішнього контролю на підприємстві. Основним завданням здійснення внутрішнього контролю на підприємствах є надання оперативної і своєчасної інформації керівництву про наявність і рух майна, виконання чи невиконання зобов'язань,

нерациональність витрат, розкрадання цінностей тощо. Контроль за діяльністю підприємства є складним і саморегулюючим процесом, який складається з сукупності елементів, що пов'язані між собою і постійно взаємодіють.

Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що внутрішній контроль є однією із функцій управління господарською діяльністю. Одним із його вирішальних завдань є надання інформації про діяльність підприємства для прийняття ефективних управлінських рішень, що можливе лише за раціональної його організації. Вважаємо за доцільне в процесі організації та удосконалення системи внутрішнього контролю на ТОВ «Адмірал – Агро» дотримуватися системного підходу, що забезпечує його найбільшу результативність та, в свою чергу, визначає раціональність контрольної діяльності.

Ефективна організація внутрішнього контролю є одним із заходів, спрямованих на вдосконалення управління товариством, яка забезпечує високий рівень виконання його завдань, чіткий порядок у його веденні. Таким чином, правильна організація внутрішнього контролю ТОВ «Адмірал – Агро» забезпечить керівництво та засновників достовірною інформацією про стан справ і на основі цього визначить перспективи його подальшої діяльності. Узагальнення результатів теоретичних досліджень з особливостей організації внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці доводить необхідність дотримання комплексного підходу до його організації.

Пропонуємо суб'єкти внутрішньогосподарського контролю щодо забезпечення вимог виплат працівникам структурувати наступним чином (рис. 4.3). Суб'єктами внутрішнього контролю ТОВ «Адмірал – Агро» мають виступати особа або група осіб, які наділені відповідними правами та обов'язками зі здійснення контрольних функцій над об'єктами контролю:

- суб'єкти організації (керівник, засновники). На них покладено обов'язок організувати контрольну діяльність на підприємстві;

- суб'єкти здійснення контролю (працівники, які підпорядковані керівнику підприємства; підрозділи апарату управління, на яких делеговано контрольні функції адміністрацією). Найважливішим аспектом контролю є компетентність

персоналу. Управлінський персонал, бухгалтери згідно з своїми посадовими інструкціями мають відповідати за попередній, поточний та наступний контроль.

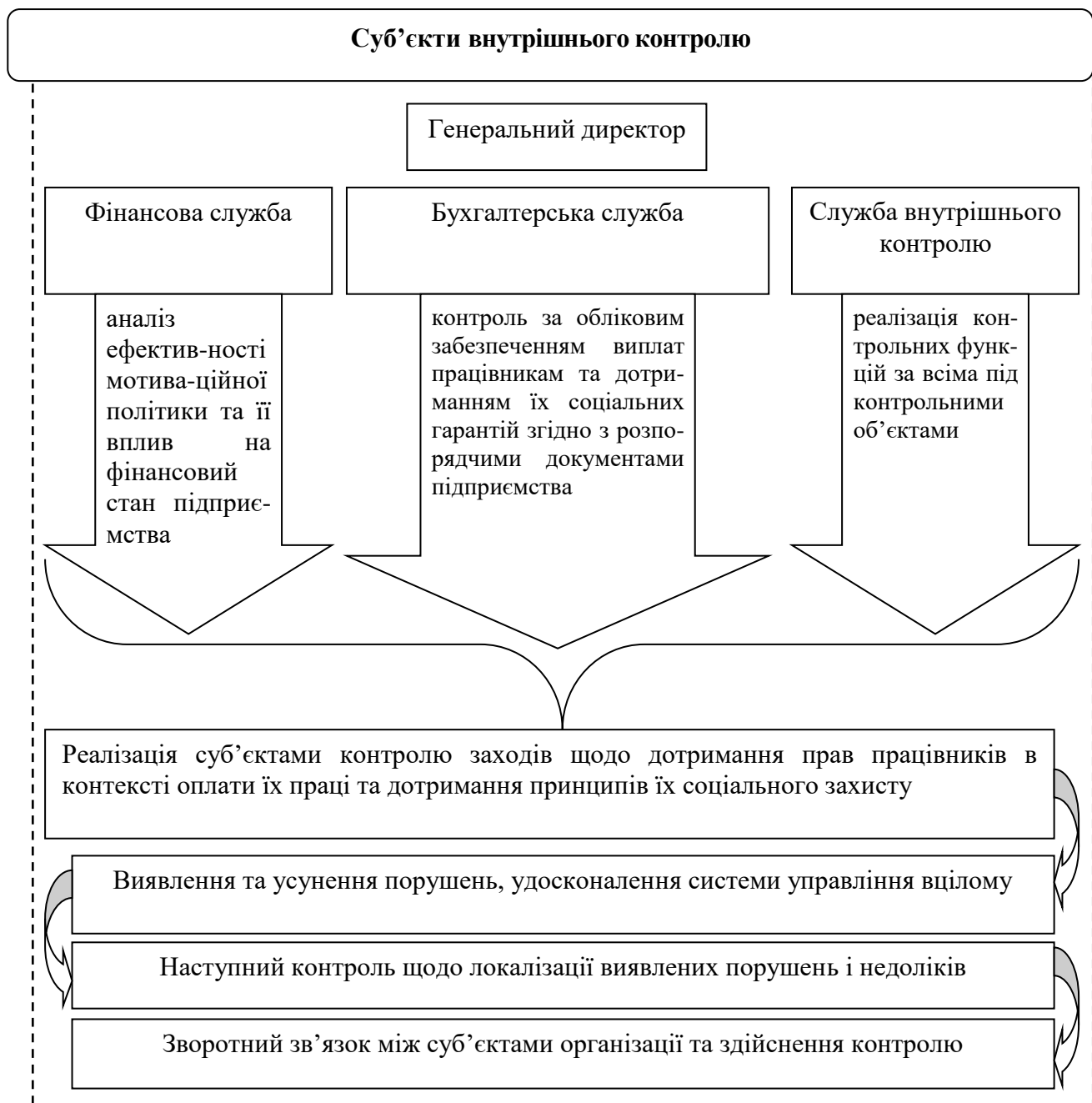

Рис. 4.3. Функціональна структура суб'єктів внутрішнього контролю за розрахунками з оплати праці ТОВ «Адмірал – Агро»

Суб'єкти ведення обліку повинні виконувати наступні контрольні процедури щодо облікового відображення фактів господарського життя ТОВ «Адмірал –

Агро» за розрахунками з оплати праці в первинних документах, реєстрах обліку та у регламентованих й управлінських звітах:

- перевірка дотримання норм законодавства, колективного договору та соціального пакету стосовно облікового відображення виплат працівникам;
- встановлення правильності розрахунку величини соціальних гарантій, які залежать від продуктивності виконання трудових обов'язків;
- забезпечення єдиних методологічних засад обліку виплат працівникам та формування й подання звітності щодо даного об'єкта обліку.

Бухгалтер здійснює перевірку законності виплат працівникам як відповідно до поданих ним документів, чинного законодавства, так і в межах затвердженого рівня виплат у колективному договорі підприємства. Таким чином, запропонований рівневий поділ суб'єктів внутрішнього контролю витрат на оплату праці забезпечить зниження трудомісткості контрольних процедур (усунення дублювання дій) при реалізації даної форми організації внутрішнього контролю, що надасть змогу застосовувати оптимізаційні заходи щодо даних витрат під час їх виникнення у процесі здійснення виробничої діяльності суб'єкта господарювання.

Вважаємо за доцільне проведення внутрішнього контролю за виконанням умов колективних договорів товариства, що обумовлено необхідністю посилення ступеня керованості трудовими ресурсами як об'єктами управління, адже управління даним об'єктом передбачає виконання всіх функцій, тобто прийняття та реалізацію рішень, а також контроль за їх виконанням по відношенню до нього. В системі контролю колективний договір має подвійний характер, є об'єктом контролю, з одного боку, а з іншого – через систему норм, закріплених у ньому є засобом контролю, який охоплює всю систему трудових процесів. Водночас колективний договір можна розглядати як норму контролю, тобто показники, що закладені в колективному договорі, є еталонним рівнем, з яким проводиться порівняння фактичного рівня виплат із затвердженими, з метою локалізації негативних наслідків соціальної напруги серед суб'єктів трудових відносин.

Доцільність розподілу внутрішньогосподарського контролю за часовим

характером відносно виконання умов колективного договору базується на тому, що надання працівникам соціальних гарантій, як одного з елементів соціальної політики, потребує здійснення контрольного впливу з боку власника, управлінського персоналу та іншого уповноваженого на це органу. Ефективність контрольних процедур залежить від чіткості завдань, що поставлені перед суб'єктами внутрішнього контролю з врахуванням часового проміжку їх виконання. Структуровані завдання внутрішнього контролю та виконання умов колективного договору за часом здійснення дозволяють підвищити ефективність функціонування системи управління в цілому.

Колективний договір, виступаючи нормою контролю, дозволяє розширити як контрольні, так і координаційні можливості суб'єкта управління відносно працівників підприємства:

- через регулювання відповідності облікового відображення виплат працівникам передбаченому в колективному договорі, та в частині відсутності розбіжностей з гарантованими виплатами чинним законодавством;
- припинення облікового проведення виплат працівникам, що суперечать нормам колективного договору.

Припинення операцій, як спосіб контрольного-координаційного впливу суб'єктів внутрішнього контролю, пропонуємо здійснювати із дотриманням наступного порядку (рис. 4.4.).

Отже, можна стверджувати, що використання в системі внутрішнього контролю колективного договору як норми контролю, через створення бази для оперативного контролю ходу здійснення виплат працівникам підприємства підвищить ефективність мотиваційної політики через повноту її реалізації та мінімізує протиріччя між засновниками та працівниками щодо недотримання їх прав на соціальні гарантії. Виходячи з необхідності ефективного виконання завдання внутрішнього контролю операцій з оплати праці ТОВ «Адмірал – Агро», раціоналізації вимагає процес організаційно-методичних заходів внутрішнього контролю. Під процесом розуміють певну узгоджену послідовність виконання визначених дій для досягнення поставленої мети. Екстраполюючи це на

процес контролю необхідно узгодити послідовність контрольних дій за стадіями його здійснення (Додаток С).

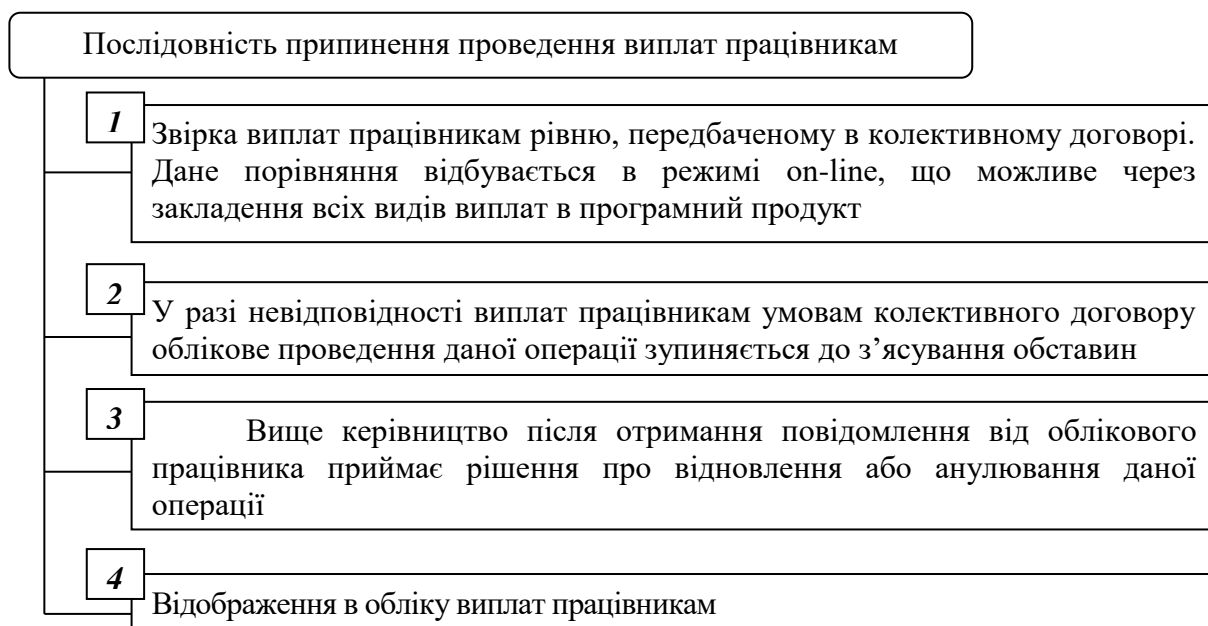

Рис. 4.4. Запропоновані етапи припинення проведення виплат працівникам та їх відображення в обліку

Більшість авторів завдання контролю операцій за виплатами працівникам вбачають у правильності нарахування заробітної плати та проведення всіх утримань і відрахувань до фондів соціального страхування та податків [153]. При цьому ними виділяються нетотожні завдання, що свідчить про відсутність науково обґрунтованого підходу до завдань щодо проведення внутрішнього контролю за операціями з виплат персоналу.

З метою ефективної координації дій суб'єктів внутрішнього контролю ТОВ «Адмірал – Агро» та подолання недоліків нормативно-правового регулювання нами розроблено Регламент з організації та функціонування системи внутрішнього контролю в частині перевірки витрат на оплату праці. Зазначений документ виступає якісним способом упорядкування єдиних вимог та норм до реалізації

контрольних процедур суб'єктами внутрішнього контролю різних рівнів системи управління товариства в частині перевірки витрат на оплату праці.

Впровадження в практичну діяльність Регламенту з організації та функціонування системи внутрішнього контролю в частині перевірки витрат на оплату праці надає змогу удосконалити наступні складові організації системи внутрішнього контролю:

1) організацію праці контролерів (визначено права, обов'язки та відповідальність суб'єктів внутрішнього контролю щодо перевірки витрат на оплату праці, порядку їх дій у випадку виявлення відхилень, порушень);

2) технологію та техніку внутрішнього контролю (розроблено план, програму здійснення контролю витрат на оплату праці);

3) методичне забезпечення (встановлено етапи, перелік прийомів та способів, які слід використовувати суб'єктам внутрішнього контролю залежно від ієрархічної приналежності в процесі реалізації контрольних процедур, запропоновано класифікатор типових порушень та відхилень);

4) документальне забезпечення (розроблено пакет робочих документів суб'єктів внутрішнього контролю та звіт контролера за результатами проведених перевірок витрат на оплату праці).

Характеристика розділів запропонованого Регламенту з організації та функціонування системи внутрішнього контролю на товаристві в частині перевірки витрат на оплату праці наведена в табл. 4.1. Затвердження та використання Регламенту з організації та функціонування системи внутрішнього контролю в частині перевірки витрат на оплату праці в розрізі наведених розділів дозволить чітко регламентувати методику здійснення та оформлення результатів внутрішнього контролю витрат на оплату праці, що забезпечить ефективність здійснення контролю даного об'єкту та встановлення необхідних превентивних заходів щодо попередження виникнення відхилень та порушень у процесі здійснення господарської діяльності.

Охарактеризуємо кожний із розділів вищенаведеного Регламенту для визначення наведеної в них інформації. У розділі “Загальні положення”

визначається мета даного Регламенту та наводиться трактування основних термінів, використовуються у процесі здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці, що в процесі ведення контролю сприяє однаковому розумінню сутності понять певними зацікавленими користувачами.

Таблиця 4.1

Запропонована структура Регламенту з організації та функціонування системи внутрішнього контролю в частині перевірки розрахунків з оплати праці ТОВ «Адмірал – Агро»

Назва розділу	Характеристика
Загальні положення	Визначається мета даного Регламенту та наводиться трактування основних термінів, що використовуються у процесі здійснення внутрішнього функціонального контролю витрат на оплату праці
Мета, завдання та джерела інформації внутрішнього контролю	Наведено мету, перелік основних завдань та джерела інформації здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці
Права та обов'язки суб'єктів внутрішнього контролю	Визначено основні права та обов'язки суб'єктів здійснення контролю в розрізі виокремлених рівнів
Відповідальність суб'єктів контролю	Встановлено відповідальність даних суб'єктів внутрішнього контролю для ефективного його здійснення та подальшого вдосконалення
Внутрішній контроль формування та списання витрат на оплату праці	Наведено методичні прийоми та способи, які використовуються в результаті проведення контролю процесу формування витрат на оплату праці персоналу
Класифікатор типових порушень	Визначено типові порушення в частині витрат на оплату праці та наслідки їх виникнення для господарської діяльності товариства
Оформлення результатів контролю	Наведено інформацію, яка відображається в структурних частинах документа, що містить результати здійснення внутрішнього контролю щодо витрат на оплату праці. Визначено відповідальних осіб за складання й оформлення даного документа
Прикінцеві положення	Встановлено умови внесення змін у даний Регламент та втрата чинності певних його статей
Додатки	Наводяться зразки форм робочих документів, Посадових інструкцій в розрізі рівнів суб'єктів здійснення внутрішнього контролю, плану, програми, оперограми та Звіту про результати проведення внутрішнього контролю в частині перевірки витрат на оплату праці

У розділі “Мета, завдання та джерела інформації внутрішнього контролю” встановлено мету, перелік основних завдань та джерела інформації щодо реалізації перевірки даного об’єкту, що забезпечить ефективність та зрозумілість здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці. Відповідно розділ “Права та обов’язки суб’єктів контролю” даного Регламенту забезпечує встановлення основних прав та обов’язків суб’єктів здійснення внутрішнього контролю в розрізі запропонованих рівнів, що надасть змогу раціонально розподілити обов’язки даних суб’єктів з метою забезпечення координації дій контролерів та зменшення трудомісткості процесу здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці.

У розділі “Відповідальність суб’єктів контролю” визначено відповідальність вищенаведених суб’єктів внутрішнього контролю за ефективність здійснення даного контролю та достовірність надання отриманих інформаційних даних зацікавленим користувачам у результаті здійснення перевірки витрат на оплату праці.

При здійсненні функціонального контролю важливу увагу слід приділити порядку застосування методичних прийомів та способів для проведення контролю процесу формування витрат на оплату праці виробничого та загальновиробничого персоналу та списання даних витрат на собівартість продукції (робіт, послуг), що визначаються в розділі “Внутрішній контроль формування та списання витрат на оплату праці”. Наведена інформація в даному розпорядчому документі забезпечить ефективність проведення контролю в частині витрат на оплату праці та достовірність отриманих результатів перевірки.

Розділ “Класифікатор типових порушень” містить перелік найпоширеніших типових порушень в частині облікового відображення витрат на оплату праці та розрахунків за даними виплатами працівникам. Наведена інформація надає змогу встановити суттєвість типових порушень, а також вжити необхідних заходів щодо попередження їх виникнення в подальшій господарській діяльності. У розділі “Оформлення результатів контролю”

наведено інформацію, яка відображається в структурних частинах документа, що містить результати здійснення внутрішнього контролю щодо витрат на оплату праці. Визначено відповідальних осіб за складання й оформлення даного документа.

Заключним розділом Регламенту з організації та функціонування системи внутрішнього контролю в частині перевірки витрат на оплату праці є розділ “Прикінцеві положення”, в якому встановлюються умови та причини, за яких у процесі функціонування даного Регламенту можуть вноситися зміни та втрата чинності певних його розділів та статей. Однією із складових вищенаведеного Регламенту є Додатки, які містять зразки форм робочих документів контролера, Посадових інструкцій в розрізі рівнів суб’єктів здійснення функціонального контролю, плану, програми, оперограми та Звіту про результати проведення внутрішнього функціонального контролю в частині перевірки витрат на оплату праці. Представлені зразки документів нададуть можливість суб’єктам здійснення внутрішнього контролю ТОВ «Адмірал – Агро» в частині витрат на оплату праці визначити перелік необхідних дій щодо реалізації перевірки даного об’єкту, а також достовірно та кваліфіковано представити результати здійснення контролю даних витрат, що забезпечить своєчасність та повноту інформаційних даних представлених зацікавленим користувачам. Пакет робочих документів суб’єктів внутрішнього контролю також забезпечує встановлення причин виявлених відхилень у процесі здійснення внутрішнього контролю, визначення їх суттєвості та наслідків для господарської діяльності підприємства.

Перевірка операцій з оплати праці є формою науково-практичного дослідження, достовірність результатів якого залежить від обраної інформаційної бази. В результаті проведеного аналізу інформаційної бази внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці ТОВ «Адмірал – Агро» було запропоновано наступне групування джерел інформації (Додаток Т).

Впровадження і підтримка на належному рівні системи внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці мають забезпечити виконання таких основних

завдань: належне санкціонування угод і операцій, реєстрація інформації шляхом ведення системного бухгалтерського обліку, періодичне проведення інвентаризації пасивів, зокрема, стану виплат працівникам. У ході проведеного дослідження специфіки здійснення внутрішньогосподарського контролю виплат працівникам виявлено, що методика контролю зводиться лише до перевірки розрахунків з оплати праці та відрахувань до відповідних фондів соціального спрямування без врахування соціальної компоненти трудових відносин та антагоністичних інтересів суб'єктів цих відносин, що можуть спричиняти негативний вплив на інші підконтрольні даній системі об'єкти. Відсутність науково обґрунтованих підходів до методики зумовлює необхідність її розробки з врахуванням специфіки соціально-трудова відносин.

У ході аналізу послідовності контрольних процедур відносно виплат працівникам як підконтрольного об'єкта можна констатувати факт наявності розбіжностей в поглядах авторів щодо порядку їх здійснення [153]. Дані неузгодженості в пропозиціях підвищують трудомісткість контрольних процедур та здійснюють суттєвий вплив на ефективність функціонування системи внутрішньогосподарського контролю.

Організацію внутрішнього контролю за виплатами працівникам слід організувати з використанням можливостей комп'ютерних продуктів на основі яких організована система бухгалтерського обліку підприємства [145]. Використання можливостей комп'ютерних продуктів дозволить в оперативному режимі отримувати суб'єктам внутрішнього контролю інформацію про відхилення від запланованих показників, пов'язаних з нормами контролю. Все це підвищить ефективність здійснення контрольних процедур по відношенню до об'єктів внутрішньогосподарського контролю.

Для забезпечення ефективного функціонування ТОВ «Адмірал – Агро» важливо здійснювати постійний внутрішній контроль розрахунків з оплати праці. У ході дослідження специфіки здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці ТОВ «Адмірал – Агро» виявлено ряд недоліків. Методика контролю зводиться лише до перевірки розрахунків з оплати праці та

відрахувань до відповідних фондів соціального спрямування без врахування соціальної компоненти трудових відносин та антагоністичних інтересів суб'єктів цих відносин, що можуть спричиняти негативний вплив на інші підконтрольні даній системі об'єкти. Відсутність науково обґрунтованих підходів до методики зумовлює необхідність її розробки з врахуванням специфіки соціально-трудова відносин на товаристві.

Для вдосконалення внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці було рекомендовано та запроваджено на підприємстві наступне:

1. Для соціального захисту і матеріальної зацікавленості працівників необхідно постійно удосконалювати систему оплати праці на ТОВ «Адмірал – Агро» з врахуванням кількості і якості праці, його умов і результатів. А для цього потрібно постійно проводити перевірку розрахунків з персоналом, яка передбачає контроль дотримання чинного законодавства про працю, правильності нарахування заробітної плати і утримань з неї і правильності ведення бухгалтерського обліку розрахунків по оплаті праці. Було побудовано логічну структуру обліку та контролю витрат на оплату праці.

2. Враховуючи середньооблікову кількість працівників ТОВ «Адмірал – Агра» та ступінь складності процесу внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці та обґрунтовану необхідність його проведення вважаємо за доцільне виокремлення окремого структурного відділу, що буде відповідати за внутрішній контроль на товаристві, очолювати який буде економіст відповідальний за внутрішній контроль.

3. Дослідження чинних методичних підходів до здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці надало змогу встановити недоліки їх застосування (представлення неповного переліку дій та етапів здійснення контролю; не вказано порядок оформлення результатів перевірки; представлення методичного підходу без розкриття порядку дій, які повинні виконуватися в процесі здійснення контролю). З метою усунення зазначених недоліків запропоновано етапи здійснення внутрішнього контролю витрат на оплату праці в розрізі чотирьох груп суб'єктів, що дозволяє забезпечити

оперативність та ефективність здійснення внутрішнього функціонального контролю витрат на оплату праці.

4. Рівневий поділ суб'єктів внутрішнього контролю витрат на оплату праці ТОВ «Адмірал – Агро», що забезпечить зниження трудомісткості контрольних процедур (усунення дублювання дій) при реалізації даної форми організації внутрішнього контролю, що надасть змогу застосовувати оптимізаційні заходи щодо даних витрат під час їх виникнення у процесі здійснення виробничої діяльності суб'єкта господарювання.

5. На підставі проведеного дослідження особливостей організації внутрішнього контролю витрат на оплату праці виявлено, що серед авторів не існує єдиного підходу до виділення етапів та особливостей організації внутрішнього функціонального контролю, що безпосередньо впливає на його здійснення на підприємстві. З метою створення ефективної системи організації функціонального внутрішнього контролю розроблено Регламент з організації та функціонування системи внутрішнього функціонального контролю в частині перевірки витрат на оплату праці. Застосування зазначеного документу створює передумови для чіткої координації дій суб'єктів контролю та оформлення результатів перевірок, а також розробку необхідних превентивних заходів щодо попередження виникнення відхилень та порушень в процесі здійснення господарської діяльності.

6. Запропоновано методику внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці ТОВ «Адмірал – Агро», що надасть змогу вдосконалити контрольні процедури за підконтрольними об'єктами, описати алгоритмічну модель дій суб'єктів контролю, що оптимізує витрати їх часу та удосконалив контрольний процес в цілому. Дана методика, в основу якої покладено використання колективного договору як норми контролю, зорієнтована на оперативну мобілізацію виявлених відхилень від нормативно закріплених виплат та прийняття відповідних заходів щодо їх попередження у наступних періодах.

4.2. Методика внутрішньогосподарського контролю операцій з виплат працівникам установи

Розвиток системи державного фінансового контролю передбачав в собі виникнення нових форм державного фінансового контролю, саме цими формами виступають державний фінансовий аудит і внутрішній аудит. В умовах реформування державного фінансового контролю виникає ряд актуальних питань, пов'язаних з теорією та практикою внутрішнього аудиту та державного фінансового аудиту. Але відсутність в достатньому обсязі інформації щодо розмежування окреслених форм державного фінансового контролю - внутрішнього аудиту та державного фінансового аудиту створює невизначеність у певного кола фахівців з даного питання та сприяє певній теоретичній плутанині в цій сфері.

До сьогодні залишається не розкритим зміст таких термінів, як «внутрішній аудит» та «державний фінансовий аудит», особливо цікавим є взаємозв'язок цих двох форм державного фінансового контролю. Така зацікавленість перш за все обґрунтована реформуванням системи контролю в бюджетній сфері, наявністю змін у принципах та методах його здійснення.

Сучасні визначення поняття «внутрішній аудит» наведені в таблиці 4.2. Як видно з таблиці існує багато різних трактувань поняття, що є необхідним для проведення детального аналізу теоретичного підґрунтя, виокремлення підходів до визначення даного поняття. Варто виокремити 5 основних підходів до визначення поняття «внутрішній аудит»: діяльність аудиторської служби, функція, знаряддя управління, форма контролю та невід'ємна частина системи управління.

Що стосується підходів до визначення поняття «державний фінансовий аудит», то їх існує чотири:

- 1) система взаємопов'язаних процедур;
- 2) функція державного управління;
- 3) різновид державного фінансового контролю;

4) форма фінансового контролю.

Таблиця 4.2

Сучасні погляди визначення поняття «внутрішній аудит»

Джерело	Визначення поняття
Майданевич П. Н., Волошина Е. И.	Внутрішній аудит - функція, яка дає незалежні, об'єктивні гарантії та консультації, спрямовані на вдосконалення господарської діяльності підприємства, тобто контроль і аналіз фінансової звітності [31].
Адамс Р.	Контроль, який здійснюється шляхом перевірки та оцінки адекватності і ефективності інших видів контролю [2].
Андреев В. Д.	Система контролю, яка організована на суб'єкті господарювання в інтересах його власників (або керівництва) та яка регламентована внутрішніми документами. Внутрішній аудит являє собою незалежну компетентну оцінку фінансово-господарської та управлінської діяльності, що здійснюється в самій організації, заснована на системному науково-обґрунтованому процесі об'єктивному зборі, аналізі і оцінці свідчень про економічні заходи та події з метою встановлення критеріїв ефективності роботи, прогнозу майбутнього розвитку, розробки рекомендацій та порад [6].
Бурцев В. В.	Організована внутрішніми документами організації діяльність з контролю ланок управління та різних аспектів функціонування організацій, яка здійснюється представниками спеціального контрольного органу в межах допомоги органам управління організації (загальним зборам учасників господарського товариства, спілки або членів виробничого кооперативу, наглядовій раді, раді директорів, виконавчому органу [26].

Визначення поняття державний фінансовий аудит наведені в таблиці 4.3. Найбільш доцільним є підхід згідно якого державний фінансовий аудит є новою формою державного фінансового контролю. Отже, державний фінансовий аудит - це форма державного фінансового контролю, яка спрямована на збільшення ефективності використання бюджетних коштів та на виявлення фінансових порушень і порушень законодавства, виявлення та покарання

винних у порушеннях осіб. Порівняльний аспект внутрішнього аудиту і державного фінансового аудиту представлено у додатку У.

Таблиця 4.3

Сучасні погляди визначення поняття «державний внутрішній аудит»

Джерело	Визначення
Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні»	Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті.
Піхоцький В.Ф.	Державний фінансовий аудит - одна із найважливіших функцій державного управління, спрямована на виявлення відхилень від прийнятих стандартів законності, доцільності й ефективності управління фінансовими ресурсами та іншою державною власністю, а за наявності таких відхилень - на своєчасне вжиття відповідних коригувальних і запобіжних заходів. Від ефективності державного фінансового аудиту залежить економічне, і, значною мірою, політичне благополуччя нації [106].
Процун К. С.	Державний фінансовий аудит - це достатньо складна та дорога система взаємопов'язаних процедур, що охоплює значні часові рамки і вимагає, крім іншого, високої кваліфікації та професіоналізму аудиторів. [120]

Процеси реформування контролю у сфері управління державними фінансами розпочалися в Україні близько 10 років тому. Саме тоді були започатковані такі напрями реформування:

- розвиток системи державного внутрішнього фінансового контролю;
- напрацювання ефективного інструментарію адаптації міжнародної

практики державного аудиту до української специфіки фінансового контролю суб'єктів державного сектору економіки;

удосконалення методологічних засад контролю та започаткування аудиту ефективності виконання бюджетних програм в контексті зміни ідеології бюджетування й запровадження програмно - цільового методу формування і виконання державного бюджету з використанням паспортів бюджетних програм.

Основи запровадження зазначених складових європейської моделі державного внутрішнього фінансового контролю закладено у Законі України «Про державний бюджет» [65], новою редакцією якого започатковано інноваційні зміни в контролі за використанням бюджетних коштів, а також передбачена обов'язковість організації розпорядниками бюджетних коштів (далі - РБК) в особі їх керівників внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту та забезпечення їх здійснення у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах.

На виконання дій щодо впровадження Програми реформ 28 вересня 2011р. Кабінетом Міністрів України затверджено постанову № 1001 «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади», якою були закріплені базові засади для запровадження функції внутрішнього аудиту в секторі управління державними фінансами.

Вітчизняна система державного внутрішнього фінансового контролю реформується відповідно до Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року і Плану заходів щодо її реалізації [128]. Концепція включає три основні складові європейської моделі ДВФК, які мають бути побудовані країною - претендентом на вступ до ЄС, а саме:

1. Запровадження підзвітності керівників у сфері фінансового управління і контролю;

2. Започаткування децентралізованого внутрішнього аудиту шляхом поступової зміни інспектування на внутрішній аудит;

3. Запровадження функції координації та гармонізації внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту на центральному рівні.

Відправною точкою для запровадження діяльності з внутрішнього аудиту на центральному рівні став 2012 р. Починаючи з 1 січня 2012 р., відповідно до вимог постанови № 1001, керівники всіх центральних органів виконавчої влади повинні запровадити і забезпечити функціонування новостворених підрозділів внутрішнього аудиту. Крім того, протягом 2015 р. утворення підрозділів внутрішнього аудиту передбачено і на рівні облдержадміністрацій.

Відповідно до підходу, прийнятого у країнах ЄС, внутрішній контроль має бути інтегрований у процес управління державними коштами, стати частиною делегування повноважень і відповідальності керівника. Керівник має відповідати за свої (фінансові, розпорядчі) рішення і результати управління, а також за розвиток і поліпшення системи внутрішнього контролю. Для того щоб забезпечити йому таку відповідальність, керівнику необхідна підтримка внутрішнього аудитора. Для здійснення контролю на рівні РБК новостворені підрозділи внутрішнього аудиту повинні оцінювати і забезпечувати ефективність функціонування діючої в органі державного сектору системи внутрішнього контролю. Однак на практиці продовжують мати місце випадки ототожнення цих підрозділів з відомчими контрольно-ревізійними підрозділами або, більше того, об'єднання функцій внутрішнього аудиту з контрольно - ревізійними функціями. Крім того, з ліквідацією на виконання вимог постанови №1001 відомчих контрольно-ревізійних підрозділів упущено деякі аспекти, які є важливими для побудови системи внутрішнього контролю на рівні центральних органів виконавчої влади, зокрема: дослідження і розробка нових методів організації й розподілу контрольних функцій та перерозподілу відповідальності; визначення в діяльності структурних підрозділів установи конкретних процесів, операцій, ділянок.

На відміну від країн, що мають багаторічну практику застосування

функції внутрішнього аудиту у державному секторі, Україна робить лише перші кроки на шляху запровадження цієї функції і тому процеси утворення підрозділів внутрішнього аудиту та організації їх діяльності в органах державного сектору супроводжуються певними труднощами організаційного та методологічного характеру.

Так, недостатність розкриття питань методології та організації проведення внутрішніх аудиторських досліджень у Стандартах внутрішнього аудиту не дає змоги внутрішнім аудиторам деталізувати порядок і способи виконання тієї чи іншої законодавчої норми і вимагає вирішення цього питання на рівні кожного структурного підрозділу внутрішнього аудиту в органі державного сектору. Ці стандарти визначають єдині підходи до організації та проведення внутрішнього аудиту, підготовки аудиторських звітів, висновків і рекомендацій та оцінки якості такого аудиту. Проте, незважаючи на позитивні риси (сучасність, чіткість, комплексність), стандарти внутрішнього аудиту не позбавлені недоліків: неоднозначне тлумачення внутрішнього аудиту та його ідентифікація серед інших форм контролю (розслідування, інспектування, огляд); помилкове трактування зв'язку між завданнями фінансового аудиту і аудиту відповідності та завданнями аудиту ефективності тощо.

Безсумнівно, окремі положення стандартів внутрішнього аудиту потребують деталізації у вигляді додаткових методичних рекомендацій, посібників тощо. І у цьому питанні однієї методологічної підтримки державної фіскальної служби, на яку на період реформи до 2017 р., відповідно до Концепції покладено функцію гармонізації державного внутрішнього фінансового контролю, не достатньо. Крім того, на даному етапі реформ функцію гармонізації та координації навряд чи ефективно виконуватиме інспекційний орган, який за родом своєї діяльності не зацікавлений у розвитку внутрішнього аудиту як альтернативи інспектування. У подоланні зазначених проблем, що мають місце у ході встановлення функції внутрішнього аудиту в державному секторі, активну участь має приймати Рахункова палата. Проте існуюча нормативно – правова база не дає змогу Рахунковій палаті повною

мірою реалізовувати свої повноваження як вищого органу зовнішнього аудиту. Тому сьогодні необхідно підвищувати роль і аудиторську спроможність цього органу у підтримці розвитку функції внутрішнього аудиту та розширенні управлінської підзвітності в органах державної влади.

Згідно проведеного порівняльного аналізу цих двох форм державного фінансового контролю, можна зробити висновок, що державою здійснено перехід від фіскальних форм контролю до профілактично-запобіжних, метою яких є не тільки покарання та пошук порушень, а підвищення ефективності діяльності бюджетних установ та користувачів державного та комунального майна. Україна стає на шлях допомоги бюджетним установам у ефективності діяльності і хоча це лише перша стадія реформування державного фінансового контролю, внутрішній аудит і державний фінансовий аудит відіграє досить вагому роль в забезпеченості, розвитку та перебудові фінансової дисципліни в нашій державі.

Внутрішній аудит згідно до Міжнародних стандартів аудиту - це діяльність з оцінювання, яка організована в межах суб'єкта господарювання і яку виконує окремий відділ. Функції внутрішнього аудиту охоплюють перевірку, оцінювання та моніторинг адекватності й ефективності функціонування системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю. Внутрішній аудит є об'єктивним джерелом інформації і сприяє досягненню цілей і виконанню поставлених завдань найефективнішим способом (рис.4.5).

З метою впровадження внутрішньогосподарського контролю в бюджетній установі прикладом обрано Управління соціального захисту населення Доманівської РДА (далі – УСЗН Доманівської РДА). На основі Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, нами запропоновано створити службу внутрішнього аудиту. Дана служба забезпечуватиме контроль за здійсненням ефективної діяльності учасників відповідно до вимог чинного законодавства, оцінку ефективності системи управління, своєчасність, правильність, повноту і точність відображення основної та іншої діяльності у звітності, забезпечення збереження активів.

Рис.4.5. Модель внутрішнього контролю

Завдання внутрішньогосподарського контролю операцій з виплат працівникам Управління (часовий розріз):

а) попередній контроль:

- перевірка наявності трудових книжок працівників;
- врахування пільг згідно переліку поданих документів, що надають на це право працівнику;
- відповідність нормам чинного законодавства та внутрішнім документам операцій з виплат працівникам;

б) поточний контроль:

- контроль за повнотою та цільовим використанням коштів, спрямованих на соціальні заходи;

- перевірка джерел здійснення виплат працівникам;
- своєчасність погашення кредиторської заборгованості за виплатами працівникам;

- правильність та повнота облікового відображення операцій з виплат працівникам в первинних документах, регістрах обліку, головній книзі, бухгалтерській звітності;

в) наступний контроль:

- достовірність відображення операцій з виплат працівникам в системі бухгалтерського обліку та звітності (фінансовій, статистичній, податковій, управлінській);

- оформлення первинних документів, облікових регістрів та головної книги з дотриманням законодавчо встановлених вимог;

- додержання термінів виплат працівникам, задекларованим в розпорядчих документах установи.

Виходячи з необхідності ефективного виконання завдання внутрішньогосподарського контролю операцій з виплат працівникам раціоналізації вимагає процес організаційно-методичних заходів контролю. Які орієнтовані на встановлення правильності оформлення та легітимності первинних документів з виплат працівникам та відображення на їх підставі даних фактів господарського життя в системі рахунків бухгалтерського обліку.

Послідовність здійснення внутрішньогосподарського контролю операцій з виплат працівникам передбачає дотримання організаційної, методичної, результативної та інспекційної стадій.

Організаційна стадія внутрішньогосподарського контролю передбачає:

- визначення суб'єктів здійснення контрольних процедур, об'єктів, що підлягають контролю;

- ідентифікація питань, на які слід звернути увагу в ході перевірки;

- здійснення планування контролю (розробка плану здійснення внутрішньогосподарського контролю за обраним об'єктом, розробка

класифікатора типових порушень, формування та розпис повноважень суб'єктів контролю);

- систематизація джерел інформації, що є основою для здійснення контролю, розпис прийомів документального та фактичного контролю, що доцільно застосовувати по відношенню до обраного об'єкту перевірки.

У ході проведеного дослідження специфіки здійснення внутрішньогосподарського контролю виплат працівникам виявлено, що методика контролю зводиться лише до перевірки розрахунків з оплати праці та відрахувань до відповідних фондів соціального спрямування без врахування соціальних компонентів трудових відносин та антагоністичних інтересів суб'єктів цих відносин, що можуть спричиняти негативний вплив на інші підконтрольні даній системі об'єкти. Відсутність науково обґрунтованих підходів до методики зумовлює необхідність її розробки з врахуванням специфіки соціально-трудових відносин.

З метою розробки ефективної методики внутрішньогосподарського контролю виплат працівникам проведемо аналіз послідовності застосування контрольних процедур на методичній стадії контролю.

Вважаємо недоцільним розпочинати перевірку стану облікового відображення виплат працівникам з обґрунтування оцінки організації праці, встановлення ідентичності даних аналітичного обліку щодо оплати праці показникам синтетичного обліку й балансу на однакову дату, так і з перевірки правильності нарахування і виплати заробітної плати. Перш за все, суб'єкту контролю необхідно детально вивчити внутрішні розпорядчі документи установи, що стосуються порядку оплати праці. З огляду на це, вважаємо доцільним розпочинати контроль з перевірки наявності та дотримання умов Колективного договору, Положення про оплату праці, Положення про соціальний пакет. Після чого звернути увагу на правильність документального оформлення виплат працівникам та несуперечність їх здійснення нормам чинного законодавства та положенням внутрішніх документів установи, ознайомлення з якими відбулися на першому етапі методичної стадій

внутрішньогосподарського контролю. Третій етап доцільно присвятити перевірці правильності нарахування і виплати заробітної плати. Лише слід здійснювати дану контрольну процедури з врахуванням специфіки тієї форми оплати праці, яка застосовується в установі. Особливу увагу, слід звернути на порядок дотримання виплат соціальних гарантій працівникам виходячи із їх мотиваційного стимулу на суб'єкта праці і як наслідок на досягнення того рівня фінансових показників, який був передбачений керівником. Наступним кроком слід здійснювати перевірку правильності виплати суми відпускних, компенсації в разі невикористання відпустки в поточному періоді та за умови дотримання норм чинного законодавства в даному аспекті, а також встановлення правильності інших виплат, зокрема, допомоги з тимчасової втрати працездатності.

Після цього встановлюється правильність проведення нарахування та утримання податків та зборів до фондів із соціального страхування із виплат працівникам та відповідно до виконавчих листів. При цьому слід звернути увагу на зони ризику, що окреслюються період зміни ставок утримань та відрахувань до відповідних фондів та податків. За умови, що бухгалтерський облік ведеться в комп'ютерному середовищі внутрішньому контролеру слід звернути увагу на зміни алгоритму розрахунку утримань і відрахувань податків та зборів до фондів соціального страхування із виплат працівникам та відповідно до виконавчих листів після змін на законодавчому рівні.

Ранжування контрольних процедур дозволить сформувати план та програму внутрішнього контролю, аудиту даного об'єкта з врахуванням специфіки діяльності підприємства, поділу його на малі, середні та великі залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік, кількості працівників, що будуть здійснювати перевірку та ін.

Результативна стадія передбачає аналіз причин відхилень, розробку методики усунення виявлених порушень та регулювання їх впливу на господарську діяльність Управління та на процес забезпечення виплат персоналу, вжиття адміністративних заходів відносно винуватців відповідно до

їх службових інструкцій. На інспекційній стадії внутрішньогосподарського контролю виплат персоналу керівник відділу контролю Управління або уповноважена особа здійснює перевірку ходу виконання прийнятих рішень, реалізації розроблених заходів на результативній стадії.

Внутрішній контроль призначений забезпечити реалізацію завдань, зумовлених безпосередньо практичними потребами Управління. Їх склад і зміст безпосередньо впливають на організацію контролю, тому потребують конкретизації та обґрунтування як чинників оптимізації контрольного процесу.

Таким чином, запропонована методика внутрішньогосподарського контролю розрахунків з оплати праці надасть змогу УСЗН Доманівської РДА вдосконалити контрольні процедури за підконтрольними об'єктами, описати алгоритмічну модель дій суб'єктів контролю, що оптимізує витрати їх часу та удосконалив контрольний процес в цілому, дана методика, в основу якої покладено використання колективного договору як норми контролю зорієнтована на оперативну мобілізацію виявлених відхилень від нормативно закріплених виплат та прийняття відповідних заходів щодо їх попередження у наступних періодах діяльності.

Рекомендуємо створення служби внутрішнього аудиту як окремого підрозділу в УСЗН Доманівської РДА, передбачивши в штаті дві одиниці спеціалістів з цього питання (рис.4.6).

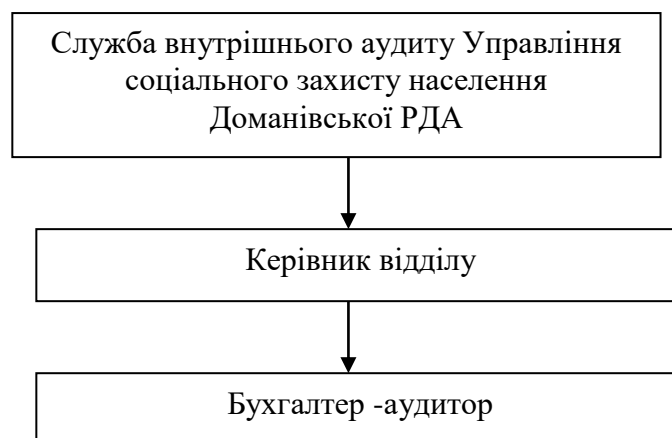

Рис. 4.6. Організаційна структура служби внутрішнього аудиту

Доцільно, щоб функції внутрішніх аудиторів в організації виконували штатні, а не запрошені спеціалісти через великий інформаційний потенціал, знання всіх тонкощів в діяльності своєї організації та більшу відповідальність в своїх рекомендаціях.

Асигнування на утримання такої аудиторської служби слід здійснювати за рахунок місцевого бюджету. Служба внутрішнього аудиту має бути незалежним окремим підрозділом у структурі установи. Оскільки рівень організації незалежності служби внутрішнього аудиту безпосередньо впливає на об'єктивність внутрішніх аудиторів. Незалежність внутрішнього аудиту досягають визначенням та виконанням певних умов:

- керівник служби функціонально підпорядковується голові адміністрації і має вільний доступ до перевірки діяльності іншого керівництва;
- служба внутрішнього аудиту має незалежний статус по відношенню до підрозділів, що вона перевіряє;
- виконавчий орган не має права будь-яким чином обмежувати зміст і обсяги аудиторських перевірок;
- мати необмежений доступ до всіх документів, актів, відділів і можуть звертатися до будь-якого працівника з запитаннями, необхідними для виконання покладених на них обов'язків;
- не повинні брати участі у виконанні або управлінні тими видами діяльності, що вони перевірятимуть.

Для вдосконалення методики аудиту розрахунків з оплати праці та інших виплат працівникам важливим моментом є вибір об'єктів аудиту, що передбачає не тільки їх відбір, а й визначення джерел інформації, в яких містяться дані про досліджувані об'єкти. Визначившись з об'єктами аудиту, слід відібрати нормативні документи, що регулюють трудові відносини та порядок здійснення і відображення в обліку та звітності розрахунків за виплатами працівникам. Це завдання на даний час ускладнене надзвичайно великою їх кількістю і постійною змінюваністю. Тому основні з них обов'язково повинні

бути згруповані в окремому розділі методики, оформлені відповідним робочим документом довгострокового досьє аудитора і постійно оновлюватись.

Виконання запланованих процедур при проведенні аудиту має здійснюватися системно у певній послідовності, що визначається як аудиторський процес та умовно розбивається на етапи. Для розробки ефективного аудиторського підходу до перевірки на етапі планування потрібно не тільки розробити і документально оформити загальний план та програму аудиту, а також оцінити аудиторський ризик, попередньо зібравши мінімально необхідну інформацію для розуміння й оцінки систем обліку та контролю. При здійсненні аудиту виплат працівникам особливу увагу слід приділяти оцінці ризику контролю та його складових. Це пов'язано з високою ймовірністю допущення помилок системою бухгалтерського обліку через недостатнє розуміння законодавчих актів, які регулюють трудові відносини, оподаткування доходів працівників і фонд оплати праці та їх неоднозначне тлумачення, порушення документального оформлення операцій, опрацювання значних масивів інформації, що обумовлює арифметичні помилки.

Таким чином, розглянувши питання щодо вдосконалення аудиту розрахунків з оплати праці в установі, можна зробити висновки, що на сьогодні однією з нагальних потреб є створення служби внутрішнього аудиту в установі, що дасть змогу значно покращити організацію ведення обліку розрахунків з оплати праці та усунути існуючі недоліки. Створення служби внутрішнього аудиту з утворенням штатного персоналу дозволить підвищити інформаційний потенціал, забезпечить знання всіх тонкощів в діяльності та, в свою чергу, більшу відповідальність щодо наданих рекомендацій.

РОЗДІЛ V

МОНІТОРИНГ АКТИВІВ І ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

5.1. Методика моніторингу і діагностики економічної стійкості підприємства

На сьогоднішній день немає єдиного підходу до методології й методики моніторингу управління економічними системами промисловості. Відсутня налагоджена система збору інформації, її обробки й оцінки, зворотного впливу. Зазначені недоліки приводять до того, що дотепер немає уніфікованої методики моніторингу реалізації стратегічних планів. Наявні на сьогоднішній день її окремі елементи націлені на збір і аналіз одиничної та статистичної інформації. Але, як показує практика, цього не досить. Для оцінки стану й ухвалення рішення по коректуванню стратегії розвитку економічних систем необхідна більш повна й різноманітна інформація кількісного і якісного характеру, що дає цілісну уяву про її розвиток.

Узагальнення закордонного й вітчизняного досвіду обліково-аналітичного забезпечення розвитку економічних систем різних рівнів дозволило сформувані необхідні принципи, що забезпечують високий рівень його ефективності: аналітичності, системності, «внутрішнього середовища», «зворотного зв'язку», вибірковості, стійкості розвитку, безперервності та наслідування.

Важливий елемент механізму реалізації принципу «зворотного зв'язку» являє собою моніторинг, що забезпечує можливість зіставляти поточну діяльність і результати кожного конкретного етапу стратегічного управління для їх корегування.

Моніторинг у стратегічному управлінні впливає на всі елементи даного процесу за допомогою зворотного зв'язку й одержання інформації, що необхідна для функціонування всієї системи управління реалізацією

стратегічного плану (рис. 5.1). Основне призначення моніторингу - через отриману інформацію оцінити процеси, що відбуваються в економічній системі, відповідно до прийнятої стратегії розвитку й внести необхідні корективи в її елементи.

Рис. 5.1. Елементи стратегічного управління розвитком економічної системи, місце й функції в ньому моніторингу

Моніторинг в т. ч. і обліково-аналітичне забезпечення здійснюється з використанням різних методів збору, обробки, аналізу й представлення інформації. Джерелами моніторингової інформації можуть виступати результати спостережень, опитувань, вимірів, статистична інформація. Конкретні методи одержання й роботи з інформацією визначаються характером об'єкта й предмета моніторингу.

Для кожного виділеного об'єкту моніторингу має бути розроблена система показників і індикаторів, а також стабільна схема, по якій через певний період часу повинне повторюватися проведення моніторингу. Це необхідно для спостереження за об'єктом у динаміці. Результати й висновки моніторингу являють собою аналітичну основу для прийняття управлінських рішень і внесення необхідних коректувань у попередньо сформульовані стратегічні цілі соціально-економічного розвитку.

Реалізація стратегічного плану неможлива без фінансових ресурсів. Збільшення податкових надходжень у бюджет залежить від роботи місцевої економіки, для підвищення ефективності якої необхідне створення умов для: успішного розвитку промисловості, формування інноваційного потенціалу, залучення інвестицій і всебічна допомога суб'єктам підприємництва.

Для того, щоб оцінка була всебічною й об'єктивною нами пропонується система принципів (рис. 5.2), якими необхідно керуватися при проведенні моніторингу:

- системності - основний принцип, у вирішальному ступені визначає зміст всіх інших принципів, а також формування методології вирішення проблеми в цілому. Він передбачає розгляд і оцінку розвитку елементів економічного комплексу у взаємозв'язку із системами більш високого рівня (регіон) з урахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів, а також зворотних впливів;

- комплексності, що забезпечує можливість одержати всебічну інформацію про розвиток економічної системи шляхом збору й аналізу не тільки статистичної, але й соціологічної інформації;

- цілеспрямованості – орієнтація на вирішення конкретних управлінських завдань, які в свою чергу ведуть до реалізації цілей, намічених у стратегічному плані;

- пріоритетності, що забезпечує можливість акцентувати аналіз на ключових напрямках і проблемах;

- порівнянності, що забезпечує можливість отримати оцінки порівнювати з ретроспективними, що дає важливу уяву про розвиток економічної системи щодо базового стану і забезпечує можливість розраховувати інтегральні коефіцієнти для порівняння з іншими підприємствами і галузями, близькими по специфіці функціонування;

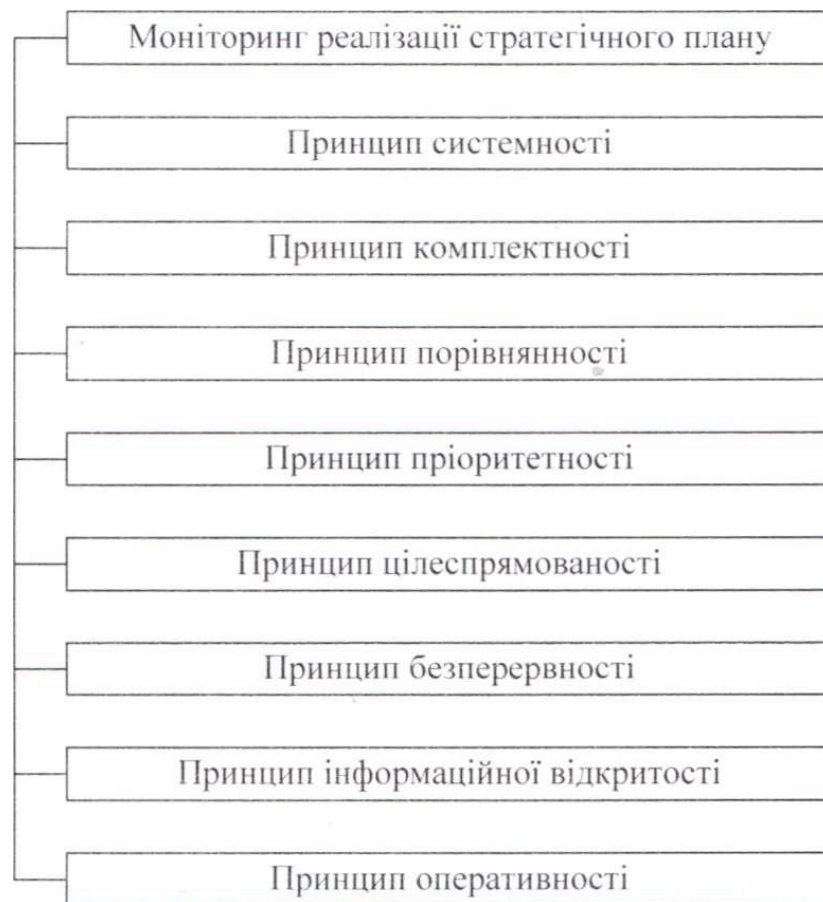

Рис. 5.2. Основні принципи моніторингу реалізації стратегічного плану розвитку економічних систем

- безперервності - постійне відстеження з певним інтервалом основних параметрів руху економічної системи на всьому протязі реалізації стратегічного плану;

- інформаційної відкритості, що робить всі результати досліджень і спостережень доступними для керівників і працівників; це забезпечує можливість залучити колектив до процесу реалізації стратегічного плану, а

також одержати більш велику й детальну інформацію для корегування стратегічного плану;

- оперативності, що забезпечує можливість швидко переробляти й видавати інформацію з метою можливості прийняття негайних управлінських рішень, якщо того вимагає складна економічна ситуація.

На підставі перерахованих вище принципів моніторингу має ґрунтуватися концепція моніторингу реалізації стратегічного плану.

Для аналізу об'єктів використовуються інструменти, що відображають певний зріз стратегічного розвитку економічної системи: індикативний, соціологічний, організаційний, суспільний і функціональний (рис. 5.3).

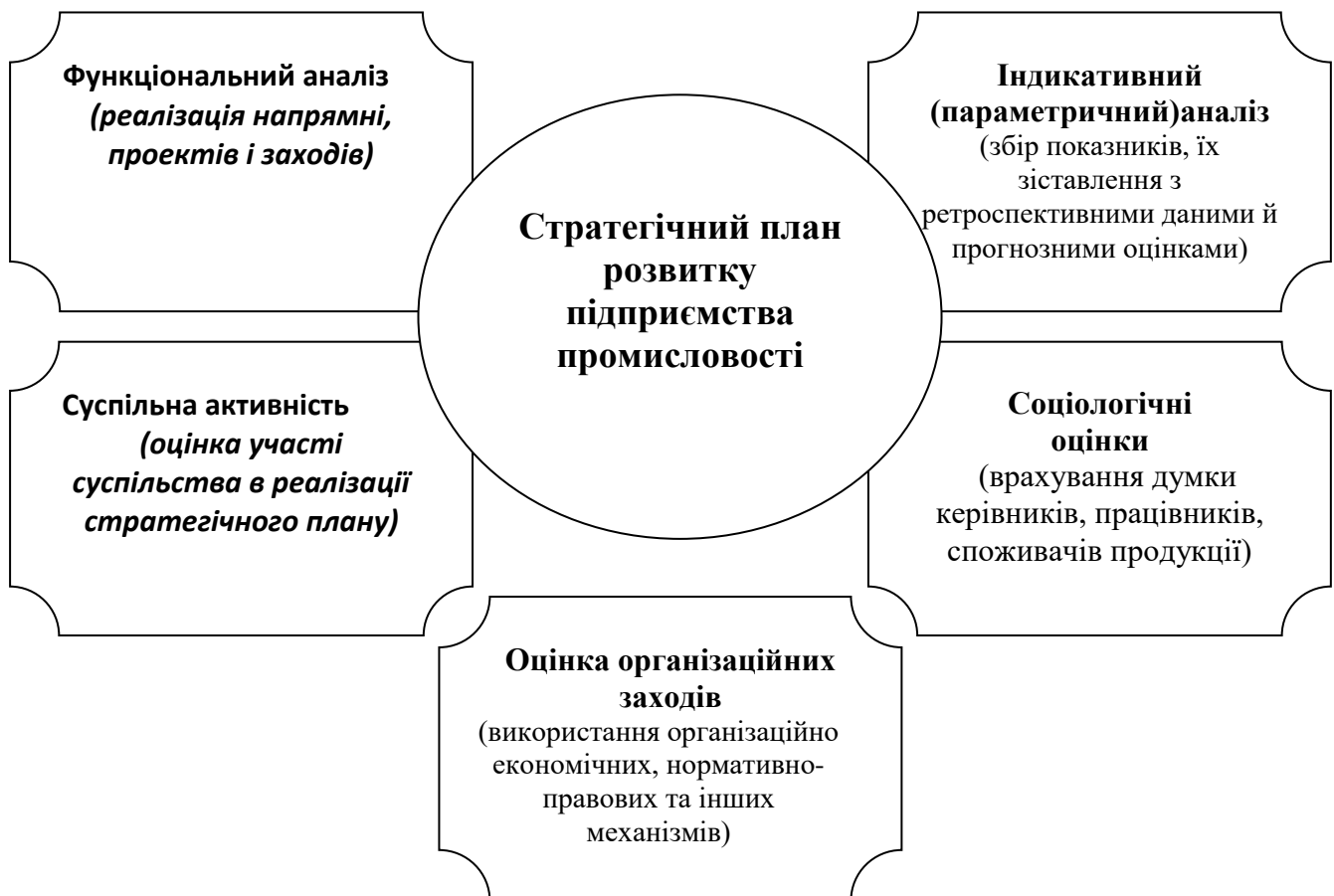

Рис. 5.3. Система інструментів моніторингу стратегічного плану стійкого розвитку підприємств промисловості

Розроблено автором Буровою Т.А.

На процесі здійснення моніторингу і діагностики функціонування підприємства позначається вплив значної кількості чинників: рівень техніки та технології виробництва, соціально-економічні умови господарської діяльності, рівень науково-технічного потенціалу, кваліфікація кадрового складу та ін. Визначення впливу цих та інших факторів під час діагностики економічної стійкості являє собою складний і важливий напрямок її досягнення. Дослідження проблеми діагностики економічної стійкості промислового виробництва в умовах мінливості внутрішнього і зовнішнього середовища є особливо актуальним в кризовий період. Для її вирішення потрібні глибокі економічні дослідження та розробка нових механізмів управління, методичних підходів стосовно найкращого використання основних виробничих факторів на всіх напрямках виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємств промисловості. Економічна ситуація зумовлює потребу в пошуку та використанні нових чинників, які забезпечують можливість виходу підприємств із кризового стану, зумовлюють формування сучасних механізмів управління та спрямовані на інтенсифікацію відтворювального процесу і підвищення рівня ефективності виробництва.

Як відомо, "фактор" у широкому розумінні означає умову, рушійну силу, причину певного процесу [133]. Чинники, які зумовлюють економічну стійкість суб'єкта господарювання, традиційно називають як рушійну силу, яка означає характер мінливості фінансово-економічного стану підприємства [54]. Загальна стійкість суб'єкта господарювання в кризових умовах потребує в першу чергу перевищення надходження доходів над витратами. Економічна стійкість суб'єкта господарювання являє собою збалансований стан економічних ресурсів, який зумовлює стабільний рівень прибутковості і нормальні умови для розширеного відтворення на основі зростання рівня прибутковості і капіталу в тривалій перспективі з врахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників за умов припустимого рівня ризику [54].

Традиційно всю сукупність факторів, які чинять вплив на економічну стійкість суб'єкта господарювання, поділяють на внутрішні і зовнішні. З точки

зору впливу на економічну стійкість суб'єкта господарювання до основних внутрішніх факторів відносяться галузева приналежність підприємства, структура продукції (послуг), її частка в загальному платоспроможному попиті, розмір сплаченого статутного капіталу, величина і структура витрат, їх динаміка порівняно з грошовими надходженнями, стан майна та фінансових ресурсів, включаючи запаси і резерви, їх склад та структура [79]. Рівень впливу факторів на економічну стійкість суб'єкта господарювання зумовлюється співвідношенням самих факторів, компетенцією і професіоналізмом керівництва підприємства, етапом життєвого циклу підприємства.

Іншу групу факторів, що чинять вплив на економічну стійкість суб'єкта господарювання, пов'язують з поняттям "зовнішнє середовище підприємства", яке поєднує: економічні умови господарювання; переважаючу в суспільстві техніку і технологію; платоспроможний споживчий попит; економічну і фінансово-кредитну політику уряду та прийняті ним рішення; законодавчі акти з контролю за діяльністю підприємства; систему суспільних цінностей та ін. [79]. Дані зовнішні фактори чинять вплив на все, що відбувається всередині підприємств.

Між всіма зазначеними зовнішніми та внутрішніми факторами має існувати рівновага, але в будь-який момент з усієї сукупності чинників завжди можна виокремити найслабший елемент, який гальмує розвиток усіх інших. Усі зазначені чинники є взаємозалежними і на результати діяльності мають різний вплив: одні - позитивний, інші - негативний [79].

Зважаючи на значну кількість і різноманітність чинників, їх доцільно згрупувати. В основі класифікації чинників можуть бути покладені різні ознаки:

- за місцем виникнення розрізняють зовнішні і внутрішні чинники;
- за важливістю результату - основні і другорядні;
- за структурою - прості і складні;
- за часом дії - постійні і тимчасові [54].

За змістом, силою впливу, характером, тривалістю фактори, що зумовлюють економічну стійкість, неоднакові. Причини, які зумовлюють данні чинники, є також різними. Важливим є врахування напрямів, активності, тривалість дії факторів. Економістами визначено різні підходи щодо групування факторів, які чинять вплив на економічну стійкість суб'єкта господарювання [54]. Всі зазначені підходи заслуговують на увагу, але слід враховувати, що будь-яка класифікація чинників має умовний характер і зумовлюється метою дослідження. У табл. 5.1 представлено, на нашу думку, найбільш повну класифікацію факторів.

Таблиця 5.1

Класифікація факторів, що чинять вплив на економічну стійкість діяльності підприємства промисловості

Класифікаційна ознака	Класифікаційні групи
Приналежність до досліджуваного підприємства	Екзогенні (зовнішні), ендогенні (внутрішні)
Значущість	Основні, другорядні
Залежність від діяльності людини	Об'єктивні, суб'єктивні
Масштаб впливу	Загальні, специфічні
Напрями впливу	Сприятливі, несприятливі
Тривалість впливу	Довгострокові, середньострокові і короткострокові
Характер впливу	Постійні, періодичні, тимчасові, випадкові
Сфера формування	Економічні, фінансові, соціальні, організаційні, виробничі та ін.
Передбачуваність	Передбачувані (прогнозовані), непередбачувані (не прогнозовані)
Керованість	Керовані (регульовані), некеровані (нерегульовані)
Можливість рухливості обліку і кількісного вимірювання	Неформалізовані, формалізовані
Ступінь деталізації	Першого порядку, другого порядку, n-го порядку
Сторона досліджуваного явища	Кількісні, якісні

Згідно із першою класифікаційною ознакою за приналежністю до досліджуваного об'єкта серед різноманітних чинників виокремлюють екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні). Таку диференціацію розроблено для

забезпечення чистоти дослідження у вивченні власного потенціалу підприємства [133].

Екзогенні чинники являють собою фактори зовнішнього середовища. Для забезпечення рівня економічної стійкості керівництву підприємства варто своєчасно реагувати на вплив зовнішніх чинників і протидіяти негативному впливу, якщо є така можливість. До зовнішніх факторів, що зумовлюють економічну стійкість суб'єкта господарювання, відносять: політичну ситуацію; законодавство (систему працевлаштування, рівень мінімальної заробітної плати, пенсій); наявні природні ресурси; демографічну ситуацію (кількість трудових ресурсів, рівень освіти, кваліфікацію, культуру); науково-технічний розвиток; розвиток інфраструктурного забезпечення (інформація, зв'язок, транспорт, банківська система, страхове забезпечення); фінансово-кредитну і податкову політику; економічні чинники (наприклад, рівень інфляції) та інші чинники.

На відміну від зовнішніх внутрішні (ендогенні) фактори підпадають під вплив підприємства. Завдяки ефективному управлінню внутрішніми чинниками підприємство має змогу краще пристосовуватись до зміни зовнішнього середовища, а також вдосконалюватись і тим самим забезпечувати досягнення економічної стійкості.

Часто зовнішні та внутрішні чинники взаємопов'язані. Компетентне управління виробництвом може не лише послабити негативний вплив зовнішнього середовища, але і сприяти високим темпам підвищення рівня ефективності виробництва [133].

Важливість факторів - це рівень впливу того чи іншого фактора на стійкість суб'єкта господарювання. За ознакою важливості чинники поділяють на основні і другорядні. Основні фактори чинять найбільший вплив на рівень економічної стійкості підприємства. Другорядні чинники не мають вирішального впливу на стійкість суб'єкта господарювання. Вони незначно здійснюють вплив на неї.

За ознаками залежності від діяльності людей чинники поділяють на об'єктивні, які не залежні від діяльності людини, і суб'єктивні, що мають залежність від діяльності людей, підприємств, організацій та установ [133].

За масштабом впливу чинники поділяються на загальні і специфічні. Загальні фактори чинять вплив на функціонування підприємств у всіх сферах економіки. А специфічні фактори чинять вплив лише на підприємства окремої галузі або лише на окреме підприємство.

Сприятливі чинники забезпечують збереження економічної стійкості підприємства. А несприятливі - навпаки, позначаються на зниженні стійкості підприємств. Розподіл факторів за спрямуванням впливу є важливим для розробки заходів стосовно забезпечення рівня економічної стійкості підприємства. Особливо важливим є своєчасне запобігання негативному впливу чинників.

За тривалістю впливу фактори поділяються на наступні групи: довгострокові, що зумовлюють розвиток тривалих тенденцій (понад двох років); середньострокові (один - два роки); короткострокові (кілька тижнів - один рік) [133]. Знання існуючих тривалих тенденцій, що чинять вплив на рівень економічної стійкості підприємства, має велике значення для формування стратегії її забезпечення.

Стійкість суб'єкта господарювання являє собою одночасно і статичну і динамічну характеристику підприємства, яка обов'язкова для його розвитку. Як свідчить практика, харчові підприємства можуть залучати як зовнішні джерела фінансування, так і здійснювати самофінансування. Для досягнення стійкості керівництву підприємства варто враховувати наявні резерви свого підприємства. Вплив довгострокових та середньострокових чинників слід враховувати при формуванні інвестиційної політики, реалізації інвестиційних проектів. Для визначення перспектив розвитку підприємства варто відстежувати, яким чином зазначені фактори чинять вплив на економічну стійкість. Вплив коротко-, середньо- та довгострокових факторів слід

враховувати при формуванні стратегій підприємства і взагалі зумовлює здатність підприємства підтримувати свою стійкість.

Диференціація факторів за характером впливу має важливе значення для діагностики і оцінки рівня економічної стійкості підприємства, прогнозування тенденцій розвитку організації та прийняття оптимальних довгострокових, середньострокових і короткострокових управлінських рішень. Формування стратегії досягнення економічної стійкості підприємства вимагає врахування всіх чинників (постійних, періодичних, тимчасових, випадкових).

Диференціація чинників за сферою формування має вирішальне значення для своєчасної адаптації до впливу таких факторів, а також для діагностики економічної стійкості підприємства. Зокрема, забезпечення високої якості продукції позитивно впливає на рівень економічної стійкості підприємства. Недостатнє фінансування може привести до використання дешевших матеріалів і сировини, отже до зниження якості продукції, що обов'язково позначиться на обсягах реалізації продукції. Вплив різних факторів може проявлятися в різних сферах зовнішнього і внутрішнього середовища. Дослідження сфер формування факторів забезпечує можливість своєчасно і адекватно реагувати на їх вплив. Отже, на рівень економічної стійкості підприємства чинять вплив фінансово- економічні, політичні, виробничі та інші фактори, кожен з яких має свою сферу формування.

Деякі фактори є передбачуваними, але існують і такі, які не можливо заздалегідь спрогнозувати, а тому є неможливим врахування наслідків їх впливу. До прогнозованих факторів належить політика держави, політики монополій, науково-технічний прогрес, різноманітні внутрішні та зовнішні чинники. Непередбачуваними є переважно зовнішні фактори, до яких відносять стихійні лиха, політичні конфлікти та інші. Окремі зовнішні фактори можуть бути непередбачуваними. Наприклад, інколи непередбачуваним може бути вплив людського чинника. Причини виникнення впливу певних факторів можуть бути невиявленими. І це як раз і зумовлює те, що вплив окремих чинників не можна передбачити.

З погляду управління підприємством важливе значення має можливість впливати на фактори, управляти ними, що обумовлює розподіл факторів на керовані та некеровані [133]. Якщо вплив окремого фактору можна передбачити, то це ще не означає, що керівництво підприємства зможе вплинути на такий фактор. До керованих відносять зовнішні передбачувані фактори, на які може впливати підприємство. Наприклад, підприємство може впливати на обсяги реалізації продукції, формування резервів, рівень рентабельності та ін.

За такою ознакою як можливість обліку та кількісного виміру фактори розділяють на формалізовані та неформалізовані. Такий розподіл є особливо важливим для діагностики економічної стійкості. Формалізація - опис теорій, осмислених пропозицій і т. д. формальними засобами, являються, передусім символами математики і математичної логіки [57]. Формалізація - це метод відображення певної області у вигляді формальної системи, коли форму виділяють як особливий предмет дослідження незалежно від змісту. Відповідно до названої ознаки фактори поділяють на формалізовані і неформалізовані. Формалізовані фактори можна кількісно виміряти, на відміну від неформалізованих.

Різні фактори не рівнозначно чинять вплив на рівень економічної стійкості підприємства. Одні чинять вплив безпосередньо і мають через це визначальний характер, а інші фактори здійснюють опосередкований вплив на рівень економічної стійкості підприємства. З огляду на це використовують класифікацію факторів за ступенем деталізації. Перша група факторів, які прямо чинять вплив на рівень економічної стійкості підприємства, - це фактори першого порядку, вони є основними. Зазначені фактори акумулюють у собі вплив більш численних факторів непрямого впливу - фактори другого, третього і усіх наступних порядків. Отже, складається складна ієрархічна система факторів, що чинять вплив на рівень економічної стійкості підприємства. Чим більший ступінь деталізації, тим слабшим є вплив опосередковуваних факторів.

Показники-фактори можуть відбивати різні сторони досліджуваного явища. Показники, які безпосередньо характеризують кількісну визначеність явища, називають кількісними. Це абсолютні (об'ємні) показники, такі як виручка від реалізації продукції, вартість обігових коштів тощо. Фактори, що зумовлюють внутрішні якості досліджуваного явища, називають якісними, вони представлені відносними показниками (рівень рентабельності, оборотність, ціна тощо). Таке групування необхідне для методично грамотного здійснення факторного аналізу і визначення екстенсивних та інтенсивних напрямів реалізації можливостей підприємства. В економічній літературі виділяють також фактори екстенсивного і інтенсивного розвитку [54].

Деякі автори як окремий і найбільш важливий фактор економічної стійкості розглядають резерви підприємства. Поняття "резерви" на практиці вживають у двох значеннях. По-перше, резервами вважають запаси ресурсів (сировини, матеріалів, устаткування, палива і т. д.), які необхідні для безперебійної роботи підприємства. По-друге, під резервами розуміють можливості підвищення ефективності виробництва. Звідси випливає, що резерви як запаси і як можливості підвищення ефективності виробництва — це різні поняття [80].

Ячнева В. М. зазначає, що формування резервів впливає не лише на результативність функціонування підприємства, а й на його стійкість. Об'єктивність існування резервів зумовлена, на її думку, періодичністю впливу на підсистеми підприємства сукупності випадкових подій або чинників, які становлять загрозу стійкості функціонування підприємства. Резерви класифіковано наступним чином: виявлені резерви, джерела, які залучені в короткостроковому періоді; виявлені резерви, джерела, які являють собою стратегічно довгостроковими резервами ресурсів. Створення системи резервів ресурсів розглядається як спосіб підтримки і забезпечення стійкості функціонування підприємств промисловості [156].

Савицькою Г. В. запропоновано вживати термін "резервні фонди" як запаси матеріальних ресурсів, а термін "господарські резерви" - як можливості

розвитку виробництва щодо досягнутого рівня на основі використання досягнень науково-технічного прогресу [132]. Такий розподіл резервів на резервні фонди і господарські резерви має штучний характер, оскільки якість і запаси ресурсів багато в чому зумовлюють рівень економічної стійкості підприємства.

З розвитком науково-технічного прогресу з'являються все нові і нові можливості зростання продуктивності праці, ощадливого використання стровини і матеріалів, удосконалення способів фінансової діяльності, управління персоналом, стратегії маркетингу і т. д. Тому джерела резервів невичерпні, оскільки не можна зупинити прогрес у науці і техніці. Економічна сутність резервів як чинника, що забезпечує економічну стійкість суб'єкта господарювання в ринкових умовах, полягає в найбільш повному і раціональному використанні потенціалу підприємства для забезпечення зростання обсягів конкурентоздатної продукції при найменших витратах усіх видів ресурсів.

З погляду системного аналізу економічна стійкість суб'єкта господарювання - це не що інше, як здатність підприємства до самозбереження, тобто раціональної витрати резервів підприємства в часі, що дає можливість протистояти впливу зовнішніх факторів. Отже, під резервами підприємства мають на увазі якусь сукупність матеріальних і нематеріальних можливостей, що сприяють економічній стійкості підприємства [14]. Класифікуючи резерви підприємства в просторі і у часі, звертають увагу, перш за все, на їхні види, сутність і способи виявлення. Особливістю наведеної класифікації резервів є те, що підприємство за їх ознаками і видами може змоделювати систему резервів, необхідну для забезпечення рівня економічної стійкості [147].

Отже, по-перше, наявність системи резервів на підприємстві є гарантією економічної стійкості підприємства і відбиває його здатність до самозбереження; по-друге, система резервів має містити і матеріальні, і нематеріальні ресурси підприємства; по-третє, система резервів підприємства вимагає розробки збалансованої системи показників ефективності

використання самих резервів; по-четверте, у нових умовах господарювання формування системи резервів на підприємстві є складний і ресурсномісткий процес стратегічного характеру. В умовах ринкової економіки система резервів на підприємстві відіграватиме визначальну роль в економічній стійкості підприємства.

Відповідно до сукупності факторів в економічній стійкості визначаються причинно-наслідкові зв'язки, на яких ґрунтується економічне діагностування. Зазначені зв'язки визначають на основі результативних (узагальнюючих) і факторних (часткових) показників. Результативним або узагальнюючим вважають показник, якщо він являє собою об'єкт аналізу і побудови факторної діагностичної моделі. Відповідно, визначальні показники і формувальний показник називають факторними показниками.

На етапі створення підприємства закладається основа всіх видів стійкості, що зумовлюють формування економічної стійкості, яка має за основу обраний вид діяльності, організаційно-правову форму і склад засновників, організаційну структуру підприємства та місце реєстрації. Вид діяльності багато в чому визначає майбутню прибутковість капіталу та активів підприємства, що характеризується показниками рентабельності. Місце реєстрації зумовлює рівень податкового навантаження і, відповідно, можливості реінвестицій. Організаційно-правова форма, розмір статутного капіталу та склад засновників зумовлюють справжні і потенційні можливості створення умов розвитку підприємства. Організаційна структура підприємства закладає основу керованості діяльності та її ефективності і має кілька часткових показників.

На етапі поступового завоювання ринку формується стійкість виробничо-економічного потенціалу за рахунок ресурсозабезпечення і використання ресурсів; стійкість ділової активності, яка забезпечується попитом споживачів і характеризується оборотністю основного капіталу і наявністю замовлень; стійкість економічного зростання, що визначається інвестиційним кліматом у

країні і регіоні та характеризується обсягами інвестицій, інвестиційною активністю, зміною ринкової частки.

На етапі стабільного одержання доходу від основної діяльності економічна стійкість досягається і підтримується стійкістю виробничо-економічного потенціалу, техніко-технологічного рівня виробництва, кадрового складу, рівня виробничої організації, рівня ділової активності, рентабельності, фінансової стійкості.

За ознакою стійкості стосовно етапів кругообігу капіталу виділяють наступні види стійкості [16]:

- на етапі інвестування сукупних ресурсів формується стійкість виробничо-економічного потенціалу і професійно-кваліфікаційного рівня кадрів;

- на етапі виробничого процесу досягається виробничо-технічна стійкість, що передбачає стійкість техніко-технологічного та організаційного рівнів:

- на етапі реалізації, – фінансово-економічна стійкість, що містить фінансову стійкість, стійкість рівня ділової активності і рівня рентабельності продажів;

- на етапі розподілу – стійкість рівня доходу капіталу, рівня податкового навантаження, якості життєвого рівня працівників. Оцінка і аналіз економічної стійкості на різних етапах кругообігу капіталу дозволить управляти формуванням стійкості на етапі інвестування сукупних ресурсів, забезпеченням на етапі здійснення виробничого процесу, підтримкою на етапі реалізації і розвитком на стадії розподілу.

За ознакою стійкості стосовно різних видів діяльності виділяються наступні види стійкості [16]: на ринку продукції, робіт, послуг; на ринку засобів виробництва; на фондовому ринку; на ринку реальних інвестицій; на ринку грошових коштів.

У силу новизни концепцій побудови системи моніторингу діяльності відсутня однозначна позиція щодо сутності й процесу моніторингу в системі концепцій і технологій стратегічного управління.

Узагальнюючи теоретико-методологічні підходи до моніторингу стратегії ми даємо наступне визначення цього поняття: моніторинг діяльності підприємства - це метод вивчення складної багатофакторної системи, заснований на спостереженні динаміки сукупності параметрів діяльності підприємства, якісній і кількісній оцінці обраних параметрів. На основі даних про зміни параметрів стратегії за допомогою моніторингу можна прогнозувати переходи об'єкту моніторингу з одного стану в інший. Моніторинг діяльності підприємства характеризується широтою й періодичністю спостережень, вимірів, розрахунків, аналізу одержуваних результатів. За допомогою моніторингу діяльності підприємства можна виявляти її резерви. Розроблена нами класифікація видів моніторингу діяльності підприємства представлена в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Види моніторингу діяльності підприємства

Ознака класифікації	Види моніторингу стратегії
Суб'єкт моніторингу	зовнішній; внутрішній.
Сфера охоплення або спрямованості здійснення моніторингу	моніторинг зовнішнього середовища; моніторинг внутрішнього середовища
Цілі й завдання	кількісний; якісний.
Глибина вирішення проблеми	моніторинг загальних змін; моніторинг виконання плану; моніторинг ефективності програм.
Часові параметри	стратегічний моніторинг; оперативний моніторинг.
Рівень автоматизації	неавтоматизований; частково автоматизований; повністю автоматизований.
Періодичність	систематичний; періодичний; епізодичний.

Алгоритм побудови системи моніторингу діяльності підприємства представлений на рис.5.4.

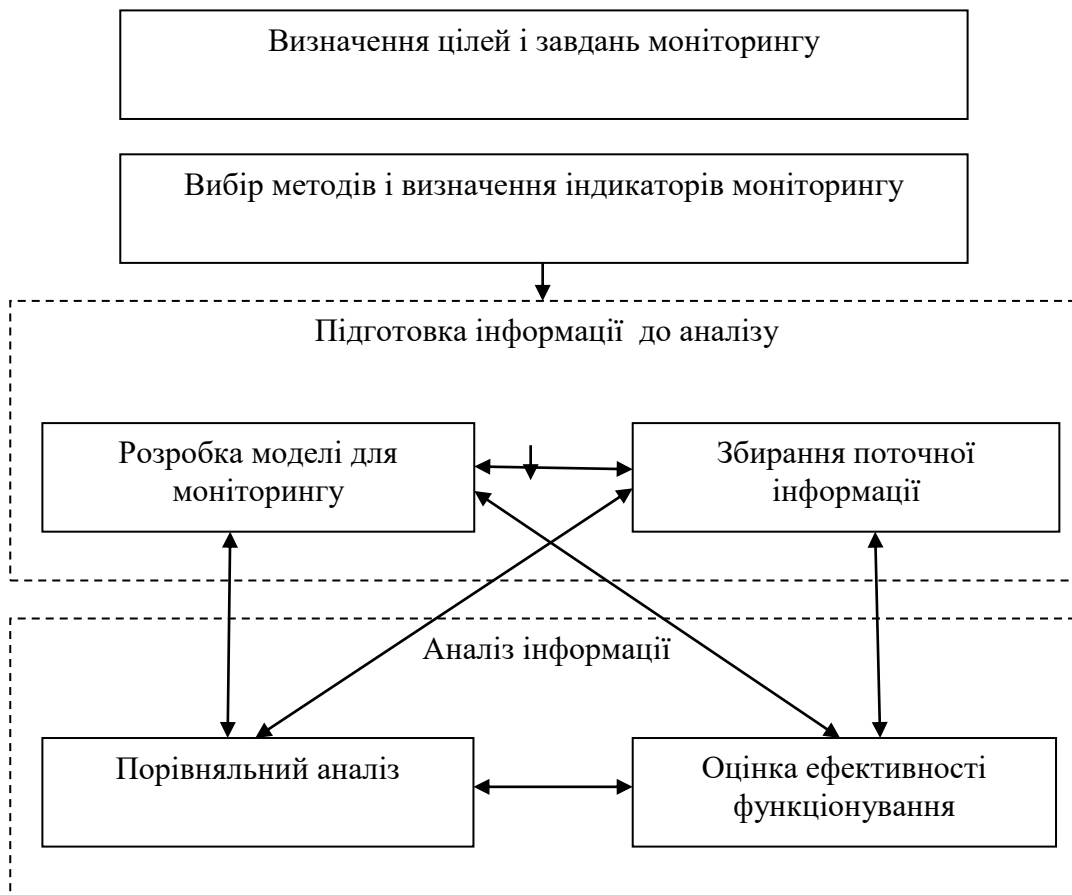

Рис. 5.4. Алгоритм побудови системи моніторингу діяльності підприємства

Зміст й результати здійснення етапів моніторингу діяльності підприємства представлені в табл.5.3. Проведення імітаційних експериментів забезпечує можливість визначити прогностні показники базової (вихідної) стратегії підприємства на початку реалізації проекту.

Варіювання певних параметрів моделі забезпечує можливість провести аналіз чутливості моделі й виявити параметри стратегії, зміна яких дозволить підприємству досягти успіху в процесі реалізації обраної стратегії.

Чітке планування необхідне для: розробки загального плану та програми аудиторської перевірки; виконання і контролю роботи; упевненості, що увага зосереджена на основних аспектах; упевненості, що робота виконана повністю.

Зміст і результати етапів системи моніторингу діяльності підприємства

Назва	Зміст	Результат
1. Визначення цілей і завдань моніторингу	Залежно від етапу реалізації планів визначається сфера моніторингу діяльності підприємства і, відповідно, коло питань, які необхідно для цього вирішити.	Мета й завдання
2. Вибір методів і визначення індикаторів	Аналізуються ресурси підприємства (трудові, фінансові, інформаційні). На основі даного аналізу вибираються методи моніторингу. Залежно від цілей і завдань моніторингу визначаються індикатори (показники), динаміку яких необхідно досліджувати.	Перелік методів і індикаторів
3. Розробка моделі для моніторингу	Залежно від обраних методів вибираються інструменти для розробки моделі для моніторингу	Модель стратегії, прогностичні показники
4. Збір поточної інформації	Як джерело інформації може бути використана бухгалтерська, економічна, статистична й інша звітність	База даних
5. Порівняльний аналіз	Залежно від цілей і завдань моніторингу використовуються різні способи порівняльного аналізу (планових підстановок, абсолютних різниць, інтегральний). Виявляється вплив окремих факторів на узагальнюючі показники реалізації поточних і стратегічних планів	Позитивні і негативні фактори в ході реалізації стратегії
6. Оцінка ефективності функціонування підприємства	На підставі даних 3-го й 4-го етапів моніторингу проводиться оцінка ефективності діяльності підприємства. В результаті отриманої оцінки керівництво підприємства може скорегувати поточну діяльність, щоб досягти поставлених цілей і реалізувати обраний напрямок діяльності	Оцінка

Плани мають базуватись на обізнаності з діяльністю клієнта, та передбачити: одержання знань про облікову систему клієнта, політику і процедури внутрішнього контролю; встановлення очікуваного рівня довіри до внутрішнього контролю; визначення і програмування змісту, часу проведення і обсягу процедур, що підлягають виконанню; координацію виконання робіт.

Планування має бути постійним протягом виконання взятого аудитором зобов'язання і включає: складання плану робіт очікуваного обсягу і строків проведення аудиторської перевірки; складання аудиторської програми, яка відображає зміст, час проведення і масштаби процедур аудиторської перевірки. Міжнародним стандартом аудиту підкреслюється принцип безперервності процесу планування, зазначається, що протягом усієї тривалості аудиту його загальний аудитор переглядає і уточнює програму і план через зміни умов і напрямів аудиту, або несподіваних результатів процедур аудиторської перевірки.

Варто навести й інші важливі принципи планування, а саме: комплексність та оптимальність. Комплексність планування означає, що всі етапи планування аудиту мають бути взаємозв'язані та узгоджені. Оптимальність планування полягає в його гнучкості й виборі аудиторською організацією найбільш раціонального варіанта плану із можливих. Аудитор має ретельно планувати свою діяльність, оскільки це дасть можливість: одержати достатню кількість свідчень про стан справ клієнта; в розумних межах утримати витрати на аудит; уникнути непорозумінь з клієнтом. Адекватність планування аудиту допомагає переконатись в тому, що приділяється належна увага важливим його напрямам. Це зумовлює оперативну постановку проблем, які виникають, і дає змогу вчасно виконати роботу з аудиту. Планування також сприяє правильному використанню аудиторів і координації роботи, яку виконують інші аудитори та експерти.

Результати дослідження свідчать, що доцільним є поділ загального планування аудиторської перевірки на два великих етапи: попереднє планування та розробка плану та програми аудиторської перевірки. На першому етапі вивчається підприємство, що підлягає перевірці, та визначаються основні параметри майбутньої перевірки, на другому - розробляється стратегія перевірки і складається детальний опис всіх майбутніх дій в загальному плані і програмі аудиту [88]. Запропонований перелік робіт

щодо кожного з етапів планування представлено у схематичному вигляді (рис.5.5).

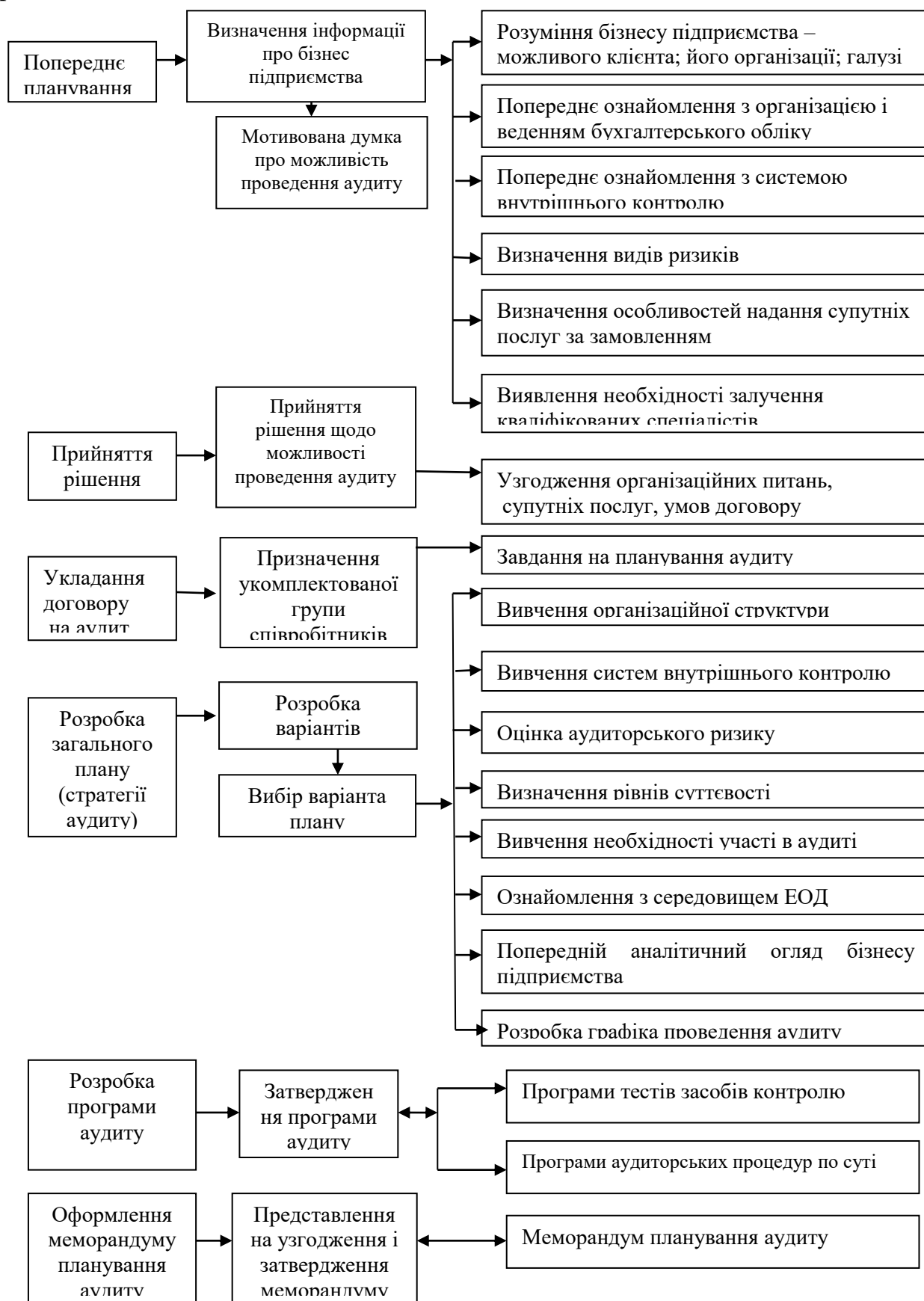

Рис. 5.5. Планування аудиту

Закордонний досвід свідчить, що аудиторські фірми приділяють багато уваги попередньому ознайомленню з потенційним клієнтом. На етапі попереднього планування аудиторська організація оцінює можливість здійснення аудиторської перевірки. Попереднє обстеження підприємства промисловості може тривати від декількох годин для суб'єктів малого підприємництва до одного-двох тижнів для підприємств що мають декілька десятків тисяч робітників. За результатами попереднього планування аудиторська фірма має в першу чергу з'ясувати чи є можливість працювати з цим клієнтом. Якщо з'ясується, що для здійснення повноцінної перевірки клієнту потрібно, в цілому, відтворити весь обсяг бухгалтерської облікової інформації, або виникають сумніви стосовно можливості підготовки аудиторського висновку позитивного характеру, чи підозри в тому, що клієнт не готовий надати аудиторам відповідну документацію, яка має суттєве значення в їх роботі, або є сумніви в клієнтській платоспроможності, керівництву аудиторської фірми слід обміркувати доцільність обслуговування такого клієнта.

В ситуації, якщо аудиторська фірма вважає за можливе здійснення аудиторської перевірки, вона переходить до формування штату для здійснення аудиторської перевірки і укладає договір з суб'єктом господарювання. Відомості, одержані під час початкового вивчення клієнта, виступають необхідною базою для розробки загального плану та програми аудиту.

Аудиторам необхідно мати уяву про економічні умови функціонування підприємства промисловості, в тому числі про вплив на нього національної економічної політики (наприклад, цінове регулювання обмежень на імпорт), про географічне розташування підприємства і економіку відповідного регіону, про зміни в оподаткуванні та інших сферах (наприклад, у сфері регулювання повітряних і автомобільних вантажних перевезень). Крім того, банки, страхові компанії, інвестори і кредитори в різних галузях економіки діють різним чином.

Крім вивчення характеру бізнесу та факторів впливу на нього, на рівні підприємства - клієнта необхідно одержати інформацію про організаційну структуру та методи управління, особливості його виробничої діяльності, продукцію, коло постачальників і покупців, дочірні і залежні підприємства, систему бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю, фінансування і порядок розподілу одержаного прибутку, курс акцій, принципи формування оплати праці персоналу, важливі дати, зокрема, дати проведення інвентаризацій активів.

5.2. Алгоритм вибору стратегії обліково-аналітичного забезпечення розвитку підприємств в умовах нестабільного середовища

На сучасному етапі соціально- економічний розвиток України нерозривно пов'язаний з реформуванням промисловості. Складовою частиною проблеми ефективності даної галузі в конкурентному середовищі є оцінка економічного стану підприємств у майбутньому для визначення шляхів їх розвитку. Цій проблемі в останні роки приділяється значна увага в науковій літературі, як в Україні, так і за її межами. Однак на даному етапі розвитку необхідна подальша розробка теорії й практики прогнозування економічного стану промислових об'єктів з урахуванням сучасних тенденцій і наукових досягнень, отриманих за останні роки.

При переході до ринкових методів господарювання на діяльність підприємств і організацій значно зростає вплив факторів зовнішнього середовища, багато з яких є некерованими. Мінливість зовнішнього середовища зумовлює необхідність розроблення методологічних аспектів і інструментарію прогнозування економічного стану підприємств промисловості в умовах невизначеності. Значний внесок у розробку проблем формування моніторингово-діагностичних систем в управлінні діяльністю підприємств зробили вітчизняні та закордонні вчені-економісти: К. В. Алексеєв, Н. В. Алексеєнко, І. І. Бєлий, І. А. Бланк, В. М. Вовк, О. Г. Бодров, І. Р. Бузько,

І. В. Брянцева, І. М. Ветрова, В. В. Вітлінський, В. М. Гончаров, П. В. Єгоров, М. О. Кизим, А. І. Ковальов, Л. В. Максимова, Ю. П. Маркін, Л. О. Мармуль, Т. І. Олійник, В. Ш. Рапопорт, І. І. Савенко, Г. В. Савицька, І. Г. Сокиринська, В. І. Топіха, Т. А. Шатунова, В. М. Ячменьова та інші науковці. Наукові розробки вказаних вчених сформувавши теоретичний і методологічний базис формування моніторингових систем у механізмі управління підприємством. Водночас низка важливих питань, пов'язаних з методичними підходами, механізмами, процедурами та організаційно-економічними відносинами у процесі моніторингу і діагностики діяльності підприємств потребує поглиблених досліджень.

Складність і недостатня розробленість проблеми та необхідність підвищення ефективності управління діяльністю підприємств промисловості викликає необхідність її вивчення і визначає вибір мети і постановку завдань дослідження.

Метою дослідження є розробка поетапного моніторингу діяльності підприємств промисловості, орієнтованих на вирішення стратегічних і тактичних завдань прогнозування й планування їх розвитку. Сутність прогнозування економічного стану промислових підприємств на основі поетапного моніторингу полягає в можливості зміни параметрів прогнозування: цілей, показників, критеріїв і принципів та ін. при переході від одного етапу до іншого. Саме шляхом цієї зміни здійснюється управління процесом прогнозування стану підприємства промисловості на всьому часовому інтервалі, що цікавить аналітика, що є важливою особливістю пропонованого підходу. Таким чином, даний підхід забезпечує можливість здійснювати не тільки короткострокове, але й довгострокове прогнозування в конкурентному середовищі, з наступним уточненням отриманих результатів за допомогою здійснення моніторингу.

Визначення горизонту прогнозування й вибір основних часових етапів здійснення моніторингу відбувається відповідно до цілей прогнозування. У результаті зазначеного підходу здійснюється адаптація даних об'єктів до змін

зовнішнього середовища на мікро- й макрорівні. Це забезпечує можливість підвищити об'єктивність оцінки стану промислових підприємств і вибрати оптимальні напрямки їх розвитку.

Аналіз проблеми розвитку, а отже, прогнозування економічного стану підприємства промисловості показує, що на сучасному етапі існують різні підходи до її вирішення й, у той же час, існує необхідність нових поглядів на дану проблему, розвитку теорії й практики її вирішення. При існуючій тенденції переходу від короткострокового прогнозування до середньострокового, і навіть довгострокового, на сучасному етапі розвитку економіки України, на перший план виходить завдання підвищення ефективності результатів прогнозування. Особливо це стосується питань прогнозування стану промислових підприємств і організацій в умовах невизначеності зовнішнього середовища, обумовлених дією некерованих факторів.

При розмежуванні всього горизонту прогнозування на послідовні й взаємозалежні етапи моніторинг прогнозованих показників, проведений на кожному етапі, покликаний виявити відхилення прогнозу від факту. Врахування виявлених відхилень при прогнозуванні на наступних етапах забезпечує можливість підприємству адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Таким чином, відбувається управління процесом прогнозування, що забезпечує можливість підвищити його рівень ефективності.

Пропонований нами підхід, заснований на проведенні поетапного моніторингу, забезпечує можливість в комплексі вирішувати завдання визначення стану підприємства промисловості, а також стратегічного й тактичного завдання прогнозування й планування його розвитку. Алгоритм адаптивного прогнозування із здійсненням поетапного моніторингу можна розділити на два основних блоки:

- блок прогнозування показників, які відображають стан підприємства на весь період, що цікавить аналітика;

- блок здійснення поетапного моніторингу цих же показників на кожному етапі. Більш докладно зазначений алгоритм представляє наступну послідовність дій/

Прогнозування показників, що відображають економічний стан підприємства:

1) визначення цілей прогнозування $\Pi = \{ \Pi_j \}, j = \bar{1}, J$ на загальному інтервалі прогнозування T ;

2) вибір показників прогнозування стану підприємства промисловості в рамках поставлених цілей $\Pi = \{ \Pi_j \}, j = \bar{1}, J$;

3) здійснюється вибір основних часових етапів прогнозування й здійснення моніторингу $T = \{ T_n \}, n = \bar{1}, N$.

Зазначеними інтервалами можуть виступати: рік, квартал, місяць та інші часові відрізки;

4) у рамках поставлених цілей, для всього інтервалу прогнозування формується набір можливих засобів їх досягнення $X = \{ X_k \}, k = \bar{1}, K$. Зазначені засоби досягнення цілей являють собою керовані фактори;

5) визначається набір некерованих факторів $Y = \{ Y_l \}, l = \bar{1}, L$ для всього горизонту прогнозування;

6) здійснюється вибір факторів із числа як керованих, так і некерованих, від яких найбільшою мірою залежить значення показника, що цікавить;

7) визначається набір можливих стратегій зміни керованого фактору на період T ;

8) здійснюється прогнозування значень обраного некерованого фактору на період T ;

9) визначаються залежності обраних показників від керованих і некерованих факторів: $\Pi_{tj}(X_{tk}, Y_{tl})$, де індекс t показує номер етапу, індекс j - номер показника прогнозування із загального набору, індекси k, l - номер керованого й некерованого фактору відповідно, обраного для t -го етапу;

10) здійснюється вибір стратегії зміни керованого фактору, що забезпечує гарантоване значення прогнозованого показника, на періоди $t1, t2, \dots, tn$.

Поетапний моніторинг показників, що відображають економічний стан підприємства:

- при настанні етапу t_1 проводиться моніторинг обраних показників, шляхом порівняння значень, що відповідають прогнозній моделі, з фактичними, відповідному першому етапу;

- у випадку, якщо результати моніторингу відповідають вимогам дослідника, результат прогнозування визнається задовільним

- якщо ж результати моніторингу не відповідають вимогам аналітика, то результат прогнозування визнається незадовільним, а отже необхідно змінити які-небудь параметри прогнозування. Найчастіше зміні підлягають керовані й некеровані фактори, що враховуються при прогнозуванні;

- на підставі змін, здійснюється вибір стратегії зміни керованого фактору, що забезпечує гарантоване значення прогнозованого показника, на періоди t_2, t_3, \dots, t_n ;

- при настанні етапу t_2 знову проводиться моніторинг обраних показників;

- цикл дій повторюється аж до настання етапу t_n . Після здійснення моніторингу на n -ому етапі можуть бути розроблені рекомендації з подальшого прогнозування стану даного підприємства промисловості.

Вибір факторів із числа як керованих, так і некерованих, від яких найбільшою мірою залежить значення показника, що цікавить аналітика, може виявитися визначальним в питанні якості прогнозу. У зв'язку із цим, нами був розроблений алгоритм вибору контрольованих і неконтрольованих факторів, що здійснюють найбільший вплив на конкретному етапі дослідження. Даний алгоритм наочно представлений у вигляді блок-схеми (рис.5.6).

Послідовність дій по лівій гілці пропонованої блок-схеми:

- 1) застосування методу Фішберна для визначення значимості кожного фактору. Якщо всі фактори, наприклад з набору $\{ X_k \}$, $k = \bar{1}, K$, проранжировані в порядку убутання їх значимості, то важливість k -го фактору визначається значенням λ_k ;

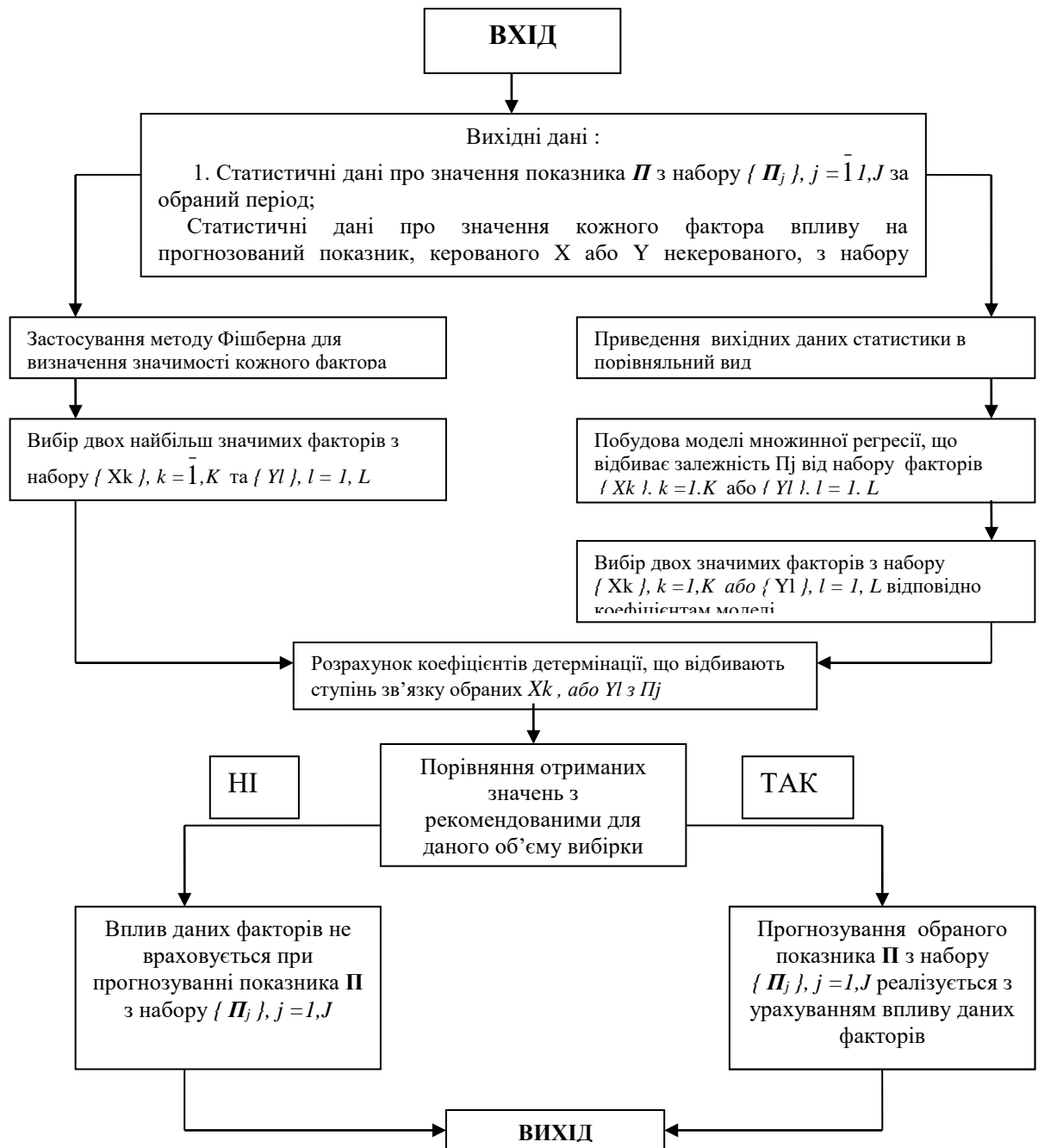

Рис. 5.6. Блок-схема реалізації алгоритму вибору контрольованих і неконтрольованих факторів, що здійснюють визначальний вплив на конкретному етапі дослідження в рамках поетапного моніторингу

2) вибір двох найбільш значимих факторів з набору $\{ X_k \}$, $k = \bar{1}, K$ або $\{ Y_l \}$, $l = \bar{1}, L$ за значеннями λ_k .

Послідовність дій по правій гілці запропонованої блок-схеми:

1) приведення вихідних даних статистики за період T у порівняльний вид. Оскільки кожен з факторів i , власне, показник має свою розмірність і одиницю виміру, дані по них варто привести в порівняльний вид, що може бути здійснено шляхом нормування відхилення;

2) побудова моделі множинної регресії, що відображає залежність P_j , від набору факторів $\{X_k\}$, $k = \bar{1}, K$ або $\{Y_l\}$, $l = 1, L$.

Передбачається визначення функціональної залежності виду:

$$F1 = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + \dots + b_k X_k \text{ (для керованих факторів)}$$

та

$$F2 = b_0 + b_1 Y_1 + b_2 Y_2 + \dots + b_l Y_l \text{ (для некерованих факторів);}$$

3) вибір двох найбільш значимих факторів з набору. $\{X_k\}$, $k = \bar{1}, K$ або $\{Y_l\}$, $l = \bar{1}, L$, відповідно до коефіцієнтів моделі. У цьому випадку коефіцієнти b_1, b_2, \dots, b_k є показниками ступеня впливу k -го фактору на прогнозований показник.

Таким чином, повинні бути відібрані чотири фактори з певного набору;

4) далі, для кожного із цих факторів необхідно розрахувати коефіцієнт детермінації (квадрат коефіцієнта кореляції), що відображає ступінь зв'язку між значеннями фактору й прогнозованого показника;

5) на підставі результатів порівняння коефіцієнтів детермінації між собою й з нормативними, вибирається один єдиний фактор з кожної множини.

Отже, для здійснення повного моніторингу діяльності промислових підприємств доцільно розрахувати показники двох основних блоків:

1) про економічний стан підприємства;

2) поетапного моніторингу цих же показників. Якщо результати моніторингу для конкретного показника не відповідають зазначеним вимогам, результат прогнозування визнається незадовільним. Для підвищення ефективності подальшого прогнозування необхідно переглянути обрані раніше параметри прогнозування з урахуванням фактичних значень прогнозованого показника. Насамперед, це стосується некерованих і керованих факторів. Подібна зміна передбачає реалізацію алгоритму вибору контрольованого й неконтрольованого фактору з урахуванням статистичних даних, що знову

з'явилися. Після чого необхідно уточнити результати проведеного раніше прогнозування. Якщо результати моніторингу задовільні, то подальші рекомендації пов'язані з реалізацією стратегії управління промисловим підприємством в умовах конкурентного середовища.

5.3. Оцінка рівня суттєвості при проведенні аудиту

В сучасних умовах господарювання до аудиторів України з боку користувачів пред'являються високі вимоги, так як дані перевірки використовуються при прийнятті оперативних управлінських рішень, коригуванні нарахувань і сплати податків, зборів та інше. Підвищення вимог до аудиту і посилення конкуренції на ринку аудиторських послуг ставлять перед українським аудитором основне завдання – підвищення якості перевірок при мінімізації вартісних і трудових витрат на їх проведення. А перед вченими – вдосконалення теоретико-методологічних основ аудиту для якісного проведення аудиторських перевірок та забезпечення формування думки аудитора про достовірність обліку і показників фінансової звітності. Мета аудиту вважається досягнутою, якщо користувачі в результаті використання аудиторського звіту (висновку) зможуть знизити інформаційний ризик невиявлення помилок до прийнятого рівня.

Проблемам поняття аудиторського ризику, критеріїв і способів визначення суттєвості при аудиті присвячені наукові праці представників економічної науки. Значний внесок у формування теоретичних основ та розробку підходів до проблем аудиту зробили такі вчені - економісти: Б. Ф. Усач, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, Г. М. Давидова, С. І. Дерев'янку, М. В. Кужельний, Л. П. Кулаковська, П. Н. Майданевич, В. Д. Пантелєєв, О. І. Петрик, В. Я. Савченко, В. В. Сопко, та інші. Наукові розробки цих вчених сформувавши теоретичний базис основ аудиту, розрахунків складових аудиторського ризику, суттєвості при проведенні аудиту, але відсутність практичних рекомендацій щодо організації і методичних способів визначення

рівня суттєвості та її інформаційне забезпечення недостатньо висвітлені в економічній літературі.

Мета дослідження – аналіз світової та української практики визначення суттєвості при аудиті, розробка етапів запропонованих критеріїв суттєвості та вибір раціонального методу розподілу її рівня.

Міжнародними стандартами аудиту (МСА) рекомендується встановити такий розмір аудиторського ризику, який дозволить не залишати невиявлених суттєвих помилок після перевірки обліку і звітності суб'єкта господарювання.

Між поняттям аудиторського ризику і суттєвістю є зворотня залежність :

- чим нижче рівень суттєвості, тим вище прийнятий аудиторський ризик;
- чим вище рівень суттєвості, тим нижче прийнятий аудиторський ризик.

Згідно МСА 320 «Суттєвість при плануванні та проведенні аудиту» суттєвість виконання означає величину або величини, встановлені аудитором у розмірі, меншому, ніж суттєвість на рівні фінансової звітності, взятої в цілому, для того, щоб зменшити до прийнятого низького рівня достовірність того, що не виправлені та не виявлені викривлення у сукупності перевищують суттєвість на рівні фінансової звітності в цілому. Якщо це застосовано, суттєвість виконання також належить до величини або величин, установлених аудитором, на рівні нижчому від рівня або рівнів суттєвості для окремих класів операцій, залишків на рахунках або розкриття інформації [89].

При розробці стратегії планування аудиту звітності підприємства необхідно спланувати роботу так, щоб максимально знизити ризик не виявлення у фінансовій звітності суттєвих помилок. Світова та українська практика аудиту не має загальних показників оцінки суттєвості і її рівень може визначатися по різному:

- в розрізі видів господарських операцій;
- залишків бухгалтерських рахунків
- валюти балансу (звіту про фінансовий стан);
- всієї фінансової звітності.

Рада зі стандартів аудиту США поняття суттєвості трактує як результат взаємодії кількісних і якісних критеріїв оцінки показників фінансової звітності. У США аудиторам пропонується під час встановлення і використання орієнтовних критеріїв суттєвості кожного разу спиратися на професійну думку, але при цьому керуватися такими загальними принципами:

- сумарна загальна похибка у фінансовій звітності, що перевищує 10 %, звичайно вважається суттєвою. Сумарна похибка нижче 5 % за відсутності якісних чинників розглядається як суттєва;

- при оцінці суттєвості в діапазоні від 5 до 10 % потрібен найвищий професіоналізм;

В окремих країнах світу (Австрія, Велика Британія) діє Інструкція з визначення та використання рівня загальної суттєвості. Для аудиторів Англії встановлені наступні критерії суттєвості. Так, у звіті про прибутки і збитки:

- з обороту межі суттєвості коливаються від 0,5-1 % до 2-4% залежно від практики певних аудиторських фірм ;

- суттєвість помилки з доходу до оподаткування в основному встановлюється на рівні від 5 до 10 %;

- за загальною сумою активів суттєвість у практиці різних аудиторських фірм також коливається, становлячи від 0,5-1 до 5-10 % [90].

В Україні практикується розробка фундаментального значення поняття суттєвості достовірності для правильної організації аудиторської перевірки виходячи з власних методик встановлення критеріїв оцінки допустимих значень помилок та похибок. Так, при визначенні попереднього розміру суттєвості аудитор приймає рішення відносно базових показників, між якими буде розподілений рівень суттєвості.

Аудитор може по-різному встановлювати критерії оцінки суттєвості залежно від мети і організаційно-технологічних видів діяльності підприємства, характеру та об'єму аудиторських процедур. Якщо аудитор доходить висновку, що менший рівень суттєвості для фінансової звітності в цілому (та в разі доцільності рівень або рівні суттєвості для окремих класів операцій, залишків

на рахунках і розкриття інформації), ніж той, який було визначено з самого початку, є більш прийнятним, він повинен визначити, чи слід переглянути суттєвість виконання та чи не втратили свою прийнятність зміст, час та обсяги подальших аудиторських процедур [89].

Ми пропонуємо встановити декілька послідовних етапів розробки критеріїв суттєвості при перевірці звітності підприємства при :

- а) плануванні;
- б) проведенні аудиторських процедур;
- в) оцінці результатів.

Використання принципу суттєвості відбувається протягом всієї аудиторської перевірки, але особливе значення має його використання під час планування аудиту.

На стадії планування аудиту визначається максимальна величина помилки, яка розраховується відповідно до валюти балансу, показників інших видів звітності. Така попередня думка аудитора про суттєвість – це прогнозований рівень помилок, який може коригуватися на наступних стадіях.

На стадії проведення аудиторських процедур перевірки обліку і звітності виявляються фактичні суми похибки по кожному рахунку засобів і джерел. Фактичні суми помилок розраховуються на основі відбору елементів для вибірки. Якщо фактичні результати діяльності підприємства відрізняються від прогнозованого фінансового стану, оцінка суттєвості та аудиторського ризику може переглядатися.

На третьому етапі коригується загальна сума фактичної помилки з її гранично допустимою, плановою величиною (перша стадія).

В практиці аудиторської діяльності застосування критеріїв суттєвості до перевірки окремих ділянок аудиту ускладнюється в наступних випадках:

- один сегмент аудиту перевіряють два аудитора, наприклад, один досліджує дебіторську заборгованість, а другий – кредиторську (рах. 63, 68, 36, 37 та інші);

- витрати на проведення аудиту не завжди зіставлені з критеріями суттєвості;

- вплив нерівномірності, неоднозначності окремих сегментів аудиту, в т.ч. залишків, руху засобів і джерел в господарських процесах підприємства.

Аналіз сучасної літератури з питання розподілу рівня суттєвості дозволяє виділити два підходи. Перший передбачає розподіл рівня суттєвості на господарські операції, які базуються на рахунках, а потім на об'єкт руху господарських засобів і джерел за звітний період. Таким чином, розподіл єдиного рівня суттєвості передбачає відношення долі сегмента до валюти балансу і відносно здійснення його активності в господарській діяльності суб'єкта перевірки.

Згідно даного підходу рівень суттєвості розраховується як перемножування долі базового показника в структурі балансу і єдиного рівня суттєвості та ділення на суму часток базових показників по формулі (табл.5.4).

Таблиця 5.4

Структура найбільших статей балансу підприємств

№ п/п	Статті активу	Питома вага, %	Статті пасиву	Питома вага, %
1	Необоротні активи, в т.ч. основні засоби	65	Нерозподілений прибуток	45
2	Виробничі запаси	10	Кредити банку	21
3	Дебіторська заборгованість	9	Кредиторська заборгованість	16
4	Всього	84	Всього	82

Наприклад, єдиний рівень суттєвості (С) на підприємстві складає 35200 грн, згідно даних Головної книги за звітний період, сума загального обороту по всім рахункам – 11437221 грн. Так рівень суттєвості об'єкту «виробничі запаси» розраховується наступним чином:

$$C_{\text{зап}} = (U_{\text{зап.}} / U_{\text{б}}) * C = (0,10 / 0,84) * 35200 = 4191 \text{ грн,} \quad (5.1)$$

де $C_{\text{зап}}$ – рівень суттєвості по «виробничим запасам»;

$U_{\text{зап}}$ – доля базового показника в структурі балансу;

$U_{\text{б}}$ – сума часток базових показників.

Розрахований рівень суттєвості на прикладі статті «Виробничі запаси» розподіляєм між дебетовими та кредитовими оборотами, використовуючи схему активного рахунка :

$$Z_k = Z_n + D_{\text{об}} - K_{\text{об}}, \quad (5.2)$$

де Z_k – залишок на кінець звітної періоду;

Z_n – залишок на початок періоду;

$D_{\text{об}}$ – сума дебетового обороту операцій;

$K_{\text{об}}$ – сума кредитового обороту.

Розподіл рівня суттєвості між дебетовими (C_d) та кредитовими (C_k) оборотами базових показників (активних рахунків) (табл. 5.5) доцільно розрахувати по формулі:

$$C_d = [D_{\text{об}} / (D_{\text{об}} + K_{\text{об}})] * C_{\text{зап}} \quad (5.3)$$

Таблиця 5.5

Рівень суттєвості оборотів активних рахунків

№ П/П	Актив балансу	Дебетовий оборот, грн	Рівень суттєвості по дебету рахунка, грн	Кредитовий оборот, грн	Рівень суттєвості по кредиту рахунка, грн	Загальний рівень суттєвості, грн
1	Основні засоби	101250	25164	8343	2074	27238
2	Виробничі засоби	56340	1835	72345	2356	4191
3	Дебіторська заборгованість	1326720	1904	1301440	1867	3771
4	Всього	1484310	28903	1382128	6297	35200

Аналіз даних таблиці показує, що розподіл рівня суттєвості згідно долі сегмента в валюті балансу прямо залежить від розміру залишку по статті. Використання такого методу розрахунку рівня суттєвості може привести до нерационального розподілу робочого часу аудиторської фірми тому, що найбільше сальдо статей балансу отримає найбільшу суму суттєвості і навпаки.

Дані таблиці 5.6 також підтверджують залежність рівня суттєвості від сальдо по статтям балансу.

Таблиця 5.6

Рівень суттєвості оборотів пасивних рахунків

№ п/п	Показники	Дебетовий оборот, грн	Рівень суттєвості по дебету рахунка, грн	Кредитовий оборот, грн	Рівень суттєвості по кредиту рахунка, грн	Загальний рівень суттєвості грн
1	Нерозподілений прибуток	859785	13179	400456	6138	19317
2	Кредити банку	0	0	40200	9015	9015
3	Кредиторська заборгованість	426668	2684	665178	4184	6868
4	Всього	1286453	15863	1105834	19337	35200

Другий підхід передбачає прямий розподіл єдиного рівня суттєвості між дебетовими і кредитовими оборотами рахунків, з урахуванням залишків по статтям балансу. Розрахунок рівня суттєвості в розрізі сегментів може здійснюватися за алгоритмом:

$$C1 = \frac{Доб + Коб + Зк}{О + З} \times С, \quad (5.4)$$

де $C1$ – рівень суттєвості по конкретному сегменту;

Доб – дебетовий оборот по даному сегменту;

Коб – кредитовий оборот по конкретному показнику;

Зк – залишок на кінець періоду по сегменту;

О – загальний оборот по всім рахункам;

З – сума залишків по всіх рахункам;

С – єдиний рівень суттєвості .

Показники даного методу дозволять усунути недоліки першого за рахунок розподілу єдиного рівня суттєвості пропорційно залишкам по рахункам і їх оборотам.

Аналіз світової та української практики оцінки суттєвості при аудиті показав, що не має загальних показників оцінки суттєвості і її рівень може визначатися по різному. Розробка фундаментального значення суттєвості в Україні практикується, виходячи з власних методик встановлених критеріїв допустимих значень помилок. Нами розроблений метод прямого розподілу єдиного рівня суттєвості з урахуванням сальдо по сегментам звітності та оборотами рахунків бухгалтерського обліку. Аудитор повинен раціонально використовувати трудові ресурси аудиторської фірми з метою зниження інформацій ризику невиявлення похибок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Азарова А. О. Джерела формування та способи залучення позикового капіталу / А. О. Азарова, Л. А. Кілимник, О. В. Новіцька, І. А. Кілимник // Економічний простір. – 2010. – №15. – С. 126-135.
2. Адамс Р. Основы аудита: Пер. с англ.. / Под ред. Я.В. Соколова. —М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. — 398 с.
3. Алексеев К. В. Оценка экономической устойчивости предприятий / К. В. Алексеев. Экономика и управление: Сб. науч. трудов. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2006. – Ч. II. – 203 с.
4. Александров Д. В. Инструментальные средства информационного менеджмента. CASE-технологии и распределенные информационные системы: Учебное пособие / Д.В. Александров. - М.: ФиС, 2011. - 224 с.
5. Аналітичні огляди [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://vet-al.if.ua>.
6. Андреев В.Д. Практический аудит: Справочное пособие. /В. Д. Андреев. – М.: Экономика, 2013. – 366 с.
7. Артеменко В. О. Управління оборотними активами на підприємствах аграрного сектору з урахуванням особливостей їх операційного циклу /В. О. Артеменко // Вісник Сумського НАУ. – 2014. – № 2. – С. 49–57.
8. Білик М. Д. Фінансова реструктуризація та її оцінка. / М. Д. Білик // Економіст- 2010.- №9.- С. 22-27.
9. Біла О. Г. Фінанси підприємства: Навч. Посібник «Манголія». /О. Г. Біла, – 2008. Львів. – 125 с.
10. Береза С. Л. Побудова облікової політики відображення грошових активів та дебіторської заборгованості / С. Л. Береза // Вісник ЖДТУ. – 2007. – №1(23). – С.35-43.
11. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк Т. 1. - К.: Ника-Центр, Эльга, 1999. – С. 35- 19.

12.Блонська В. І. Вдосконалення системи управління оборотними коштами торговельного підприємства / В. І. Блонська, Н. Б. Голопка // Економіка суб'єктів господарювання. – 2010. – №3(19). – С. 122–130.

13.Бондаренко О. С. Сучасні підходи до обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці господарювання. /О. С. Бондаренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. - № 18. – С. 36 – 39.

14.Бордов О. Г. Как достичь экономической устойчивости предприятия. /О.Г.Бордов, В.И. Рощин. Казань: Иэуип «Таглимат»,2000. – 58 с.

15.Бригхем Ю. Финансовый менеджмент/ Ю. Бригхем, Л.Гапенски; [под. ред. В.В.Ковалева] – СПб: Экономическая школа, 1997. – 669 с.

16.Брянцева И. В. Система показателей, характеризующих экономическую устойчивость предприятия / И. В. Брянцева // Проблемы экономики, организации и управления предприятиями, отраслями, комплексами. Сб. науч. трудов. Вип. 3. – Хабаровск: Издательство ХГТУ, 2002.– С.25 – 31.

17.Брянцева И. В. Экономическая устойчивость предприятия и факторы ее определяющие / И.В. Брянцева. - Хабаровск: Изд-во ХГТУ, 2001. – 19 с.

18.Бурова Т. А. Стратегія забезпечення економічної стійкості підприємства./ Т. А. Бурова // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наук. праць. – Вип.1 (152) – К.: НДЕІ, 2014. – С.73-76.

19.Бурова Т. А. Волошина В. В. Система внутрішнього контролю дебіторської заборгованості: проблеми, напрями удосконалення./ Т. А. Бурова // «Ефективна економіка». [Електронний ресурс] – 2014. – № 11. – Режим доступу до журналу – <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3490&p=1>.

20.Бурова Т. А. Зовнішній моніторинг діяльності підприємств промисловості. Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету / Т. А. Бурова // – Вип.1 (33). – Хмельницький: ПВНЗ, 2014. – С. 140-145.

21.Бурова Т. А. Організація моніторингу діяльності підприємств в конкурентному середовищі. / Т. А. Бурова// Науковий вісник Миколаївського

національного університету імені В.О. Сухомлинського. Збірник наукових праць.- Миколаїв: МНУ, Вип. 1(4), 2015. – С. 33-37.

22.Бурова Т. А. Організація супутніх послуг аудитора в сучасних умовах господарювання./ Бурова Т. А.// Культура народів Причорномор'я: Науч.журнал ТНУ ім. В.И. Вернадського. – Сімферополь, 2013. – № 256 – С. 123-125.

23.Бурова Т. А. Структура системи внутрішнього контролю за міжнародними стандартами аудиту. Матеріали I Регіональної науково-практичної конференції. «Облік, аналіз і аудит в умовах регіонального розвитку економіки». - Миколаїв: МНУ, 2015. – С. 19-24.

24.Бурова Т. А. Суттєвість при проведенні аудиту. /Т. А. Бурова// Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Збірник наукових праць.– Миколаїв: МНУ. – 2015. – С. 33-39.

25.Бурова Т. А., Волковицька О. М. Наукові основи контролю в управлінні підприємством. /Т. А. Бурова, О. М. Волковицька// «Ефективна економіка». [Електронний ресурс] – 2014. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

26.Бурцев В. В. Об Этике и принципах финансового контроля. /В. В. Бурцев // Финансы. – 2011. - № 6. - С. 35-37.

27.Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит”] / Ф. Ф. Бутинець. Вид. 2-е, доп. і перероб.– Житомир: ЖІТІ, 2010.– 640 с.

28.Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456 – VI. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2456-17.

29.Верланов Ю. Ю. Фінансовий менеджмент: навчально-методичний посібник / Ю. Ю. Верланов. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 344 с.

30.Виговська Н. Г. Господарський контроль в соціально-орієнтованій економіці: проблеми теорії та методології [Текст]: Монографія /Н. Г. Виговська. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 288 с.

31. Восточноукраинское информ агентство CXID-INFO: новости Николаева и области [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.cxid-info/main.php.newsId>.

32. Волошина Е. И., Додонова М. В., Лазаренко Д. А., Майданевич П. Н. Аудит: учебное пособие / П.Н. Майданевич (ред.), Е.И. Волошина (ред.). — Симф.: Феникс, 2012. — 700 с.

33. Волошина В. В. Інформаційні основи обліку та контролю поточних активів підприємств галузі. / В. В. Волошина // «Економічні науки». Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 11 (41). – Ч. 2. – Луцьк, -2014. – С. 78-86.

34. Волошина В. В. Проблемні аспекти обліку та контролю поточних активів підприємств. / В. В. Волошина // “Інвестиції: практика та досвід”. Науковий фаховий журнал №23., Київ. – 2014. – С. 74-80.

35. Волошина В. В. Теоретико-методичні передумови гармонізації обліку і контролю оборотних активів підприємства. / В. В. Волошина // Збірник наукових праць. Економічні науки. Серія Облік і фінанси. Луцьк: ЛНТУ, – № 11 (41)., 2015. – С.62 – 67.

36. Волошина В. В., Бурова Т. А. Система внутрішнього контролю дебіторської заборгованості: проблеми, напрями удосконалення. /В. В. Волошина, Т. А. Бурова // «Ефективна економіка». [Електронний ресурс] – 2014. – № 11. – Режим доступу до журналу – <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3490&p=1>.

37. Волошина В.В., Бурова Т.А. Теоретичні засади оперативного управління поточними активами (дебіторською заборгованістю) підприємств харчової галузі. /В. В. Волошина, Т. А. Бурова // «Економічні науки». Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 11 (41). – Ч. 2. – Луцьк, 2014. – С. 86-95.

38. Гангал Л. С. Основні проблеми та шляхи вдосконалення обліку дебіторської заборгованості. [Електронний ресурс] Режим доступу rusnauka.com/18_EN_2009/Economics/48184.doc.htm.

39.Глубіш Л. Я. Кореляційний аналіз впливу показників інтенсифікації на собівартість сільськогосподарської продукції, як етап планування в аграрній сфері / Л. Я. Глубіш // Ефективна економіка. – 2011. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

40.Гнатенко Є. П. Волошина В.В. Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства./ Є. П. Гнатенко, В. В. Волошина Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Збірник наукових праць.- Миколаїв: МНУ, Вип. 5.3(101), 2015. – С. 38-42.

41.Гнатенко Є. П. Оптимальне співвідношення дебіторської та поточної кредиторської заборгованостей. / Є. П. Гнатенко // Фінансова система України: стан, проблеми перспективи. III Всеукраїнська науково-практична конференція 27-28 листопада 2014р – Херсон: ХДАУ, 2014.- С. 103-107.

42.Гнатенко Є. П. Щодо аналізу стану дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві. / Є. П. Гнатенко // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси» Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 10 (37). – Ч – 1. – Луцьк, 2013. – С. 134 – 143.

43.Гнатенко Є. П., Прокопенко Т. Ю. Методичний інструментарій аналізу дебіторської заборгованості. / Є. П. Гнатенко, Т. Ю. Прокопенко // Міжнародна науково-практична конференція «Глобальна економічна динаміка як фактор напруги соціально-політичних процесів: цикли, криза і конфлікти». – Греція. 2014. Том 1, номер 5. Випуск 5 (41). – С.251 – 259.

44.Гнатенко Є. П., Прокопенко Т. Ю. Правова база обліку та аналізу дебіторської заборгованості. / Є. П. Гнатенко, Т. Ю. Прокопенко // «Молодий вчений» №10 (13) жовтень, 2014. – С.119-123.

45.Гнатенко Є. П., Прокопенко Т. Ю. Сучасні погляди на трактування поняття «дебіторської заборгованості». / Є. П. Гнатенко, Т. Ю. Прокопенко // Міжнародний збірник наукових праць. Облік, економіка, менеджмент: наукові нотатки. Випуск 4. - Луцьк, - 2014. - С.88 -93.

46. Гончар Л.В. Організація внутрішньогосподарського контролю операцій з оплати праці та шляхи його удосконалення / Л.В. Гончар, А.Є. Рубан // Вісник ЖДТУ/ Серія: Економічні науки. – 2010. – № 3(53). – С. 59-61.

47. Горбачова, О. М. Облік і аналіз дебіторської заборгованості: проблеми та шляхи їх вирішення / О. М. Горбачова, Л. В. Лахай // Торгівля і ринок. – 2010. – № 30. – Т. 2. – С. 392–399.

48. Горбонос Ф. В. Економіка підприємств : підручник / Ф. В. Горбонос, Г. В. Черевко, Н. Ф. Павленчик. – К : Знання, 2010. – 463с.

49. Гривківська О. В. Фінансова безпека сільського господарства : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О. В. Гривківська // Нац. акад. аграр. наук України. – К., 2012. – 35 с.

50. Гудзь М. В. Шляхи ефективного використання оборотних коштів рекреаційного підприємства / М. В. Гудзь // Вісник ДІТБ. – 2012. – № 16. – С. 135–140.

51. Данилюк І., Прибега І. Фінансова звітність в системі бухгалтерського обліку та управлінні підприємством / І. Данилюк, І. Прибега // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 110-118.

52. Дереза З.П. Організація системи внутрішньогосподарського контролю: поняття, вимоги, фактори впливу / З.П. Дереза // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – 2013. – № 4(34). – С. 70-74.

53. Джалал Т. К. Аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості підприємства / Т. К. Джалал // Економічний аналіз: теорія і практика. - 2006. - № 7 - С. 58-65.

54. Добровольська О. В. Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємств / О. В. Добровольська // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 8. – С. 23–27.

55. Егоров П. В. Стратегический мониторинг в управлении финансово-хозяйственной деятельностью производственных систем: [монография] / П. В. Егоров, Н. В. Алексеенко. - Донецк: ООО "Юго-Восток, Лтд", 2005. – 176 с.

56.Економічний аналіз : навч. посібник / М. А. Болух, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін. ; за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2003. – 556 с.

57.Економічний словник-довідник / [за ред. С.В.Мочерного]. – К.: Феміна, 2001. – 368 с.

58.Електронні гроші українців потраплять під жорсткий контроль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn>.

59.Єрмак С. О. Концептуальні основи ефективного управління оборотним капіталом на підприємствах роздрібної торгівлі побутовим обладнанням / С. О. Єрмак // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2008. – № 1–2. – С. 76–83.

60.Журавльова Ю. Ю. Платоспроможність підприємства та шляхи її забезпечення / Ю. Ю. Журавльова //дис. на ступінь к.е.н. 2010 р. – 210 с.

61.Закон України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” № 996-XIV від 16 липня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws>.

62.Закон України «Про аудиторську діяльність» затверджений Верховною Радою України № 140-V від 14.09.2006р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

63.Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» в редакції від 16.07.2015 р. №630-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2939-12.

64.Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/675-19.

65. Закон України “Про Державний бюджет України”. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал «Верховна Рада України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.

66.Зеткіна О. В. Про управління стійкістю підприємства / О. В. Зеткіна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conif.boom.ru/third/sections.htm>.

67.Зянько В. В. Шляхи підвищення ефективності управління оборотними коштами підприємств / В. В. Зянько, Н. М. Філатова // Економічний простір. – 2012. – № 62. – С. 186–193.

68.Каріка І. М. Концепція прийняття рішення на поповнення оборотних коштів підприємства / І. М. Каріка // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 1 (4). – С. 37–41.

69.Карпенко О. О. Удосконалення управління оборотними активами підприємства./ О. О. Карпенко — К., Знання, 2009. — Вип. 10. – С. 67–71.

70.Кирилова О. В. Раціональне співвідношення основних та оборотних засобів як фактор підвищення ефективності їх використання / О. В. Кирилова // Аграрний вісник Причорномор'я. – Серія «Економічні науки». – 2009. – № 49. С. 47–51.

71.Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент / Г. Г. Кірейцев. – Житомир : ЖІТІ, 2012. – 440 с.

72.Клименко С. О. Управління формуванням та використанням капіталу переробних підприємств АПК / С. О. Клименко //, дис. на ступінь к.е.н. – 2011 – 185 с.

73.Коблянська О. І. Методологічні аспекти обліку та аудиту дебіторської заборговаості /О. І.Коблянська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2008. – №77— 78. – С.28-34.

74.Крейніна М. Н. Управління рухом дебіторської і кредиторської заборгованості підприємства./ М. Н Крейніна. // Фінансовий менеджмент. – 2001. – № 3 – С. 3–14.

75.Лаврова Ю. В. Оцінювання функцій управління оборотними активами на машинобудівному підприємстві / Ю. В. Лаврова // Науковий вісник ужгородського університету. — 2011. — № 33. – С. 134-141.

76.Левицька О. Відображення результатів діяльності у формах фінансової звітності підприємства / О. Левицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua>.

77.Лопатюк Р. І. Прогнозування рівня інвестиційної діяльності

підприємств аграрної сфери / Р. І. Лопатюк // Ефективна економіка. – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

78.Максимова Л. В. Методи рейтингової оцінки економічної стійкості підприємств / Л. В. Максимова // Проблеми економіки й управління у промислових регіонах : матеріали Міжрег. наук.-практ. конф., 22-24 трав. 2008 р. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. - С. 120-122.

79.Макарова М. А. Мониторинг факторов, которые влияют на экономическую устойчивость нефтяного предприятия / М.А. Макарова // Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика. – 2004. № 6. – С.58-74.

80.Маркин Ю. П. Анализ внутрихозяйственных резервов / Ю. П.Маркин. – М.: Финансы и статистика, – 1991. – 239 с.

81.Матицина Н. Дебіторська заборгованість: нові облікові підходи / Н. Матицина // Економіст, 2007. – №11. – С.50-52.

82.Мельниченко О. П. Кореляційно-регресійний аналіз впливу виробничих ресурсів на розвиток певних галузей сільського господарства / О. П. Мельниченко // Економіка та управління АПК. – 2012. – № 7 (93). – С. 108–113.

83.Методика оцінки майна, затверджена наказом КМУ від 10.12.2003 р. №1891, зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1891-2003-п.

84. Методичні рекомендації щодо облікової політики суб'єкта державного сектору, затверджені наказом МФУ від 23.01.2015 р. №11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buhgalter.com.ua/...sektoru/metodichni-r...>

85. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору, затверджені наказом МФУ від 23.01.2015 р. №11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://buhgalter.com.ua/...buhobliku...sektoru/...>

86.Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів суб'єктів державного сектору, затверджені наказом МФУ від 23.01.2015 р. №11.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
[https://buhgalter.com.ua/...buhobliku...sektoru/...](https://buhgalter.com.ua/...buhobliku...sektoru/)

87. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору, затверджені наказом МФУ від 23.01.2015 р. №11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[https://buhgalter.com.ua/...buhobliku...sektoru/...](https://buhgalter.com.ua/...buhobliku...sektoru/)

88. Миколайчук М.М. Діагностика соціально-економічного розвитку теорії, як елемент механізму державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.наук з держ.упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» /М.М. Миколайчук. – Одеса, 2004. – 16 с.

89. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2014 року, частина 1 / Пер. з англ.: Ольховікова О. Л., Селезньов О. В., Шарашидзе Т. Ц. – Київ: МФБ і АПУ, 2015. – 1016 с.

90. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2014 року, частина 2 / Пер. з англ.: Ольховікова О. Л., Селезньов О. В., Шарашидзе Т. Ц. – Київ: МФБ і АПУ, 2015. – 364с.

91. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2014 року, частина 1, 2 / Пер. з англ.: Ольховікова О. Л., Селезньов О. В., Зєніна О. О., Гик О. В., Біндер С. Г. – Київ: МФБ і АПУ, 2015,- 1250 с.

92. Маренич Т. Організація обліку внутрішньогосподарських відносин в умовах комерціалізації. /Т. Маренич // Бухгалтерський облік і аудит. - 2012. – №7. - С. 29-34.

93. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства — системний підхід до розвитку./ В.Ф. Максимова - К: АВРІО, 2005. — 264 с.

94. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» від 1 січня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

95. Москалюк Г. О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку. «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу [economy.nauka.com.ua?op=1&z=1899](http://economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1899).

96. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 7 лютого 2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

97. Наказ МФУ «Про затвердження Змін до деяких нормативно – правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» від 23.07.2015 р. №664. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.interbuh.com.ua/ua/documents/.../75859.

98. Наказ МФУ «Про затвердження типових форм для відображення бюджетними установами результатів інвентаризації» від 17.06.2015 р. № 572. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visnuk.com.ua .

99. Національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджені наказом МФУ від 12.10.2010 р. № 1202, зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1019-10.

100. Некрасенко Л. А. Напрями удосконалення управління грошовими потоками суб'єктів господарювання / Л. А. Некрасенко, І. М. Гнилоцир// Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 3. – С. 118-122.

101. Нікіфоряк Л. С. Моніторинг грошових потоків як засіб забезпечення їх оптимізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=14618>.

102. Олейник, П. П. Корпоративные информационные системы: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения / П. П. Олейник. - СПб.: Питер, 2012. - 176 с.

103. Павловська Ю. В., Молодик А. А. Проблеми обліку кредиторської і дебіторської заборгованості на малих підприємствах України. [Електронний ресурс]. Режим доступу [nauka.kushnir.mk.ua?p=64781](http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=64781).

104. Пархоменко О. П. Концепція формування та використання оборотного капіталу промислового підприємства / О. П. Пархоменко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2010. – № 36. – С. 21–25.

105. Петрук О. М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: [монографія] / О. М. Петрук. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 420 с.

106. Піхоцький В.Ф. Удосконалення і розвиток Державного фінансового контролю та аудиту за надходженням коштів Державного бюджету України та їх використанням / В.Ф. Піхоцький // Фінанси України. - 2010. - № 3. - С. 75-82

107. План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затверджений наказом МФУ №611 від 26.06.2013р., зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: trans-audyt.com.ua/news/174/.

108. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений наказом МФУ від 31.12.2013 року №121. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/z0161-14.

109. Податковий кодекс України від 02.10.10р. №2755-VI, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2755-17.

110. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затверджене наказом МФУ від 02.09.2014 р. №879. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/z1365-14.

111. Постанова Національного банку України «Положення про електронні гроші в Україні», затверджена від 04.11.2010 № 481, зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua/article/9119981?annId...

112. Положення з бухгалтерського обліку запасів бюджетних установ, затверджене наказом МФУ від 14.11.2013 р. № 947. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/z1365-14.

113. Порядок складання фінансової, бюджетної та іншої звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів", затверджений наказом

МФУ від 24.01.2012р. №44, зі змінами, внесеними наказом МФУ від 04.03.2015 р. №289. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.

114. Порядок бухгалтерського обліку окремих активів та зобов'язань бюджетних установ, затверджений наказом МФУ від 02.04.2014 р. № 372. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/z0426-14.

115. Постанова КМУ «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт, послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» від 23.04.2014 р. №117, зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vobu.com.ua.

116. Полторак А. С., Ткачук І. О. Облік безнадійної дебіторської заборгованості в контексті законодавчих новацій. /А. С. Полторак, І. О. Ткачук// Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін та сталого економічного розвитку: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (25 листопада 2015 р.) – Луцьк – С. 92–95.

117. Полторак А. С. Вплив обсягів дебіторської заборгованості на управління та підвищення ефективності використання оборотних активів / А. С. Полторак // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. – Серія «Економічні науки». – 2013. – № 4. – Том 4. – С. 82–94.

118. Полторак А. С. Механізм формування та ефективного використання оборотних активів на підприємствах АПК України / А. С. Полторак // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2014. – Том 19. – Випуск 3/2. – С. 180–184.

119. Полторак А. С. Характеристика факторів впливу на ефективність використання оборотних активів підприємств АПК України / А. С. Полторак // Современный научный вестник. – Серія «Экономические науки». – 2013. – № 18 (157). – С. 53–61.

120. Процун К.С. Державний фінансовий аудит в Україні: елементи класифікації / К.С. Процун // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. - 2012. - № 1(59), Ч. 2. - С. 280-282.

121. Poltorak, Ya. Drokina. Methods of the Reverse Funds Accumulation and Efficient Operation in the Ukrainian Agrarian and Industrial Complex.

Образованието и науката на ХХІ век – 2015: материали за ХІ Международна научна практична конференция (17–22 октомври 2015 г.). – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2015. – С. 64–66.

122. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей» від 22.01.1996 р. №116, зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/116-96-п.

123. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про інвентаризацію майна державних підприємств, що приватизуються (корпоратизуються), а також майна державних підприємств та організацій, яке передається в оренду», затверджена постановою КМУ від 02.03.1993 р. № 158, зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/158-93-п.

124. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження від 17.10.2013 № 806-р / Кабінет міністрів України // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – К., 2013. – № 16. – С. 147 - 419.

125. Програма «Зерно України – 2015». Міністерство аграрної політики та продовольства України. – К. : ДІА, 2011. – 48 с.

126. Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: монोगрафія / М. С. Пушкар, Р. М. Пушкар. – Тернопіль, 2008. – 370 с.

127. Рилєєв С. В. Напрямки удосконалення методики факторного аналізу ефективності використання оборотних активів / С. В. Рилєєв // Світ фінансів. – 2008. – № 3 (16). – С. 130–133.

128. Розпорядження Кабінете Міністрів України. « Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/158-2005-р.

129. Рогозян Ю. С. Удосконалення обліку грошових операцій на шляхом контролю грошових потоків / Ю. С. Рогозян, Н. О. Ковальова [Електронний

ресурс]. – Режим доступу:

http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/59010.doc.htm.

130. Роганова Г. О. Моделювання оборотних коштів підприємств за допомогою методів статистичного аналізу / Г. О. Роганова // Торгівля і ринок України. – 2009. – № 27. – С. 476–484.

131. Романенко О. Привлечение кредитов торговыми холдингами / О. Романенко // Финансовый директор. – 2006. – №8. – С. 55–59.

132. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. /Г.В. Савицкая [2 изд.перераб. и доп.]. – Мн.: ИП «Экоперспектива», 1998. – 498 с.

133. Словник іншомовних слів / [за ред. О.С.В.Мельничука]. – К.: Знання, 1997. – 694 с.

134. Скоробогатова В. В. Бухгалтерський облік та контроль монетарних активів: проблеми теорії та методології : монографія / В. В. Скоробогатова. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 520 с.

135. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007 – 2015 роки, затверджена постановою КМУ від 16.01.2007р. №34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/34-2007-p.

136. Суков Г.С. Підходи до вирішення сучасних проблем обліку оборотних активів // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. — Випуск 202: В 4 т. Том II. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2011. — С. 340—345.

137. Суков Г. С. Показники стану та ефективності використання оборотних активів: ліквідність та оборотність / Г. С. Суков // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2. — Житомир: ЖДТУ. — 2012. — С. 301—313.

138. Суков Г. С. Моделі облікових операцій з оборотними активами для потреб управління / Г. С. Суков // Економіка: проблеми теорії та практики.

Збірник наукових праць. Випуск 213: В 6 т. Том IV. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2012. — С. 922—927.

139. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства./ Н. В Тарасенко.— 2-ге вид., стер. — К.: Алеута, 2013. — 485 с.

140. Терлецька І. В. Інформаційні технології та системи в обліку. Сучасні економічні системи стан та перспективи. / І. В. Терлецька // VI Міжнародна науково-практична Інтернет конференція. — 14-15 травня 2015 р., Хмельницьк: ХКТЕІ 2015. — С. 101-103.

141. Терлецька І. В. Особливості обробки облікових даних в структурі облікового процесу. /І. В. Терлецька // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Збірник наукових праць.— Миколаїв: МНУ, №1(4), 2015 — С. 51—57.

142. Терлецька І. В. Теорія і практика використання новітніх інформаційних систем та технологій в обліку в умовах глобальної інформатизації. /І. В. Терлецька // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Збірник наукових праць.— Миколаїв: МНУ, 2015. — С. 45 – 49.

143. Ужва А. М., Кайряк О. Р. Детермінанти визначення витрат у фінансовій звітності підприємства. Практичний аспект. /А. М Ужва, О. Р. Кайряк// Софус: міжнародний збірник. — Л.: Львівська політехніка, - 2015. — вип 4. — С. 144-151.

144. Ужва А. М., Тимкова О. В. Формування поточних зобов'язань перед постачальниками та підрядниками у фінансовій звітності. /А. М Ужва, О. В. Тимкова // «Ефективні науки». Серія облік і фінанси. Збірник наукових праць. Випуск 10 (37) – Луцьк: ЛНТУ, 2014. — С. 315-321.

145. Ужва А. М., Тимкова О. В. Відображення поточних зобов'язань перед постачальниками та підрядниками у фінансовій звітності. /А. М Ужва, О. В. Тимкова // Збірник наукових праць молодих науковців і студентів. — Луцьк: Луцький нац. техн. ун-тет, 2013. — С. 258 — 264.

146. Фарафонова Н. В. Сутність і складові економічної ефективності господарської діяльності підприємств АПК / Н. В. Фарафонова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10(124). С. 175–185.
147. Федотова М. А. Как оценить финансовую устойчивость предприятия / М.А.Федотова // Финансы, 1995. - № 6. – С.16.
148. Фінансовий менеджмент [Текст]: навчальний посібник / За ред. проф. Г. Г. Кірейцева. – Київ: ЦУЛ, 2012. – 496 с.
149. Хомин П. Я. Формування звітності в підсистемах фінансового, управлінського й податкового обліку : монографія / П. Я. Хомин. – Тернопіль : Економічна думка, 2010. – 288 с.
150. Черваньов Д. М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д. М. Черваньов, Л. І.Нейкова. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 514 с.
151. Cheremushkin, S. V. Firm's Credit Standing and its implications for recognition, measurement and interpretation of the liabilities in financial statements prepared in accordance with US GAAP and IFRS / S. V. Cheremushkin // J. : Intern. accounting. – 2010. – № 4. – P. 22–26.
152. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : підручник / В. Г. Швець. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2010. – 535 с.
153. Шоляк О.Ю. Облік, аналіз і внутрішньогосподарський контроль виплат працівникам: організація і методика: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / О. Ю. Шоляк / Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К., 2011. – 20 с.
154. Юхименко П.І. Історія економічних учень: [навчальний посібник] / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання-Прес, 2012. – 514 с.
155. Ячнева Л. М. Аудит : навч. Посіб. /Л.М.Ячнева, З.О.Макеєва, А. О. Баранова та ін. – К.: Знання, 2009. – 335 с
156. Ячнева Л. М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств: [монографія] / Л. М. Ячнева. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2007.– 348с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі

НП(С)БОДС		Регулюють	Призначення НП(С)БОДС	Набирають чинності
№	Назва			
101	Подання фінансової звітності	Питання фінансової звітності	Затверджує форми фінансової звітності, які складатимуться суб'єктами державного сектора	01.01.2016 р.
102	Консолідована фінансова звітність		Визначає порядок складання консолідованої фінансової звітності та загальні вимоги до розкриття інформації щодо такого складання	01.01.2016 р.
103	Фінансова звітність за сегментами		Визначає принципи та методологічні засади формування інформації про доходи, витрати, фінансові результати, активи і зобов'язання звітних сегментів та її розкриття у фінансовій звітності	01.01.2016 р.
105	Фінансова звітність в умовах гіперінфляції		Визначає порядок коригування фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності в умовах гіперінфляції і загальні вимоги до розкриття інформації про коригування у примітках до фінансової звітності	01.01.2016 р.
121	Основні засоби		Питання бухгалтерського обліку	Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку та розкриття у фінансовій звітності інформації про основні засоби, інші необоротні матеріальні активи та незавершені капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи

Продовження ДОДАТКУ А

1	2	3	4	5
122	Нематеріальні активи		Визначає формування в бухгалтерському обліку інформацію про нематеріальні активи і незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи	01.01. 2015 р.
123	Запаси	Питання бухгалтерського обліку	Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про запаси і розкриття відповідної інформації у фінансовій звітності	01.01. 2015 р.
124	Доходи		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи від обмінних та необмінних операцій	01.01. 2016 р.
125	Зміни облікових оцінок та виправлення помилок		Визначає порядок розкриття у фінансовій звітності інформації щодо змін в облікових оцінках, змін в обліковій політиці та виправлення суттєвих помилок	01.01. 2015 р.
125	Оренда		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про орендні операції та її розкриття у фінансовій звітності орендарів та орендодавців	01.01. 2016 р.
127	Зменшення корисності активів		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зменшення корисності активів і її розкриття у фінансовій звітності	01.01. 2015 р.
128	Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання, забезпечення, непередбачені зобов'язання, непередбачені активи та її розкриття у фінансовій звітності	01.01. 2015 р.

Продовження ДОДАТКУ А

1	2		4	5
129	Інвестиційна нерухомість		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про інвестиційну нерухомість та її розкриття у фінансовій звітності	01.01. 2016 р.
130	Вплив змін валютних курсів		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про операції в іноземних валютах та відображення показників статей фінансової звітності закордонних суб'єктів державного сектора в грошовій одиниці України	01.01. 2015 р.
131	Будівельні контракти	Питання бухгалтерського обліку	Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи та витрати, пов'язані з виконанням будівельних контрактів, та її розкриття у фінансовій звітності	01.01. 2016 р.
132	Виплати працівникам		Встановлює методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про виплати (у грошовій та не грошовій формах) за роботи, виконані працівниками, та її розкриття у фінансовій звітності.	01.01. 2015 р.
133	Фінансові інвестиції		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інвестиції, операції зі спільної діяльності та її розкриття у фінансовій звітності	01.01. 2015 р.
134	Фінансові інструменти		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інструменти та її розкриття у фінансовій звітності	01.01. 2016 р.
135	Витрати		Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати та її розкриття у фінансовій звітності	01.01. 2016 р.

ДОДАТОК Б

Визначення первісної вартості запасів

Шляхи надходження запасів	Первісна вартість запасів
1	2
Придбані за плату	Собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат (п.8 р.ІІ НП(С)БОДС 123): - суми, що сплачується згідно з договором постачальнику (продавцю), за вирахуванням непрямих податків; - суми ввізного мита; - суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються суб'єктам бухгалтерського обліку в державному секторі; - транспортно-заготівельні витрати (витрати на заготівлю запасів, оплата тарифів (фрахту) за вантажно-розвантажувальні роботи і транспортування запасів усіма видами транспорту до місця їх використання, включаючи витрати зі страхування ризиків транспортування запасів); - інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях. До таких витрат, зокрема, належать прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати суб'єкта бухгалтерського обліку в державному секторі на доопрацювання і підвищення якісно технічних характеристик запасів.
Отримані безоплатно від фізичних та юридичних осіб	Справедлива вартість на дату отримання з урахуванням витрат, передбачених п.8 р.ІІ НП(С)БОДС 123.
Отримані безкоштовно від суб'єктів державного сектору	Балансова вартість запасів установи, що їх передала, з урахуванням витрат, передбачених п.8 р.ІІ НП(С)БОДС 123.
Виготовлені власними силами бюджетної установи	Виробнича собівартість, до якої включаються (р.ІV Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору): - прямі матеріальні витрати, які включають вартість сировини й основних матеріалів, що являються основою створюваного об'єкту (у т.ч. покупні напівфабрикати та комплектуючі вироби) за мінусом зворотних відходів ; - прямі витрати на оплату праці до складу яких входять зарплата та інші виплати працівникам, зайнятим у виробництві, які можна безпосередньо віднести до конкретного об'єкта витрат ; інші прямі витрати, які включають усі інші виробничі витрати, пов'язані з конкретним об'єктом (відрахування на соціальні заходи, амортизація, вартість отриманих послуг, прямо пов'язаних з виробництвом)

Продовження ДОДАТКУ Б

1	2
Придбані в результаті обміну на інші запаси	Балансова вартість переданих запасів, якщо вона не перевищує суттєво їх справедливую вартість (не більше, ніж на 20%), або справедлива вартість на момент оприбуткування (п.12 р.ІІ НП(С)БОДС 123.)
Окремі категорії запасів	
Запаси, щодо яких на момент оприбуткування неможливо достовірно визначити вартість	Справедлива вартість із подальшим коригуванням до первісної вартості (п.9 р.ІІ НП(С)БОДС 123)
Запаси, на створення й випуск яких держава має виняткове право (поштові марки, бланки цінних паперів тощо)	Вартість їх виготовлення, друкування, карбування тощо (п.4 р.ІІ НП(С)БОДС 123)

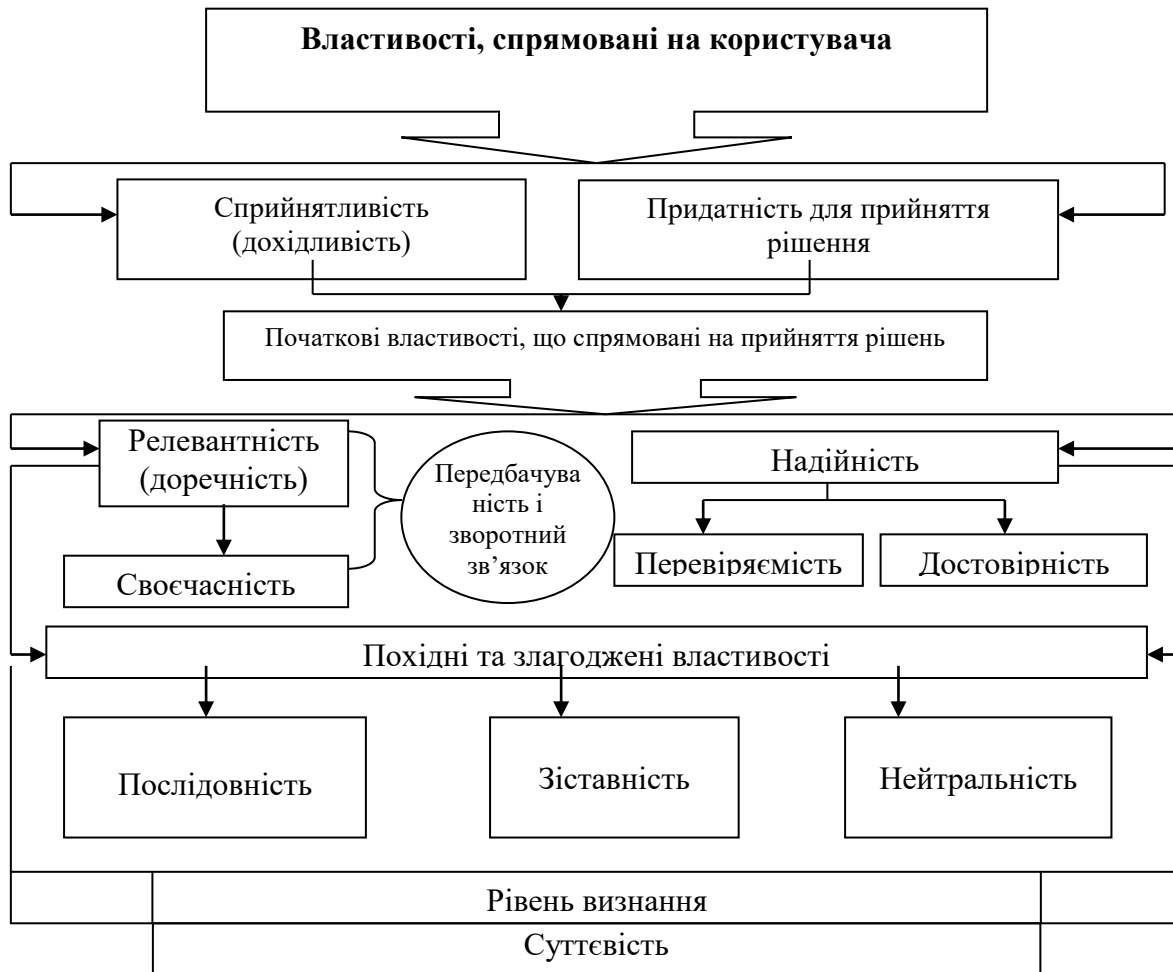
ДОДАТОК В

Терміни проведення та обсяги інвентаризації

№	Випадки обов'язкової інвентаризації	Дата (строк проведення) інвентаризації	Обсяги інвентаризації
1	Перед складанням річної фінансової звітності	До дати балансу	Суцільна
2	У разі передачі майна державного підприємства або бюджетної установи в оренду, приватизації майна державного підприємства, перетворення державного підприємства, передачі державного підприємства (його структурних підрозділів) або бюджетної установи до сфери управління іншого органу управління	На дату передачі	Майно, яке передається в оренду, а також все майно, що передається іншому органу управління
3	У разі зміни матеріально відповідальних осіб	На день приймання - передачі	В обсязі активів, які знаходяться на відповідальному зберіганні
4	У разі встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей	На день встановлення таких фактів	В обсязі, визначеному керівником установи
5	За судовим рішенням або на підставі належно оформленого документа органу, який відповідно до закону має право вимагати проведення інвентаризації	У термін, зазначений у належно оформленому документі відповідних органів, але не раніше дня отримання установою таких документів	В обсязі, визначеному в документі відповідних органів
6	У разі техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха	На день після закінчення таких явищ	В обсязі, визначеному керівником установи
7	У разі відмови постачальника задовольнити претензію щодо недовантаження товарів або одержання від покупця претензії щодо недовантаження товарів	На дату отримання претензії	Вибіркова інвентаризація тих товарів, на які заявлено вказані претензії
8	У разі припинення діяльності підприємства, установи	На дату, визначену ліквідаційною комісією	Суцільна
9	У разі переходу на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами	На дату такого переходу	Суцільна
10	В інших випадках, передбачених законодавством	У строки, визначені іншими нормативно – правовими актами	В обсязі, передбаченому законодавством

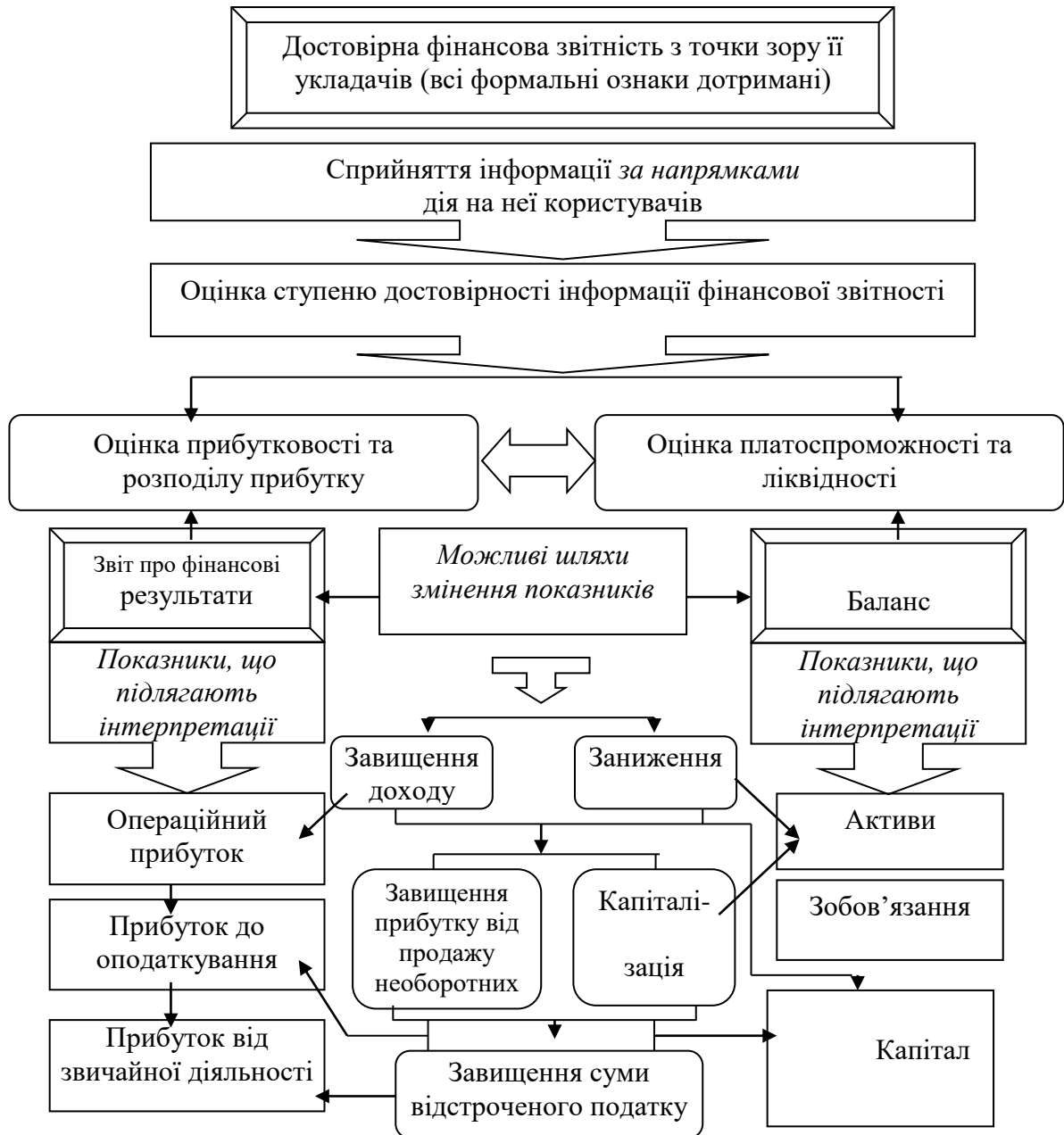
ДОДАТОК Д

Система властивостей корисності інформації фінансової звітності

ДОДАТОК Е

Модель облікових показників щодо інтерпретації інформації фінансової звітності в управлінні підприємством

ДОДАТОК Ж

Класифікація поточної дебіторської заборгованості відповідно до П(С)БО 10

Вид дебіторської заборгованості	Товарна	Нетоварна
Нормальна	Дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її погашенні боржником	
	Рахунок 36 "Розрахунки з покупцями та замовниками"	Рахунок 37 "Розрахунки з різними дебіторами"
Сумнівна	Дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржником	
	Пов'язана зі створенням на балансі резерву сумнівних боргів	Резерв сумнівних боргів не нараховується
Безнадійна	Дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її непогашенні боржником (недостатність майна боржника у разі визнання його банкрутом, дія форс-мажорних обставин, смерть або позбавлення волі фізичних осіб-боржників) або за якою минув строк позовної давності.	
	Перехід, пов'язаний зі списанням з балансу дебіторської заборгованості, оскільки вона перестає відповідати визначенню активу. Визнається в тому звітному періоді, в якому підприємство отримало інформацію про те, що така заборгованість не буде повернута	
	Списується за рахунок резерву сумнівних боргів (метод поправок)	Списується безпосередньо на витрати періоду (Метод прямого списання)

ДОДАТОК 3

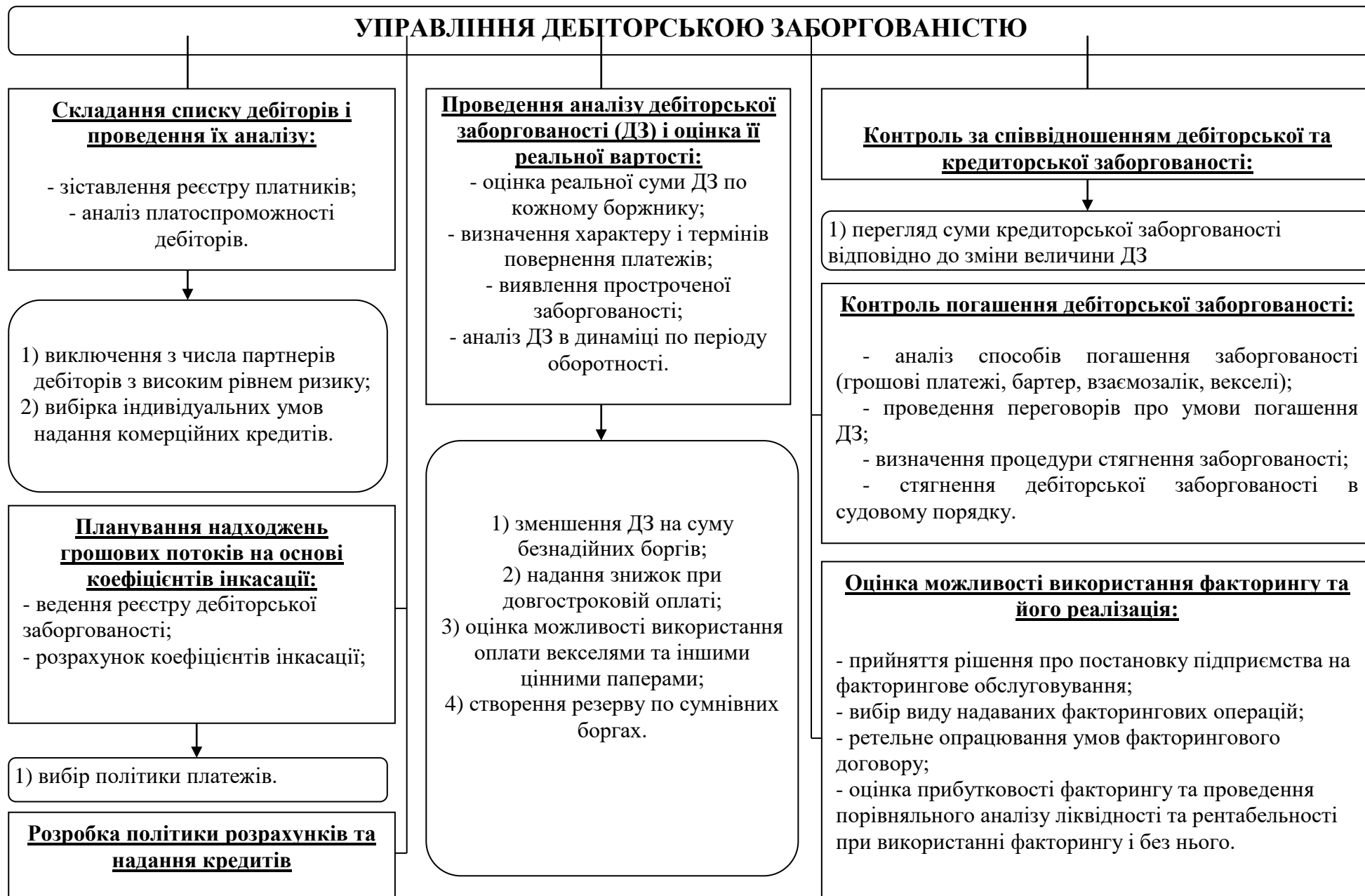

Рис. 1. Чинники впливу на ефективність використання оборотних активів з урахуванням особливостей стадій операційного циклу підприємств АПК України*

* Джерело: власні дослідження Полторак А. С.

ДОДАТОК І

УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

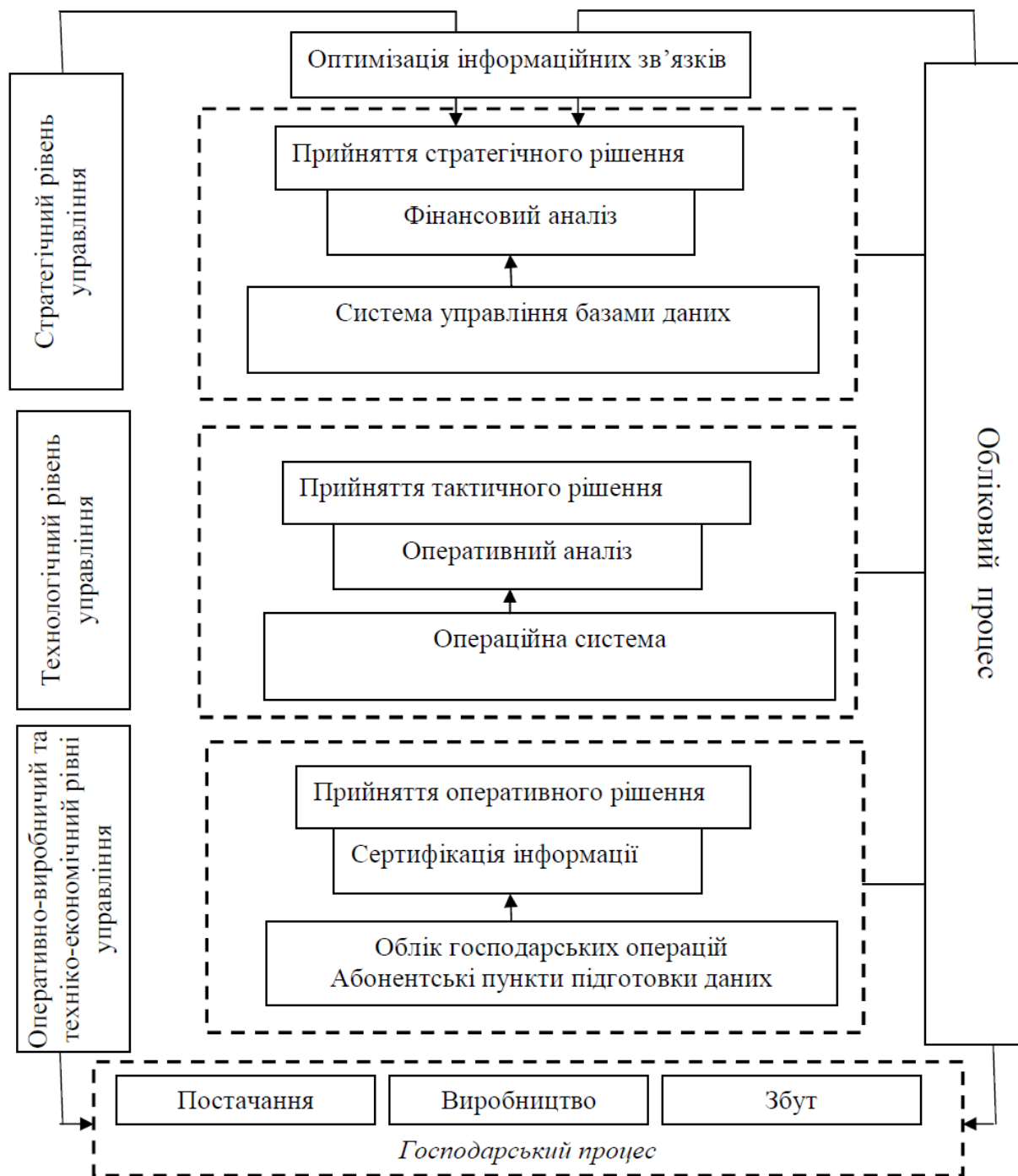
ДОДАТОК К

Модель внутрішнього контролю дебіторської заборгованості

ДОДАТОК Л

Модель інформаційної системи підприємства

ДОДАТОК М

Види загроз безпеці інформації та їх характеристика

Ненавмисні	Навмисні	
	Пасивні	Активні
Помилки у вхідній інформації	Використання ресурсів за призначенням	Крадіжка обладнання Саботаж Порушення апаратної або програмної інфраструктури
Порушення інфраструктури (коротке замикання, стихійне лихо, перепади струму)	Несанкціонований перегляд інформації (підслуховування, шпигунство)	Навмисний злом системи безпеки (підбір пароля) Порушення роботи web-сайта Шкідливі програми (вірусні програми)
Характеристика		
Джерела: некваліфіковані дії або неувважність користувачів або адміністрації, вихід із ладу апаратних засобів, помилки в програмному забезпеченні, стихійні катаклізми, бруд, пил тощо	Мають на меті завдання збитку користувачам інформаційної системи	
	Спрямовані на несанкціоноване використання інформаційних ресурсів системи, не порушуючи при цьому її функціонування	Спрямовані на цілеспрямований вплив на апаратні, програмні та інформаційні ресурси
	Джерелом пасивних загроз можуть бути як внутрішні користувачі системи, дії яких можуть не мати навмисного характеру, так і зовнішні користувачі, метою яких є навмисні порушення	Джерелом активних загроз можуть бути зовнішні користувачі, несумлінні працівники, комп'ютерні віруси

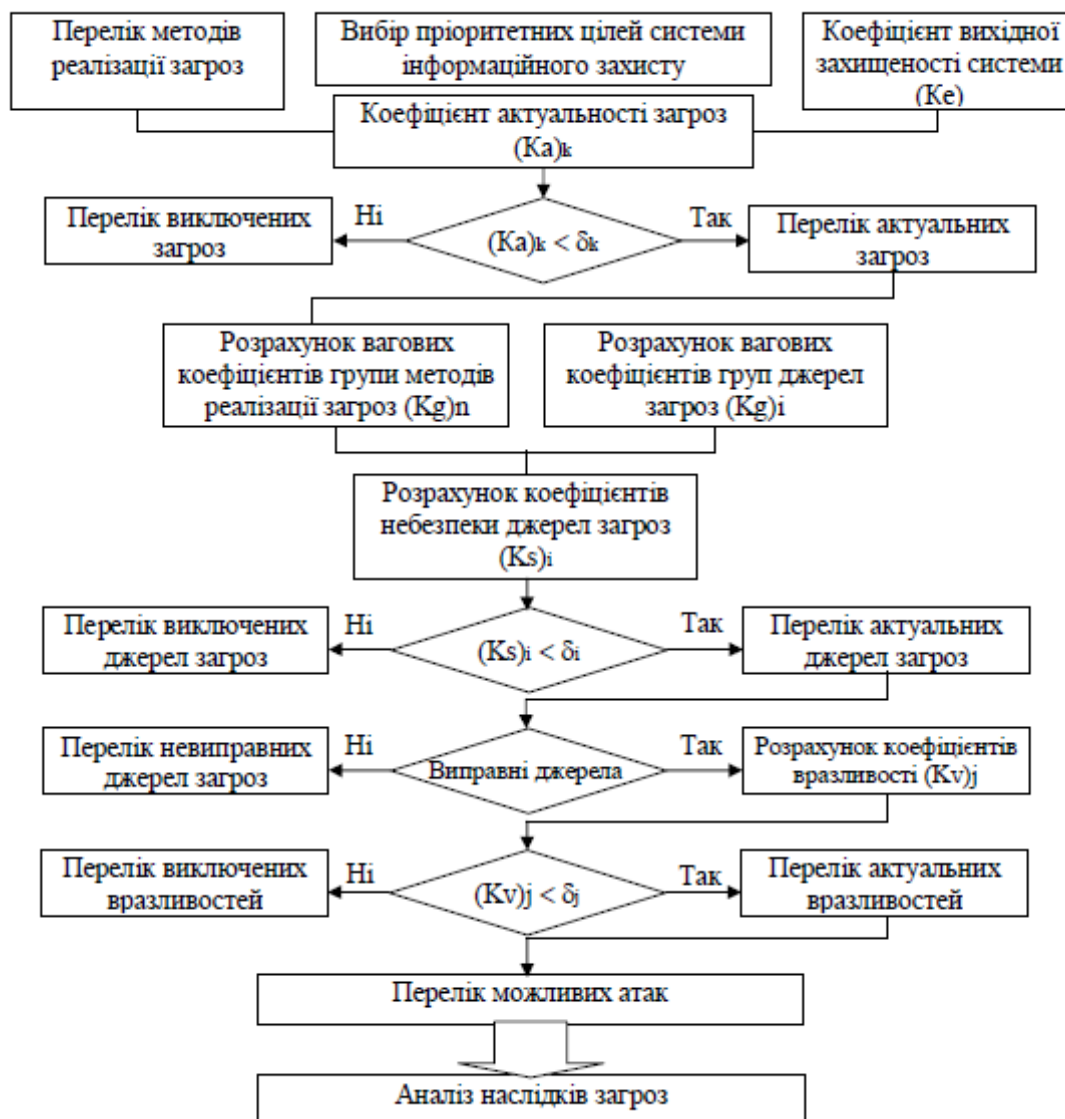
ДОДАТОК Н

Класифікація загроз у системі електронного документообігу

ДОДАТОК О

Алгоритм оцінки загроз інформаційній безпеці систем електронного документообігу

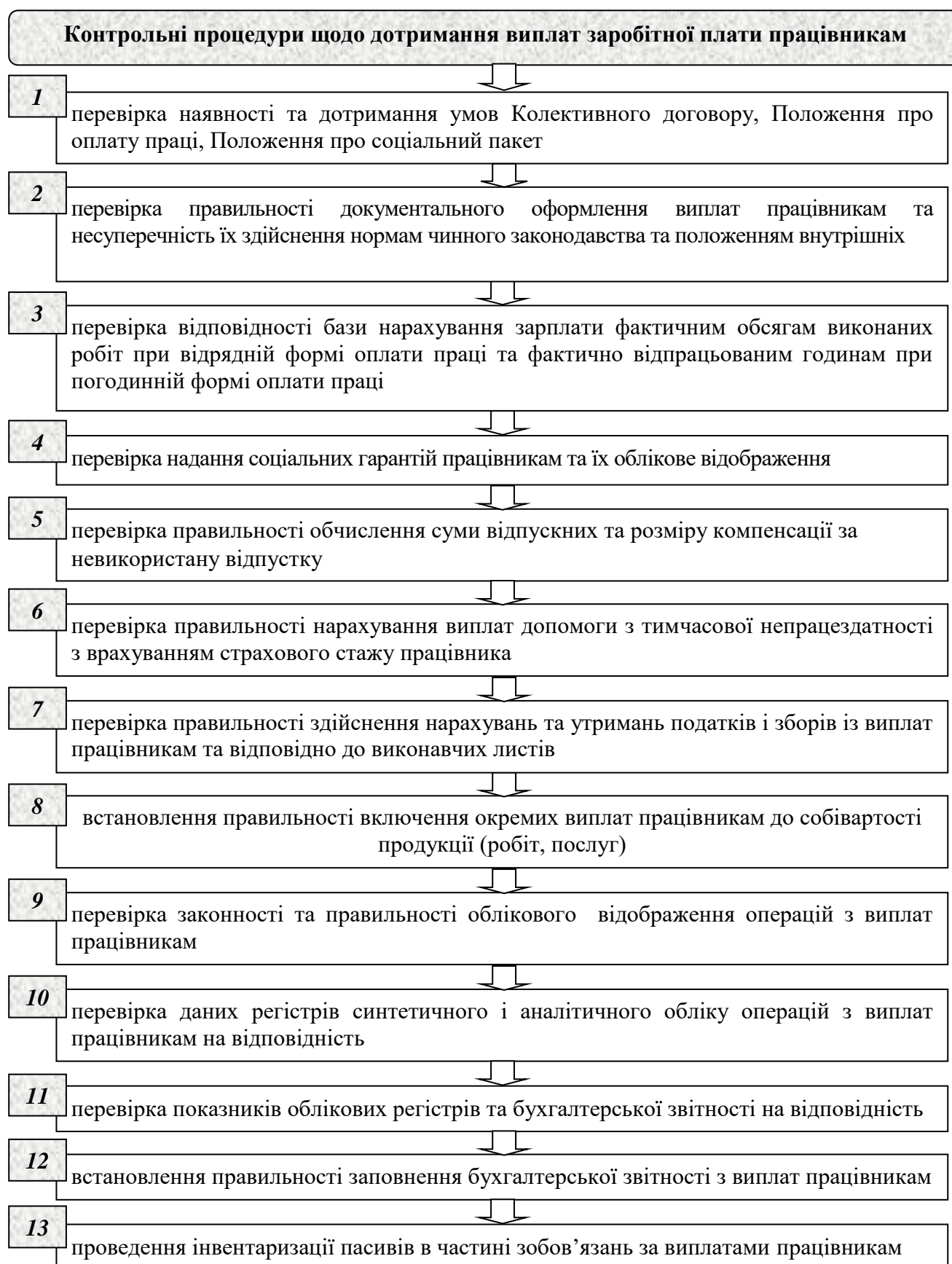
ДОДАТОК П

Суб'єкти та об'єкти внутрішнього контролю витрат на оплату праці за часом його проведення

Види внутрішнього контролю	Об'єкти внутрішнього контролю	Суб'єкти функціонального контролю
Попередній	Нормативно-правове регулювання трудових відносин (колективний договір, трудовий договір)	Генеральний директор
	Дослідження елементів облікової політики щодо витрат на оплату праці; правильність застосування форм і систем оплати плати, тарифних ставок та ін.	Бухгалтерський контроль
	Оцінка умов праці, рівень автоматизації процесу виробництва, обсяги виробництва продукції (робіт, послуг) оцінка характеристик трудових ресурсів (рівень кваліфікації та ін.)	Центри відповідальності
Поточний	Порядок здійснення функціональних обов'язків персоналом	Генеральний директор
	Стан бухгалтерського обліку та документального забезпечення в частині відображення господарських операцій щодо витрат на оплату праці	Бухгалтерський контроль
	Доцільність споживання економічних ресурсів товариства під час реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг	Центри відповідальності
	Правильність дотримання умов праці на підприємстві та виконання розпоряджень управлінського персоналу	Центри виникнення витрат
Наступний	Своєчасність та правильність розрахунків з оплати праці; рівень виконання профілактичних заходів щодо попередження відхилень та порушень; ступінь виконання трудової дисципліни на товаристві	Генеральний директор
	Стан кредиторської заборгованості за розрахунками з оплати праці та соціальним страхуванням; достовірність та повнота відображення господарських операцій щодо витрат на оплату праці в системі бухгалтерського обліку та звітності товариства; правильність віднесення витрат на оплату праці на собівартість продукції (робіт, послуг)	Бухгалтерський контроль
	Оцінка понесених трудовитрат; рівень продуктивності праці; ефективність елементів організації праці на підприємстві	Центри відповідальності
	Правильність та доцільність використання робочого часу індивідуально кожним працівником	Центри виникнення витрат

ДОДАТОК Р

Запропонована послідовність контрольних процедур внутрішнього контролю за виплатами працівникам на ТОВ «Адмірал – Агро»

ДОДАТОК С

Запропонована методика внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці ТОВ «Адмірал – Агро»

Додаток Т

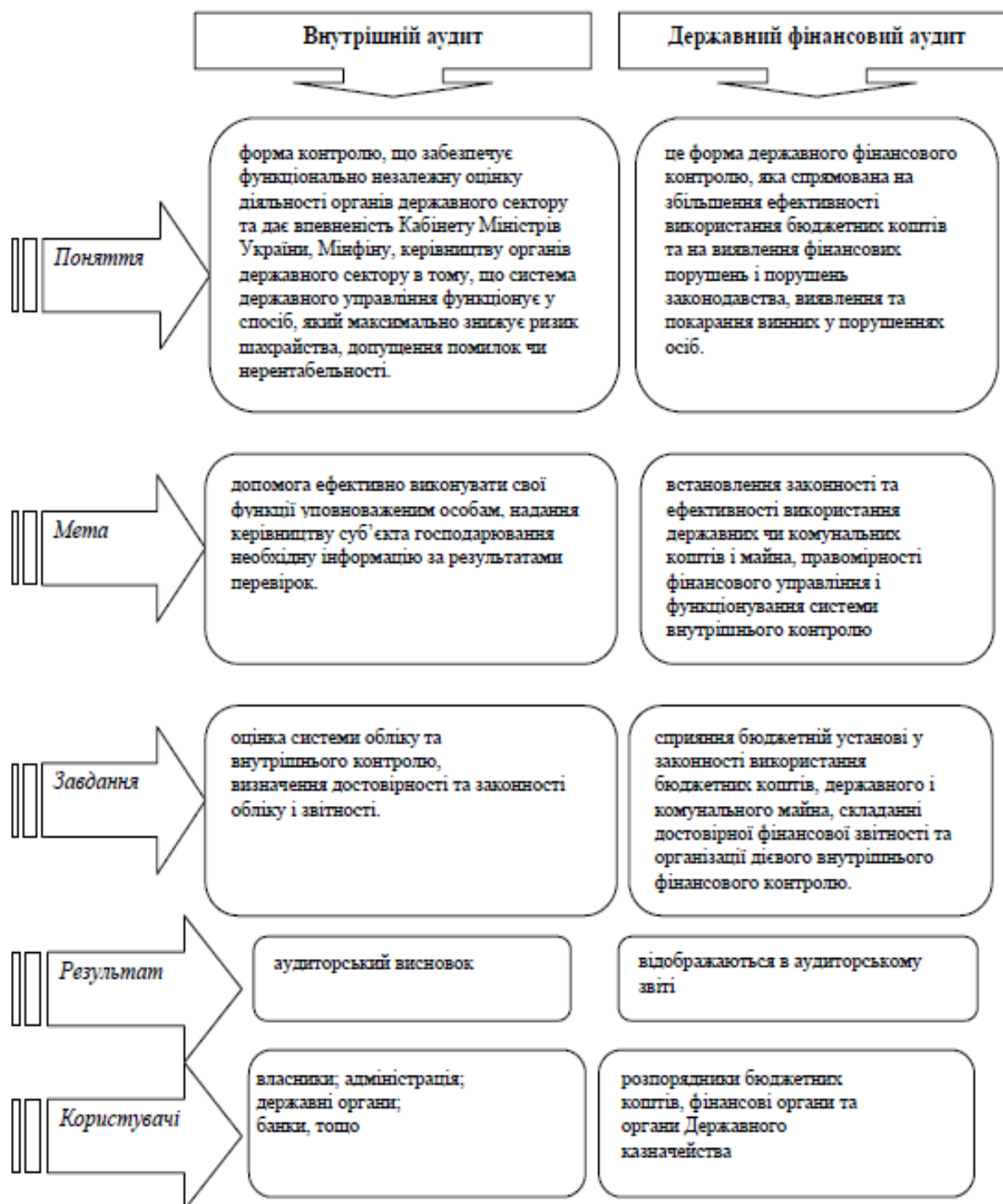
Групування інформаційної бази для здійснення внутрішнього контролю розрахунків з плати праці ТОВ «Адмірал – Агро»

№ з/п	Група	Джерела інформації
1.	Законодавча база	Трудове законодавство, Кодекс законів про працю, П(С)БО 26, законодавчі акти різних рівнів, що стосуються виплат працівникам.
2.	Договірні документи	Колективний договір, Накази про прийняття (переміщення, звільнення) на роботу, трудові договори, угоди, контракти, накази про надання відпусток, матеріальної допомоги та інших видів заохочень, свідоцтва про державну реєстрацію у фондах соціального страхування, штатний розпис тощо.
3.	Первинні документи	Розрахунково-платіжні відомості, відомості на виплату грошей, виписки банку, видатково-касові ордери, маршрутні листи, особова картка працівника, таблиці обліку використання робочого часу, графіки щорічних відпусток, наряди на роботи, рапорти про виробіток тощо.
4.	Дані рахунків бухгалтерського обліку	Дані рахунків 23 «Виробництво», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності» у частині сум нарахованої заробітної плати та відрахувань, 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» в частині виплат працівникам за рахунок фінансового результату діяльності, 471 «Забезпечення виплат відпусток», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», 64 «Розрахунки за податками та платежами» в частині обов'язкових утримань із заробітної плати.
5.	Облікові реєстри	Журнал 5, 5А, головна книга, оборотно-сальдова відомість
6.	Фінансова звітність	ф.№ 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан підприємства), ф. № 2 Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід).
7.	Статистична звітність	ф. № 1-ПВ Звіт з праці, ф. №3-ПВ Звіт про використання робочого часу, ф. №6-ПВ Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання, ф. №3-ПН Звіт про наявність вільних робочих місць (вакантних посад) на потребу в працівниках, ф. № 1-ПВ (умови праці) Звіт про стан умов праці, пільги та компенсації за роботу зі шкідливими умовами праці, ф. №1-ПВ (заборгованість) Звіт про стан заборгованості з виплати заробітної плати, ф. № 7-ТНВ Звіт про травматизм на виробництві та його матеріальні наслідки.
8.	Інші джерела	Протоколи виробничих нарад, внутрішні форми звітності цехів, відділів та інших підрозділів підприємства, результати перевірок за попередні періоди тощо.

ДОДАТОК У

Порівняльний аспект внутрішнього аудиту

і державного фінансового аудиту

Наукове видання

Бурова Т. А., Гнатенко Є. П., Ужва А. М., Полторак А. С.,
Мікрюкова Л. В., Волошина В. В., Терлецька І. В., Соболева І. В.,
Млінцова О. С., Євдокимчик Г. Ф.

Організаційно-економічні засади формування системи
обліково-аналітичної інформації на підприємствах

МОНОГРАФІЯ

(українською мовою)

Формат 60×84/16.
Друк Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 11,9.
Наклад 50 прим.

Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21000 – 10800 Р від 25.09.2014р.

Адреса редакції та видавця:
Видавництво МНУ імені В. О. Сухомлинського
54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24
Тел.(0512) 76-76-69

